

СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

На правах рукопису

Лозова Наталія Григорівна

УДК 811.161.2+81'374.82

**ІДЕОГРАФІЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОГНІТОСЕМНОГО
ПРОСТОРУ НАЗВ СУБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ**

10.02.01 – українська мова

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник –
Іващенко Вікторія Людвігівна,
доктор філологічних наук,
старший науковий співробітник

Луцьк – 2016

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	6
СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ У ДИСЕРТАЦІЇ	14
ВСТУП	15
Розділ 1. СЕМАСІОЛОГІЯ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ.....	22
1.1. Парадигма наукових пошуків сучасної семасіології.....	22
1.1.1. Загальномовні аспекти семасіології.	22
1.1.2. Термінологічні аспекти семасіології. Семасіологічне термінознавство.....	27
1.2. Когнітивна семасіологія як новий напрям досліджень.....	30
1.3. Когнітивний підхід у семасіологічному термінознавстві.....	35
1.4. Типологічні різновиди сем. Поняття семантичного (семасіологічного) та семного просторів.....	38
1.5. Когнітема – когнітемний / когнітивний простір. Когнітосема – когнітосемний простір.....	42
1.6. Методика когнітивно-семасіологічного аналізу.....	47
Висновки до 1-го розділу	51
Розділ 2. ЗАКОНОДАВЧІ Й НАУКОВІ ДЕФІНІЦІЇ ТА ФІЛОЛОГІЧНІ ТЛУМАЧЕННЯ НСКД ЯК ФРАГМЕНТИ КОГНІТОСЕМНОГО ПРОСТОРУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	53
2.1. НСКД ¹ як окрема група лексики	53
2.2. Значення – тлумачення – дефініція – логічна операція визначення поняття	61
2.3. Особливості репрезентації законодавчих дефініцій НСКД в українських нормативно-правових документах галузі культури та мистецтва	73
2.4. Особливості репрезентації наукових дефініцій НСКД у фахових українських словниках галузі культури та мистецтва	77

¹ НСКД – назви суб’єктів культурної діяльності.

2.5. Особливості репрезентації тлумачень НСКД в українських загальномовних словниках.....	84
Висновки до 2-го розділу	89
Розділ 3. ЗАКОНОДАВЧА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ НСКД В КОГНІТОСЕМНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	92
3.1. Кореляція понять “тематичний” – “ідеографічний” – “концептуальний” у лексичній семантиці.....	92
3.2. Ідеографічна організація НСКД за рівнями концептуалізації в українському законодавстві	99
3.2.1. Термінопоняття-гіперонім “суб’єкти культурної діяльності” / “суб’єкти діяльності у сфері культури”	103
3.2.2. Ідеографічна градація НСКД за ступеневим поділом термінопоняття “суб’єкти культурної діяльності”	108
3.2.3. Термінопоняття-гіпонім “суб’єкт професійної творчої діяльності”	112
3.2.4. Ієрархія НСКД за гіперо-гіпонімією <i>суб’єкти культурної діяльності</i> ↑↓ <i>працівник культури</i>	117
3.2.5. Ієрархія НСКД за гіперо-гіпонімією <i>суб’єкт культурної діяльності</i> ↑↓ <i>організація (заклад, підприємство, установа) культури // культурна організація / об’єднання, держава в особі її органів влади та управління</i>	120
3.3. Ідеографічна організація НСКД на основі дихотомії ознак	123
3.3.1. Дихотомія ‘особа’ – ‘об’єднання / група осіб’ // ‘індивідуальний’ – ‘колективний’	123
3.3.2. Дихотомія ‘професійний’ – ‘непрофесійний / аматорський’	124
3.3.3. Дихотомія ‘фізичний’ – ‘юридичний’	126
Висновки до 3-го розділу	128
Розділ 4. МИСТЕЦТВОЗНАВЧА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ НСКД В КОГНІТОСЕМНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	131
4.1. Ідеографічна організація НСКД за рівнями концептуалізації в термінографічному просторі культури та мистецтва.....	131

4.2. Термінопоняття-гіпероніми суперординаційного рівня	133
4.3. Ідеографічна градація термінопоняття “автор”	137
4.4. Ідеографічна градація термінопоняття “діяч” (у галузі культури та мистецтва)	142
4.5. Ідеографічна градація термінопоняття “користувач (відвідувач) культурної організації”	143
4.6. Ідеографічна градація термінопоняття “майстер”	144
4.7. Ідеографічна градація термінопоняття “працівник / робітник” (у галузі культури та мистецтва)	148
4.8. Ідеографічна градація термінопоняття “фахівець / спеціаліст” (у галузі культури та мистецтва)	150
4.9. Ідеографічна градація термінопоняття “[творчий] колектив / об’єднання / група [виконавців] / артіль / гурт”	154
4.10. Ідеографічна градація термінопоняття “культурна організація / організація (заклад, установа, підприємство) культури”	157
Висновки до 4-го розділу	160
Розділ 5. ЗАГАЛЬНОМОВНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ НСКД В КОГНІТОСЕМНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	162
5.1. Ідеографічна організація НСКД за рівнями концептуалізації в лексикографічному просторі української мови	162
5.2. Гіпероніми суперординаційного рівня	165
5.3. Ідеографічна градація наївного поняття “автор”	168
5.4. Ідеографічна градація наївного поняття “діяч” (у галузі культури та мистецтва)	172
5.5. Ідеографічна градація наївного поняття “працівник / робітник” (у галузі культури та мистецтва)	173
5.6. Ідеографічна градація наївного поняття “фахівець / спеціаліст / професіонал” (у галузі культури та мистецтва)	177
5.7. Ідеографічна градація наївного поняття “[творчий] колектив / об’єднання / група [виконавців]”	183

5.8. Ідеографічна градація наївного поняття “організація (заклад, установа, підприємство)” (у галузі культури мистецтва)	191
Висновки до 5-го розділу	198
ВИСНОВКИ.....	201
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	206
ДОДАТКИ.....	236
Додаток А. Суфіксальне творення НСКД.....	236
Додаток Б. Синтаксичне творення НСКД	243
Додаток В. Когнітивна дефініція термінопоняття “виконавець”	261
Додаток Г. Зведений словник когнітосем НСКД.....	265
Додаток Д. Ідеографічний словник НСКД (законодавчий когнітопростір)	401
Додаток Е. Ідеографічний словник НСКД (мистецтвознавчий когнітопростір)	425
Додаток Є. Ідеографічний словник НСКД (загальнономовний когнітопростір)	451

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- АРСУНІС** – Активні ресурси сучасної української номінації: Ідеографічний словник нової лексики / Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, Н. Ф. Клименко, В. І. Критська, Т. К. Пуздирева, Ю. В. Романюк ; [відп. ред. Є. А. Карпіловська]. – К. : ТОВ “КММ”, 2013. – 416 с.
- АСЗПГ** – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : [у 2 т.] / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : “Вежа”, 2000. – Т. 1. – 354с. ; Т. 2. – 458 с.
- БАТКС** – Безродный П. П. Архитектурные термины : Краткий русско-украинский словарь / [под ред. В. В. Савченко]. – К. : Вища школа, 1993. – 272 с.
- БДТС** – Библиотечное дело : Терминологический словарь / [сост. И. М. Сулова, Л. Н. Уманова ; отв. ред. Н. С. Карташов]. – [2-е перераб. и значит. доп. изд.]. – М. : Книга, 1986. – 224 с.
- БЛС** – Старичонок В. Д. Большой лингвистический словарь / В. Д. Старичонок. – Ростов н/Д : Феникс, 2008. – 811 с.
- БСІС** – Биби́к С. П. Словник іншомовних слів : Тлумачення, словотворення та слововживання : [близько 35000 слів і словосполучень] / С. П. Биби́к, Г. М. Сюта, С. Я. Єрмоленко (ред.). – Х. : Фоліо, 2006. – 623 с.
- БФКМС** – Булучевский Ю. С, Фомин В. С. Краткий музыкальный словарь для учащихся / Ю. С. Булучевский, В. С. Фомин. – Л. : «Музыка», 1968. – 196 с.
- ВЕЮС** – Великий енциклопедичний юридичний словник / [за ред. Ю. С. Шемшученка]. – К. : ТОВ Видавництво “Юридична думка”, 2007. – 992 с.
- ВСФ** – Восточнославянский фольклор : Словарь научной и народной терминологии / [редкол. : К. П. Кабашников и др.]. – Мн. : Навука і тэхніка, 1993. – 478 с.

- ВТСУМ** – Великий тлумачний словник сучасної української мови / [з дод., допов. та CD; 250000 слів; укл. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2009. – 1736 с.
- ГГКС** – Гуцульські говірки : Короткий словник / [укл. : Г. Гузар, Я. Закревська, У. Єдлінська та ін. ; відп. ред. Я. Закревська]. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 1997. – 232 с.
- ГОСЛТ** – Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
- ГСМОП** – Гладишева А. О. Сценічна мова. Основні поняття та їх тлумачення : [навч. посіб.] / А. О. Гладишева. – К. : КДІТМ, 2003. – 92 с.
- ДТСТЛ** – Дятчук В. В. Український тлумачний словник театральної лексики / В. В. Дятчук, Л. І. Барабан. – [2-ге вид., переробл. і доп.]. – К. : Вид. центр “Просвіта”, 2002. – 150 с.
- ДКМС** – Должанский А. Н. Краткий музыкальный словарь / А. Н. Должанский. – [изд. 3-е, пересмотр. и доп.]. – Л. : Музгиз, 1959. – 518 с.
- ЭССЛТ** – Энциклопедический словарь-справочник лингвистических терминов и понятий. Русский язык : [в 2 т.] / А. Н. Тихонов, Р. И. Хашимов, Г. С. Журавлёва и др. / [под общ. ред. А. Н. Тихонова, Р. И. Хашимова]. – М. : Флинта; Наука, 2008. – Т. 1. – 840 с.
- ЕУ** – Енциклопедія українознавства : [у 10 т.] / [гол. ред. В. Кубійович]. – Париж ; Нью-Йорк : Молоде Життя, 1954–1989.
- ЖСТБА** – Жуковський С. С. Російсько-український словник термінів будівництва й архітектури / [укл. : С. Жуковський, Р. Кінаш, Л. Полюга, В. Базилевич]. – Львів : Ліга – Прес, 2005. – 960 с.
- ЗУПАД** – Закон України “Про архітектурну діяльність” : [від 20 травня 1999 р.] / Верховна Рада України : [електронний ресурс]. – К. : CD-вид-во “Інфодиск”, 2008.

- ЗУПАП** – Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про авторське право і суміжні права” : [від 11 липня 2001 р.] / Верховна Рада України : [електронний ресурс]. – К. : CD-вид-во “Інфодиск”, 2008.
- ЗУПАФ** – Закон України “Про Національний архівний фонд та архівні установи” : [від 24 грудня 1993 р.] / Верховна Рада України : [електронний ресурс]. – К. : CD-вид-во “Інфодиск”, 2008.
- ЗУПАФ*** – Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про Національний архівний фонд і архівні установи” : [від 13 грудня 2001 р.] / Верховна Рада України : [електронний ресурс]. – К. : CD-вид-во “Інфодиск”, 2008.
- ЗУПАФ**** – Закон України “Про внесення змін до деяких законів України у зв’язку з прийняттям Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про Національний архівний фонд і архівні установи” : [від 6 березня 2003 р.] / Верховна Рада України : [електронний ресурс]. – К. : CD-вид-во “Інфодиск”, 2008.
- ЗУПБС** – Закон України “Про бібліотеки і бібліотечну справу” : [від 27 січня 1995 р.] / Верховна Рада України : [електронний ресурс]. – К. : CD-вид-во “Інфодиск”, 2008.
- ЗУПБС*** – Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про бібліотеки і бібліотечну справу” : [від 16 березня 2000 р.] / Верховна Рада України : [електронний ресурс]. – К. : CD-вид-во “Інфодиск”, 2008.
- ЗУПВС** – Закон України “Про видавничу справу” : [від 5 червня 1997 р.] / Верховна Рада України : [електронний ресурс]. – К. : CD-вид-во “Інфодиск”, 2008.
- ЗУПЗМІ** – Закон України “Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів” : [від 23 вересня 1997 р.] / Верховна Рада України : [електронний ресурс]. – К. : CD-вид-во “Інфодиск”, 2008.

- ЗУПЗМІ*** – Закон України “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні” : [від 16 листопада 1992 р.] / Верховна Рада України : [електронний ресурс]. – К. : CD-вид-во “Інфодиск”, 2008.
- ЗУПКС** – Закон України “Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні” : [від 6 березня 2003 р.] / Верховна Рада України : [електронний ресурс]. – К. : CD-вид-во “Інфодиск”, 2008.
- ЗУПК** – Закон України “Про культуру” : [від 21 вересня 1999 р.] / Верховна Рада України : [електронний ресурс]. – Режим доступу : www.irf.kiev.ua/old-side/ukr/programs/culture/1999/project.htm#2.
- ЗУПК*** – Закон України “Про культуру” : [від 14 грудня 2010 р. ; редакція від 25 лютого 2016 р.] / Верховна Рада України : [електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 24. – ст. 168. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>.
- ЗУПК**** – Закон України “Про кінематографію” : [від 13 січня 1998 р.] / Верховна Рада України : [електронний ресурс]. – К. : CD-вид-во “Інфодиск”, 2008.
- ЗУПМС** – Закон України “Про музеї та музейну справу” : [від 29 червня 1995 р.] / Верховна Рада України : [електронний ресурс]. – К. : CD-вид-во “Інфодиск”, 2008.
- ЗУПХП** – Закон України “Про народні художні промисли” : [від 3 лютого 2004 р.] / Верховна Рада України : [електронний ресурс]. – К. : CD-вид-во “Інфодиск”, 2008.
- ЗУПТП** – Закон України “Про професійних творчих працівників та творчі спілки” : [від 7 жовтня 1997 р.] / Верховна Рада України : [електронний ресурс]. – К. : CD-вид-во “Інфодиск”, 2008.
- ЗУПТР** – Закон України “Про телебачення і радіомовлення” : [від 21 грудня 1993 р.] / Верховна Рада України : [електронний ресурс]. – К. : CD-вид-во “Інфодиск”, 2008.

- ЗУПТР*** – Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про телебачення і радіомовлення” : [від 12 січня 2006 р.] / Верховна Рада України : [електронний ресурс]. – К. : CD-вид-во “Інфодиск”, 2008.
- ЗУПТС** – Закон України “Про театри і театральну справу” : [від 9 лютого 2006 р.] / Верховна Рада України : [електронний ресурс]. – К. : CD-вид-во “Інфодиск”, 2008.
- КВДТ** – Кинословарь : [в 2 т.] / [гл. ред. С. И. Юткевич]. – М. : “Советская энциклопедия”, 1966. – Т 1. – 975 с. ; 1970. – Т 2. – 1423 с.
- КМЭС** – Кельдыш Г. В. Музыкальный энциклопедический словарь / [гл. ред. Г. В. Кельдыш]. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 672 с.
- КП** – Класифікатор професій / [відп. за вип. Т. М. Виноградова]. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
- КСКТ** – Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / [Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина ; под общ. ред. Е. С. Кубряковой]. – М. : Изд-во МГУ, 1997. – 245 с.
- КСЛТ** – Кротевич Є. В. Словник лінгвістичних термінів / [за ред. Є. В. Кротевич, Н. С. Родзевич]. – К. : Вид-во АН Української РСР, 1957. – 235 с.
- КСТИИ** – Краткий словарь терминов изобразительного искусства / [под общ. ред. Г. Г. Обухова]. – М. : “Советский художник”, 1959. – 190 с.
- КТСЛТ** – Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / [за ред. С. Я. Єрмоленко]. – К. : “Либідь”, 2001. – 224с.
- ЛЭС** – Лингвистический энциклопедический словарь / [под общ. ред. В. Н. Ярцевой]. – М. : Директмедиа Паблишинг, 2008. – 5987 с.
- ЛСД** – Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Т. Гром’яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка]. – К. : ВЦ “Академія”, 2007. – 752 с.
- ЛСДІ** – Лебедев В. К. Словник-довідник з інструментознавства : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / В. К. Лебедев. – Вінниця : Нова книга, 2010. – 164 с.

- ММС** – Михеева Л. В. Музыкальный словарь в рассказах / Л. В. Михеева. – М. : Советский Композитор, 1986. – 176 с.
- МФЕ** – Мала філологічна енциклопедія / [укл. : О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк]. – К. : Довіра, 2007. – 478 с.
- НПЗПА** – Наказ “Про затвердження Положення про проведення атестації працівників підприємств, установ, організацій та закладів галузі культури”: [від 16 липня 2007 р.] / Міністерство культури і туризму України : [електронний ресурс]. – К. : CD-вид-во “Інфодиск”, 2008.
- НТСУМ** – Новий тлумачний словник української мови : [у 4 т.] / [укл. : В. Яременко, О. Сліпушко ; наук. ред. Л. Андрієвський]. – К. : Аконіт, 1998.
- ОЗУПК** – Закон України “Основи законодавства України про культуру” : [від 19 лютого 1992 р.] / Верховна Рада України : [електронний ресурс]. – К. : CD-вид-во “Інфодиск”, 2008.
- ПМЛКС** – Павлюченко С. Музиканту-любителю. Короткий словник-довідник / С. О. Павлюченко . – К. : “Мистецтво”, 1965. – 187 с.
- ПКМС** – Павлюченко С. А. Краткий музыкальный словарь (справочник) / [общ. ред. К. К. Розеншильд ; лингв. ред. А. М. Евлахова]. – М. ; Л. : Музгиз, 1950. – 192 с.
- ПКСК** – Панфілов М. Д. Короткий словник кінолюбителя / М. Д. Панфілов. – К. : “Мистецтво”, 1971. – 128 с.
- ПОМСД** – Пасічний А. М. Образотворче мистецтво : Словник-довідник / А. М. Пасічний – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. – 216 с.
- ПСНГТ** – Пошивайло О. М. Ілюстрований словник народної гончарської термінології Лівобережної України (Гетьманщини) / О. М. Пошивайло. – Опішне : Українське народознавство, 1993. – 280 с.
- РУСШВ** – Російсько-український тлумачний словник швейного виробництва / [укл. : А. Антипова, П. Баєв, А. Бойцова та ін.]. – К. : Вища школа, 1974. – 184 с.

- РФС** – Розенталь М. Философский словарь / [под ред. М. М. Розенталя, П. Ф. Юдина]. – Изд. второе. – М. : Изд-во Политической литературы, 1968. – 432 с.
- РЯЭ** – Русский язык. Энциклопедия / [гл. ред. Ф. П. Филин]. – М. : “Советская энциклопедия”, 1979. – 432 с.
- СБГ** – Словник буковинських говірок / [за заг. ред. Н. В. Гуйванюк]. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.
- СДТМ** – Словник-довідник термінології музейництва / Р. Микульчик, П. Слободян, Є. Діденко, Т. Рак. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2012. – 128 с.
- СКСМТ** – Сеженский К. Краткий словарь музыкальных терминов / [под. общ. ред. А.А. Альшванге]. – М. : Моск. гос. филармония, 1948. – 72 с.
- СЛЕ** – Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля, – 2010. – 844 с.
- СМТ** – Словник музичної термінології (проект) / Українська академія наук, Інститут української наукової мови. – Харків-Київ : ДВУ, 1930. – 135 с.
- ССБТ** – Сташко М. В. Російсько-український словник бібліотечно-бібліографічних термінів : [бл. 6700 термінів]. – [2-е вид. перероб. і доп.]. – Львів : СП “БаК”, 1996. – 200 с.
- СУМ** – Словник української мови : [в 11 т.]. – К. : Наук. думка, 1970–1980.
- СУМ-20** – Словник української мови : [в 20 т.]. – К. : Наук. думка, 2010–2016.
- ССХТ** – Спанатій Л. С. Російсько-український словник художніх термінів / Л. С. Спанатій, Л. М. Шкаруба. – К. : “Каравела”, 2004. – 320 с.
- ТСДС** – Тематичний словник-довідник з соціології / [за ред. В. В. Кохана; укл. : А. Александровська, Є. Буга, Ю. Ткачук та ін.]. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. – 112 с.
- ТСУМК** – Тлумачний словник української мови : [понад 12500 статей (близько 40000 слів); за ред. В. С. Калашника]. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – Х. : Прапор, 2005. – 992 с.

- УАТС** – Українсько-англійський тематичний словник : [понад 10 000 слів] / [ред. К. І. Богуцький]. – К. : Криниця, 2001. – 484 с.
- УБТС** – Українсько-болгарський тематичний словник / [ред. В. Таранюк]. – К. : Видавець Карпенко В.М., 2008. – 272 с.
- УМЕ** – Українська мова. Енциклопедія / [ред. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк]. – К. : “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2007. – 856 с.
- УПТС** – Українсько-польський тематичний словник: [близько 30 тис. слів і словосполучень] / [ред. Я. Рігер, О. Демська-Кульчицька]. – Л. : Видавництво Українського Католицького Ун-ту, 2007. – 704 с.
- ЮМСД** – Юцевич Ю. Є. Музика : словник-довідник / Ю. Є. Юцевич. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 352 с.
- ЮСМТ** – Юцевич Ю. Є. Словник музичних термінів / Ю. Є. Юцевич. – К. : “Муз. Україна”, 1971. – 142 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ У ДИСЕРТАЦІЇ

див. – дивіться

діал. – діалектне слово

жін. – іменник жіночого роду

заст. – застаріле слово

іст. – історизм

літ. – літературний термін

муз. – музичний термін

НСКД – назви суб'єктів культурної діяльності

перен. – переносне значення

рідко. – рідковживане слово

розм. – розмовне слово

син. – синонім

субст. – субстантив

спец. – спеціальний термін

театр. – театральний термін

ВСТУП

Сучасний етап розвитку мовознавства характеризується зміною парадигм його досліджень, зокрема у бік когнітивного підходу до вивчення та розуміння мовних явищ, за якого мову не вважають лише монополією лінгвістики, а трактують як різновид когнітивного процесу (М. Тернер [278, с. 183–204], Дж. Лакофф [130, с. 12–51], М. Джонсон [265, с. 345–366], Дж. Лайонз [129, с. 400], Р. Теммерман [273, с. 276], О. С. Кубрякова [124, с. 245], М. М. Болдирев [20, с. 123], Г. В. Колшанський [108, с. 128], В. А. Маслова [150, с. 272], З. Д. Попова, Й. А. Стернін [178, с. 314], Ж. В. Краснобаєва-Чорна [119, с. 18], О. О. Селіванова [193, с. 248], В. Л. Іващенко [91, с. 328], Д. Б. Гудков [63, с. 288], А. Я. Середницька [196, с. 156–159] та ін.). Помітно активізувалася проблематика вивчення логічних, логіко-філософських, логіко-лінгвістичних та прагматичних аспектів семантики (В. Л. Васюков [33, с. 55–81], О. Г. Драгаліна-Чорна, В. В. Долгоруков [34, с. 362], Н. Д. Арутюнова [8, с. 383], В. З. Демьянков [65, с. 115–132], О. Д. Смирнова [201, с. 360], С. М. Дерба [67, с. 20], Р. І. Монастирська [156, с. 3–18] та ін.).

Не оминули дослідницької уваги й питання: ідеографічної, тематичної та концептуальної організації лексичних одиниць (Ю. М. Караулов [100, с. 366], В. В. Морковкін [157, с. 71], О. С. Баранов [13, с. 820], Ж. В. Краснобаєва-Чорна [118, с. 289–298], А. Т. Літвінчук [137, с. 161–164], О. О. Маковська [143, с. 183–190], А. Я. Середницька [196, с. 156–159], О. І. Южакова [253, с. 60–66], Н. Г. Єсипенко [81, с. 77–80], Л. Г. Бабенко [10, с. 475], Є. А. Карпіловська (АРСУНІС) та ін.); динамічних процесів у лексико-семантичній системі мови та в окремих її тематичних групах і мікрогрупах, взаємодії загальноповсякденної й термінологічної лексики (К. Я. Авербух [1, с. 252], С. В. Гриньов [60, с. 304], Л. В. Струганець [213, с. 352], О. А. Стишов [212, с. 7–21] та ін.); функціонально-стильової диференціації лексичних одиниць (М. І. Навальна [158, с. 328]) тощо.

Об'єктом наукових пошуків були й назви осіб за професією, ремеслом, процесом навчання та виховання, родом діяльності, загальні, неологічні й індивідуально-характеризаційні назви осіб, авторські назви осіб зі значенням збірності, назви осіб-діячів, осіб-виконавців, гендерні неологізми, новотвори-фемінітиви, агентивно-професійні назви осіб жіночої статі (О. Л. Безсонова [16, с. 184], Л. П. Жаркова [83, с. 78–87], Г. Г. Дідківська [69, с. 25], Л. А. Шкатова [243, с. 24], В. Л. Іващенко [90, с. 16], Ю. І. Жадько [82, с. 23], Ж. А. Закупра [87, с. 209], В. Л. Воронцова [45, с. 254–271], В. М. Коломоєць [107, с. 22], А. М. Архангельська [9, с. 297–300], Г. М. Вокальчук [44, с. 356], О. А. Стишов [44, с. 356], Ю. П. Маслова [44, с. 356], Л. І. Недбайло [161, с. 26–33], М. В. Скаб [199, с. 56–58], В. В. Максимчук [144, с. 220–223], Н. Ф. Стаховська [208, с. 17], О. В. Кровицька [122, с. 213], Т. А. Грищенко [61, с. 24], О. І. Мойсєєв [155, с. 27], Я. В. Пузиренко [182, с. 21], Л. О. Самусевич [192, с. 17], М. П. Годована [54, с. 176] та ін.).

Проте поза увагою мовознавців залишилася проблема вивчення глибинних механізмів вираховування лінгвістичного знання, одним з яких є знання про *когнітосемну структуру* консубстанційних термінів, які функціонують на межі взаємодії загальноживаних слів і термінів (за визначенням С. В. Гриньова), що й зумовило **актуальність дослідження**. Чимало таких одиниць є в галузі культури та мистецтва. Серед них, зокрема, й *назви суб'єктів культурної діяльності* (НСКД), виявлення когнітосемної структури яких передбачає оперування такою елементарною одиницею як *когнітосема*, сформованою на основі *когнітем* – компонентів пізнання (описані в працях В. Л. Іващенко [91, с. 328], Н. С. Ольховської [169, с. 60–71], С. І. Дербеньової [68, с. 28], О. П. Дубчак [71, с. 194–199] та ін.) і *сем* – компонентів значення (описані в працях А. Вежицької [279, с. 235], А. О. Уфімцевої [229, с. 30–63], Д. М. Шмельова [244, с. 248], Ж. П. Соколовської [203, с. 192], О. К. Жолковського [85, с. 17–32],

З. Д. Попової, Й. А. Стерніна [179, с. 176], О. О. Селіванової [195, с. 844] та ін.), а отже, розроблення методики когнітивно-семасіологічного аналізу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано в межах двох тем: відділу наукової термінології Інституту української мови НАН України “Українське термінознавство початку ХХІ ст.: теорія і практика” / 2011–2015 рр. (Державний реєстраційний номер теми 0111U001185) та кафедри української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки “Граматичні одиниці і категорії сучасної української мови”. Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 5 від 28 квітня 2016 року).

Мета роботи – розкрити механізми когнітосемної структури НСКД, здійснити ідеографічне моделювання їхніх когнітопросторів в українському законодавстві галузі культури та мистецтва, у мистецтвознавчій та загальномовній лексикографії й на цій основі сформулювати окремі теоретико-методологічні положення когнітивної семасіології.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

1) на основі аналітичного огляду праць, присвячених проблемам традиційної та когнітивної семасіології, когнітивного й семасіологічного термінознавства, сформулювати теоретико-методологічні засади дослідження, ввести до наукового обігу поняття “когнітосема”, обґрунтовуючи його кореляцією понять “когнітема” і “сема”;

2) окреслити основні одиниці метамови опису дослідження, визначити їх та розкрити співвідношення між ними;

3) за визначеним переліком джерел зібрати, паспортизувати, покласифікувати й описати НСКД, розкрити особливості репрезентації їхніх законодавчих і наукових дефініцій та філологічних тлумачень;

4) виявити й систематизувати логічні помилки, засвідчені в законодавчих і наукових дефініціях НСКД в кореляції з відповідними філологічними тлумаченнями в загальномовних словниках;

5) описати особливості ідеографічної організації НСКД за рівнями концептуалізації та ступеневою градацією понять в українському законодавстві, термінографічному просторі культури та мистецтва й загальнономовних лексикографічних джерелах;

б) за допомогою розробленої методики когнітивно-семасіологічного аналізу описати особливості когнітосемної структури НСКД у досліджуваних когнітопросторах і на цій основі укласти новий тип словника.

Об'єктом дослідження є когнітосемний простір НСКД в українській мові.

Предмет дослідження – ідеографічна організація когнітосемного простору НСКД за рівнями концептуалізації у сферах українського законодавства, мистецтвознавства та загальнономовного вжитку.

Методи дослідження. Мета й специфіка роботи зумовили потребу комплексного використання, по-перше, загальнонаукових методів: індукції, дедукції, аналізу, синтезу, класифікації; по-друге, конкретно-наукових, лінгвістичних. Серед основних такі: структурний (для опису НСКД), спостереження (для з'ясування стану вивчення досліджуваної проблеми та особливостей формулювання законодавчих і наукових дефініцій та загальнономовних тлумачень тих самих назв); наукового опису (для фіксації результатів спостереження за особливостями побудови законодавчих, наукових та наївних дефініцій НСКД у різних когнітопросторах), системного (для віднаходження системотвірних понять і структурування НСКД за рівнями ідеографічної організації); кількісного підрахунку (для з'ясування словотвірної продуктивності, виявлення співвідношення когнітосемного складу, логічних помилок у дефініціях НСКД та їх розподілу за рівнями концептуалізації). Використано також методики: поняттєвого аналізу (для встановлення основних типологічних різновидів дефініцій і тлумачень та виявлення в них логічних помилок); компонентного й розробленого в дослідженні когнітивно-семасіологічного аналізу (для з'ясування семного й когнітемного складу НСКД); асоціативного експерименту (для з'ясування на

прикладі терміна *виконавець* процедури віднаходження психологічно реального значення слів і побудови на цій основі когнітивної дефініції).

Джерела фактичного матеріалу: нормативно-правові акти, що стосуються сфери культури та мистецтва; загальномовні словники (тлумачні, діалектні, іншомовних слів); галузеві словники, довідники, енциклопедії з культури й різних видів мистецтва; класифікатор професій. Матеріалом дослідження слугували законодавчі й наукові дефініції та філологічні тлумачення 1692 НСКД, зафіксовані в українських загальномовних словниках, законодавстві й термінографічних працях галузі культури та мистецтва, зокрема художньої літератури, кінематографії, сценічного, пластичного, музичного мистецтва, архітектури, дизайну, прикладного й декоративно-ужиткового мистецтва, фольклору, народних ремесел та промислів, музейної, архівної, бібліотечної справи, книговидання, телебачення, радіо, естетичного виховання й фахової культурно-мистецької освіти.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній уперше в українському мовознавстві: 1) введено до наукового обігу поняття когнітосеми й когнітосемного простору; на цій основі розроблено методикку когнітивно-семасіологічного аналізу консубстанційних назв і сформульовано окремі теоретичні положення когнітивної семасіології в її екстраполяції на наукові пошуки в сучасному термінознавстві; 2) досліджено ідеографічну організацію когнітосемного простору НСКД за рівнями їх концептуалізації, поняттєвою градацією та когнітемним і семним складом у загальному вжитку, сфері законодавства й фаховому середовищі культури та мистецтва; 3) розроблено ґрунтовну типологію логічних помилок у законодавчих і наукових дефініціях та філологічних тлумаченнях.

Теоретичне значення дослідження полягає у формулюванні теоретичних положень: щодо когнітосемного складу лексичних одиниць, що поглиблює знання про логічні аспекти семантики термінів і є вагомим внеском у теорію семантичних категорій; щодо розмежування тематичної та

ідеографічної класифікації за рівнями концептуалізації, що розширює знання з основ концептології та системології як засадничих для термінознавчих досліджень і доповнює загальні положення теорії лексико-семантичного поля. Розроблення типології логічних помилок у законодавчих і наукових дефініціях та філологічних тлумаченнях консубстанційних назв на засадах логічної семантики допомагає виробити теоретичні рекомендації щодо їх формулювання.

Практичне значення роботи полягає у створенні зведеної картотеки НСКД, у можливості її використання в лексикографічній практиці, зокрема поповнення реєстрів уже наявних словників, а також у практиці укладання тематичних (для широкого загалу користувачів) та ідеографічних (для фахівців у галузі культури й мистецтва) словників. Практичним результатом дослідження стало укладання “Зведеного словника назв суб’єктів культурної діяльності в українській мові”. Основні положення дисертації можуть бути використані: при викладанні нового спецкурсу “Основи когнітивної семасіології”, а також спецкурсів із лексикології, термінології на філологічних факультетах вищих навчальних закладів; для написання наукових робіт, створення не лише навчально-методичних посібників і підручників із мовознавчих дисциплін, а й електронної бази даних НСКД та зведеного корпусу їхніх дефініцій у вільному доступі в мережі Інтернет.

Особистий внесок здобувача. Автор усі теоретичні положення сформулював і практичні результати отримав самостійно. Пошук та аналіз лексикографічних і літературних джерел за темою дисертації, інвентаризація НСКД за джерелами добору мовного матеріалу, формулювання понять “когнітосема” й “когнітосемний простір” та розроблення на цій основі методики когнітивно-семасіологічного аналізу, виявлення логічних помилок у формулюваннях законодавчих і наукових дефініцій та філологічних тлумачень консубстанційних назв, укладання “Зведеного словника назв суб’єктів культурної діяльності в українській мові” виконано автором особисто.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення дисертації оприлюднено на 11-ти наукових і науково-практичних конференціях, семінарах, форумах: III Міжнародній науковій конференції “Мова, культура і соціум у гуманітарній парадигмі” (Кам’янець-Подільський, 2009), Всеукраїнському лінгвістичному форумі молодих учених (Київ, 2010, 2012), практичному семінарі відділу наукової термінології Інституту української мови НАН України “Проблеми української термінографії” (Київ, 2010), Всеукраїнській науковій конференції за участю молодих учених “Концепти та константи в мові, літературі, культурі” (Київ, 2011), Міжнародній науково-практичній конференції “Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури” (Львів, 2013), Міжнародній науково-практичній конференції “Мова, література і культура: актуальні питання взаємодії” (Львів, 2013), Міжнародній науково-практичній конференції “Філологічні науки в умовах сучасних трансформаційних процесів” (Одеса, 2013), Четвертій міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції “Діалог мов – діалог культур. Україна і світ” (Мюнхен, 2013), Міжнародній науковій конференції “Українська термінологія і сучасність” (Київ, 2013, 2015), на засіданні кафедри української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (Луцьк, 2016).

Публікації. Основні положення й результати дослідження викладено в 16 статтях, із них 9 опубліковано у фахових виданнях України, 2 – у закордонних, а також 5 – у тезах доповідей, виголошених на наукових і науково-практичних конференціях.

Структура та зміст роботи. Дисертація складається зі вступу, п’яти розділів, висновків, списку умовних скорочень використаних джерел (76 позицій), списку використаної літератури (280 позицій) та семи додатків. Загальний обсяг дисертації – 470 сторінок, із яких – 205 сторінок основного тексту.

Розділ 1

СЕМАСІОЛОГІЯ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ**1.1. Парадигма наукових пошуків сучасної семасіології****1.1.1. Загальномовні аспекти семасіології**

Семасіологія як окрема галузь мовознавства має тривалий період становлення, основні етапи формування якої аналізує в одній із своїх монографічних праць О. О. Селіванова [194, с. 70]. Дослідниця зазначає, що спочатку на позначення розділу мовознавства, який вивчає план змісту мови, значення та смисл її одиниць у мові й мовленні, вживали назву *лінгвістична семантика*, проте в 1825 р. німецький лінгвіст Х. К. Райзиг запропонував назвати науку про значення *семасіологією*. У 1839 р. цей термін було введено до наукового вжитку мовознавчих студій. Як самостійна лінгвістична дисципліна, на думку О. О. Селіванової, семасіологія сформувалася наприкінці ХІХ ст., коли М. М. Покровський [174, с. 123] уперше зробив спробу сформулювати основні закони семасіологічних перетворень. У 1903 р. А. Цаунер остаточно розмежував лінгвістичну семантику на два напрями, назвавши галузь, спрямовану на дослідження зовнішньої форми й закріплення за нею значень, *ономасіологією* і протиставивши їй *семасіологію*. Сьогодні, зазначає О. О. Селіванова, семасіологія передбачає виконання таких завдань: розкриття семіотичної, психологічної, логічної, етнокультурної, когнітивної природи значення; розмежування значення та смислу; встановлення типології значень; визначення семантичної структури лексеми й лексико-семантичного варіанта; з'ясування способів і методик виокремлення значень полісемантів; пояснення природи метафори й метонімії; з'ясування природи семантичного узгодження слів у реченні й тексті; опис польової організації семантики; дослідження семантики як результату когнітивних процесів категоризації й концептуалізації

досвіду; аналіз особливостей індивідуальних смислів і їхнього функціонування; розроблення методик аналізу семантики тощо [194, с. 72].

Проблему становлення семасіології розглянув також В. В. Левицький, пов'язуючи її виникнення й подальший розвиток з іменами Х. К. Райзига, Г. Пауля, К. О. Ермана, Г. Шпербера, Г. Стерна, Й. Тріра [131, с. 10–18].

Зі свого боку В. В. Левицький, активно вивчаючи різні аспекти цієї галузі знань, розглядає такі питання: природа й структура лексичного значення, денотативне й сигніфікативне значення, полісемія і моносемія, типи полісемії, лексична сполучуваність, поняття синонімів та мотивації тощо. На думку дослідника, нове визначення семасіології як науки, що вивчає значення мовних одиниць різних рівнів і забезпечує цілісний, узагальнений і системний розгляд проблематики мовного значення, запропонував М. В. Нікітін [163, с. 127]. Проте немає жодних підстав відмовлятися від традиційного, сформованого ще С. Ульманом [279, с. 352], розуміння лексичної семантики як самостійної лінгвістичної дисципліни, предметом якої є значення слова в синхронії та діахронії [131, с. 112].

Проблемі історичного розвитку та визначення поняття “семасіологія” присвятив одну зі своїх розвідок О. О. Тараненко, у якій зазначив, що *семасіологія* – це те саме, що й семантика. Сам термін вживається із середини ХІХ ст. спочатку в німецькій, а потім і в російській лінгвістичних традиціях. Із 60-х рр. ХХ ст. його витісняє термін *семантика*, який використовують спочатку у французькій та англійській лінгвістичних традиціях. Є також вужче розуміння семасіології як теорії значення – один із двох взаємодоповнювальних аспектів семантики, спрямований на вивчення семантичного боку мови від знака до значення (що означає мовна одиниця, як змінюється її значення), на відміну від ономасіології – теорії позначення, номінації, яка вивчає семантику значення до знака (як виражається в мові певне значення, як змінюються форми його позначення) (УМЕ, с. 600).

Семасіологія – це розвинена галузь мовознавства, в царині якої активно працюють і українські, й російські дослідники. Див. визначення самого

терміна *семасіологія* (РЯЭ, с. 279; ЕУ, т. 7, с. 2746–47; КТСЛТ, с. 151; МФЕ, с. 369; ЭССЛТ, с. 452; БЛС, с. 539).

Про цей розділ мовознавчої науки в академічному виданні “Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія” (1973) зазначено, що семасіологія – це наука, що вивчає значення, внутрішній зміст мовних одиниць, де повнозначне слово завжди має реальний зміст – лексичне значення, яке не визначає лише звуковий комплекс і яке не залежить від нього, його не визначає назва предмета і явища, воно співвідносне з поняттям про них [215, с. 6–14]. Важливими для розуміння основних засад семасіології як розділу мовознавства, що вивчає лексичну семантику, є праці Ж. П. Соколовської, в яких дослідниця аналізує різні погляди на лексичне значення слова, наголошуючи на виокремленні різних типів значень: структурного, сигніфікативного чи семантичного, денотативного, прагматичного [203, с. 3–8].

Ф. С. Бацевич та Т. А. Космеда, розглядаючи семасіологічний і ономасіологічний підходи до мови та її словникового складу, розрізняють співвідношення функції, значення та значущості, сутність функціонально-семасіологічного вивчення мови та природу лексичного значення агентивів морально-етичної оцінки [14, с. 23–38, с. 311–343].

В. Н. Манакін аналізує лексичне значення і смисл як два дуже близькі, але не тотожні семантичні поняття, розмежування яких спричиняє виділення двох рівнів аналізу семантики слова: рівня структури лексичного значення і рівня смислової структури слова [146, с. 86–104].

Л. А. Кудрявцева акцентує увагу на лексичному значенні слова, лексико-семантичному варіюванні, переосмисленні лексичних одиниць та закономірностях зміни лексичного значення [125, с. 40–47].

У російському мовознавстві теоретичні засади семасіології сформульовано в працях М. М. Покровського [174, с. 21], В. В. Виноградова [38, с. 163], С. І. Ожегова [168, с. 46–53], М. М. Шанського [237, с. 9–64], Л. О. Новикова [166, с. 5–8, 58–59], М. І. Фоміної [233, с. 9–10],

Д. М. Шмельова [244, с. 12–128], І. М. Кобозєвої [105, с. 8–198], З. Д. Попової, Й. А. Стерніната [179, с. 31–37] ін.

Свого часу М. М. Покровський зацентував увагу на тому, що слова та їхні значення функціонують не окремо одне від одного, а з'єднуються у людській свідомості в різні групи на основі подібності чи протилежності основного значення [174, с. 21].

Н. М. Шанський виділив три типи лексичного значення – пряме (номінативне), фразеологічне й синтаксично зумовлене з огляду на явища омонімії, синонімії та антонімії [237, с. 9–64]. У працях С. І. Ожегова зацентовано увагу на тому, що лексичне значення слова є основним засобом відбиття дійсності. Залежно від способу такого відбиття та впливу позамовних чинників можна розрізнити номінативні, номінативно-похідні, фразеологічно зв'язані, синтаксично обмежені чи конструктивно зумовлені значення [168, с. 46–53]. В. В. Виноградов наголосив, що слово може бути й виразником системи значень та розуміння “шматочка дійсності”. Дослідник виділив п'ять типів лексичних значень – пряме (номінативне), номінативно-похідне, експресивно-синонімічне, фразеологічно зв'язане та синтаксично зумовлене [38, с. 163].

Дослідженню значення знаків, що є об'єктом лінгвістичної семантики як наукової дисципліни, присвятив свої праці й Л. О. Новиков, який вивчав свого часу значення морфем, слів, словосполучень, фразеологічних одиниць та речень. Головними завданнями саме лексичної семантики науковець убачав питання природи лексико-семантичної системи й мовного значення, структури лексичного значення слова, типів мовного значення та їхнього аналізу, основних одиниць і категорій лексичної семантики й семантики тексту тощо [166, с. 5–8, 58–59]. Відома дослідниця М. І. Фоміна, розглядаючи слово як лексичну одиницю, звертає увагу на його багатовимірність, різноплановість, дихотомію, тобто двосторонню сутність (матеріальне звукове оформлення та загальноприйнятий, закріплений за словом зміст) [233, с. 9–10].

На початку XXI ст. Д. М. Шмельов більшою мірою приділив увагу причинам зміни значення слів та проблемам семантичного поля, семантичної тотожності, семантичних змін слова, семантичної структури слова та парадигматичних і синтагматичних відношень у семантиці [244, с. 12–128]. І. М. Кобозева запропонувала вживати замість неоднозначного терміна *значення* нейтральний – *зміст* чи *інформація* і на цій підставі семантику визначати як розділ мовознавства, який вивчає зміст мовних одиниць та мовленнєвих утворень, що складаються з цих одиниць. У зв'язку з цим дослідниця зосередила увагу на таких питаннях: значення та смисл, типологія значень, компоненти лексико-семантичної інформації (сигніфікативний і денотативний), значимість слів, семантичне поле, синонімія, антонімія, гіпонімія, полісемія, омонімія, семантика речення й висловлення тощо [105, с. 8–198].

Актуальним проблемам сучасної семасіології присвятили свої праці й З. Д. Попова та Й. А. Стернін, які розробили критерії визначення слова, запропонували в значенні слова розрізняти предметно-логічну (денотативну) й додаткову (конотативну) частини та розмежували терміни *семема* (на позначення окремого значення багатозначного слова), *лексема* (на позначення звучання слова) й *семантема* (на позначення сукупності семантично пов'язаних семем однієї лексеми) [179, с. 31–37].

Отже, семасіологія як галузь мовознавства продовжує сьогодні активно розвиватися в руслі наукової дискусії щодо предмета свого дослідження: одні мовознавці вважають, що предметом семасіології є лише значення слова, натомість інші пропонують його розширити до одиниць усіх мовних рівнів. Огляд відомих праць із загальномовних аспектів семасіології показав, що в цій царині наукових пошуків вирізняють: синхронічну й діяхронічну, зіставну й типологічну семасіологію; зовнішню та внутрішню семантику – фоно- й психосемантику, лексичну, граматичну (словотвірну, морфологічну, синтаксичну), структурну / традиційну, когнітивну, логічну семантику, семантику тексту, можливих світів. Окрім зазначених аспектів, чільне місце в

семасіологічних дослідженнях відведено вивченню таких проблем: семантичної валентності та сполучуваності, конотативних властивостей слова; метафори й метонімії в лінгвістиці, структури лексичного значення слова; зв'язку між значенням та смислом; означуваням та означеним; природи лексико-семантичної системи й мовного значення; віднаходження основних одиниць лексичної семантики, типів мовного значення, причин зміни значення слів та значень слів у зв'язку з проблемою семантичного поля.

1.1.2. Термінологічні аспекти семасіології. Семасіологічне термінознавство

Семасіологічне термінознавство визначають одним із підрозділів термінознавства, в аспекті якого вивчення проблем, пов'язаних із семантикою спеціальних лексем, зміною значень і різноманітними семантичними явищами – полісемією, омонімією, синонімією, антонімією [185, с. 101].

Екстраполюючи семасіологічні проблеми на термінологію, О. В. Суперанська звертає увагу на відмінність спеціалізованої лексики від загальноживаної, що полягає в принципово іншому зв'язку між поняттям та об'єктом, який іменують. Спеціалізовану лексику неможливо зрозуміти поза зв'язком із денотатом, а тому співвіднесення терміна й поняття є першочерговим завданням, оскільки слово виражає, а не містить поняття [214, с. 16].

А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько розглядають *лексичне значення* не просто як психічне утворення, а як об'єктивне відображення дійсності, соціально зумовлену категорію, стабільну в синхронії, але мінливу в діахронії. Науковці акцентують увагу на кореляції понять “значення терміна” і “дефініція” (як можливий засіб його вираження), вважають, що дефініція може з необхідним ступенем достовірності відбити основні інформаційні

характеристики предмета, тобто однозначно вказати на нього, визначати його місце серед інших предметів, виділити системні особливості [75, с. 54–60].

А. В. Лемов звертає увагу на те, що визначення понять має родо-видову структуру – визначення через найближчий рід та видові відмінності, тому у випадках збігу поняття та лексичного значення можна говорити про ідентичність їхніх системно-структурних характеристик, у яких родова ознака ототожнюється з архісеєю. Якщо побутові поняття виражає загальноживана лексика, то наукові, або терміновані, – лексика обмеженого вживання [134, с. 9–20].

У цьому ж контексті В. М. Лейчик наголошує, що термін як лексична одиниця з лінгвістичного погляду має особливе призначення, в ньому є змістовий і формальний бік. Стосовно змістового боку краще говорити не просто про власне змістову структуру терміна, яка містить значення терміна (може бути простим чи складним, денотативним чи якимось іншим) та смисл терміна (може походити або не походити зі значення слів, які входять до терміна-словосполучення). На думку відомого мовознавця, значення терміна здебільшого ідентифікують із спеціальним поняттям, проте наявні й такі випадки: одна лексична одиниця позначає кілька понять (полісемія); кілька термінів позначають одне поняття (синонімія); термін (лексична одиниця) є, а поняття або невизначене (розмите), або несформоване [133, с. 26–27].

С. В. Гриньов-Гриневиц зазначає, що однією із ключових проблем сучасного термінознавства є питання відповідності терміна та співвіднесеного з ним поняття, а отже, накладання термінологічного, поняттєвого, значення на власне мовне, лексичне, значення терміна за якого можливе таке співвідношення: 1) лексичне значення терміна може повністю збігатися з поняттєвим; 2) у деяких випадках, якщо запозичене слово втрачене чи забуте, то первинне значення слова, яким послуговуються як термінологічним, може бути відсутнім (такі терміни називають *немотивованими*); 3) невідповідність лексичного значення терміна й поняття

спричиняє те, що в одному випадку лексичне й поняттєве значення терміна розходяться, а в іншому – лексичне значення терміна містить несуттєві чи надмірні ознаки поняття або навпаки, не містить цих ознак. Розходження між лексичним і термінологічним значеннями терміна іноді мають суперечності. Результатом такого неправильного використання слів є поява оманливоорієнтованих термінів [60, с. 90–91, 92]. Важливими проблемами семасіологічного термінознавства, за словами науковця, є: називання однією лексичною формою кількох понять, що функціонують у тій самій предметній галузі (явище притаманне практично всім галузям знань і призводить до багатозначності й неточності значення терміна); синонімія термінів, яка спричинила потребу в новому узагальнювальному терміні – *рівнозначність* на позначення не лише відношення абсолютної та умовної синонімії термінологічних одиниць, але й різномовної еквівалентності (рівнозначні терміни – це терміни з однаковим або подібним значенням, які використовують для позначення одного поняття) [60, с. 96, 103–105].

Проблемам семасіологічного термінознавства в Україні присвячено чимало дисертаційних праць, зокрема: Е. І. Огар узагальнила особливості смислової структури друкарської термінології в генетичному, лексико-граматичному та лексико-семантичному аспектах [167, с. 22]; Т. М. Дячук проаналізувала явища полісемії, синонімії, омонімії та антонімії, притаманні соціально-економічній термінології [76, с. 20]; А. М. Ляшук описала семантичну структуру юридичних термінів української та англійської мов, а також встановила особливості внутрішньої структури лексичних одиниць [140, с. 1–3]; Н. З. Цісар розглянула явище метафоризації української медичної термінології, обґрунтувала поняття “термін-метафора” [234, с. 18]; Я. Г. Мар’янюк схарактеризувала явища полісемії, омонімії та синонімії в українській термінології дизайну [148, с. 20]; Д. Ю. Сизонов зосередив увагу на вторинній номінації медичних термінів – метафоризації та метонімізації [198, с. 4–16]; С. М. Дерба проаналізувала українську термінологію прикладної (комп’ютерної) лінгвістики в аспекті її логіко-лінгвістичної систематизації,

здійснивши спробу концептуального опису терміносистеми, результатом якого стало створення діючої ідеографічно-тлумачної моделі комп'ютерного словника [67, с. 4–8]; Р. І. Монастирська запропонувала ступеневу ідентифікацію дефініцій термінів цивільного законодавства в системному й семасіологічному аспектах [156, с. 3–18].

Отже, серед основних проблем семасіологічного термінознавства такі: співвідношення денотата й сигніфіката терміна, терміна й поняття, лексичного й поняттєвого (термінологічного) значення, взаємодії лексичного значення, загальноживаного слова й термінологічного значення, значення й смислу терміна, кореляція “значення терміна – дефініція”, “логічна – семантична одиниця”, “змістова структура – смисл терміна”, “наївне – спеціальне поняття”, проблема абсолютної та умовної синонімії термінологічних одиниць, їх різномовна рівнозначність, уніфікація, омонімія та антонімія, лексична й концептуальна багатозначність, системна організація за лексико-семантичними й тематичними групами / полями, семантична структура, проблема вторинної номінації, зокрема й метафоризації тощо.

1.2. Когнітивна семасіологія як новий напрям досліджень

Початок ХХІ ст. ознаменувався тим, що поряд із традиційними дослідженнями в галузі лінгвістики, формується принципово новий антропоцентричний підхід, задекларований працями, в центрі яких сприйняття мови людським розумом. Недарма С. Ульман ще в середині ХХ ст. слушно зазначив, що однією з основних причин зміни мовознавчої парадигми є психологічні чинники, психологічне сприйняття людиною слів на основі асоціацій [279, с. 153].

Уплив когнітивного підходу особливо відчутним стає і в семасіології та ономасіології, що відповідно продукує терміни *когнітивна семасіологія* (*семантика*) й *когнітивна ономасіологія*. *Когнітивну семантику* визначають

як експліцитну, емпірично приземлену суб'єктивістську, або концептуалістську теорію значення, в якій важливим є вибраний “концептуалізатором” ракурс дослідження ситуації та її виразного портретування, у зв'язку з чим повну характеристику семантичного вираження встановлюють на основі таких чинників: рівень конкретного сприйняття ситуації, фонові знання та очікування, вибір перспективи на описувану ситуацію (КСКТ, с. 69). О. О. Селіванова називає цей напрям когнітивної лінгвістики таким, що вивчає значення як ментальне явище, пов'язане зі способами отримання, зберігання й оброблення інформації людським мозком. Родоначальниками когнітивної семантики дослідниця називає Дж. Лакоффа, М. Джонсона, Р. Ленекера, Ч. Філлмора, Л. Талмі, Р. Дірвена, Д. Герартса, І. Світсера та ін. (СЛЕ, с. 239). На противагу когнітивній семантиці в монографії “Когнітивна ономаціологія” (2000) авторка визначає *когнітивну ономаціологію* як інтегративну галузь лінгвістики, яка ставить собі за мету дослідження лінгвоментального й психологічного механізму отримання певною психоментальною сутністю (концептом, поняттям) вербальної репрезентації в мовній системі й текстово-дискурсивному функціонуванні, аналіз зв'язку ономаціологічної структури зі структурами знань, семантикою слова [193, с. 220].

Мовознавці бачать семасіологію різнопланово. Зокрема, М. Тернер вважає головними завданнями цього напрямку наукових пошуків такі: розкриття семіотичної, психологічної, логічної, етнокультурної та когнітивної природи значення, розмежування значення та смислу, розроблення типології значення, визначення семантичної структури лексеми й лексико-семантичного варіанта, пояснення когнітивної природи метонімії й метафори, опис польової організації семантики тощо [278, с. 183–204].

Дискусійною залишається проблема розмежування когнітивних механізмів метонімічного та метафоричного перенесення. На відміну від когнітивної природи метафори, когнітивну природу метонімії зарубіжні мовознавці розглядають як таку, що полягає в застосуванні знака одного

поняття на позначення іншого в межах однієї ситуації. Дж. Лакофф визначає розбіжності між метафорою та метонімією в таких позиціях: метафора залучає два концептуальні домени, метонімія – лише один; метафора налаштована на декодування, метонімія – на встановлення референції [269, с. 202–252]. Вагоме значення в цьому аспекті мають праці Дж. Лакоффа, М. Джонсона, які розкривають проблеми концептуальної метафори, різні аспекти значення, зокрема, моделювання його структури, вивчення когнітивних механізмів метонімізації, процесів когнітивної репрезентації у двомовних осіб тощо [268, с. 128; 268, с. 212–238].

Знаковими у цьому напрямі наукових пошуків можна назвати також праці Дж. Лайонза “Лінгвістична семантика” (2003) (автор розглядає значення, лінгвістичну та нелінгвістичну семантику слова як знакової одиниці, а також основні поняття структурної семантики, або структурного підходу до семантики) [129, с. 19–63] та М. М. Болдирева “Когнітивна семантика” (2001) (автор розкриває проблеми концептуалізації й категоризації як основних пізнавальних процесів, описує співвідношення когнітивних і мовних структур, досліджує структури репрезентації знань та співвідношення концептів і мовних значень) [20, с. 23–119].

В. М. Манакін зазначає, що розроблення основоположних проблем семасіології, особливо лексичної семантики, започаткування якої припадає на 70–80 рр. минулого століття, тобто на той час, коли почали з’являтися й перші теоретичні праці з контрастивної лінгвістики, важливо об’єднати з досягненнями останньої і виробити концепцію *контрастивної семасіології* [146, с. 16].

Важливими й актуальними з когнітивно-семантичного погляду є праці: Н. Ф. Алефіренка (автор акцентує увагу на співвідношенні думки і слова, слова та його значення, лексичного значення слова й поняття, значення й концепту, диференціюючи *пізнавальний* та *художній концепти*, на зіставленні концепту й внутрішньої форми слова, системи мислення й системи мови, синергетики концепту й слова, концепту й мовної свідомості з

урахуванням етапів пізнавального процесу та особливостей вербалізації концепту тощо) [3, с. 57–58, 87–101]. Г. В. Колшанського (дослідник розрізняє об'єктивний, суб'єктивний та людський чинники в мові, зазначаючи, що смисли мови зберігаються в голові людини, а не ув'язнені в глибинних структурах тексту, адже мова є продуктом її мисленнєвої діяльності) [107, с. 80–102, 4–5]; В. А. Маслової (дослідниця аналізує поняття “концепт”, відмежовуючи його від “поняття” і “значення”, “структура концепту”, “концептосфера”) [150, с. 272]; Ж. В. Краснобаєвої-Чорної (авторка апелює до концепту, визначає його як одиницю мислення й пам'яті, наділену мовною оболонкою – лексичними, фразеологічними, паремійними одиницями, прецедентними текстами, етикетними формулами тощо й таку, що підлягає процесам специфікації, узагальнення, абстрагування та модифікації (змінам, уточненню, розширенню / звуженню), має динамічну природу й множинність складників, наповнена культурним змістом) [119, с. 13].

О. О. Селіванова до основних положень семасіології в її когнітивному аспекті зараховує такі: семантика природних мов є конвенційним результатом категоризації й концептуалізації світу представниками певного етносу та культури й відображає досвід і знання людини, які не відповідають дійсному стану речей; значення висловлень генерує людина як носій когніції, яка може обрати власний або нав'язаний їй мовою спосіб інтерпретації дійсності; один факт дійсності має різні семантичні відповідники; висловлення, що їх породжує одна глибинна синтаксична структура, можуть бути семантично не відповідними; значення має концептуальну природу та ґрунтується на прототипній категорії, яку активують будь-які контексти використання цього значення; опис семантичної структури здійснюють шляхом її представлення як мережі значень, пов'язаних на підставі деталізації та зсуву (метонімічного й метафоричного перенесення); механізм метафори має когнітивне підґрунтя і є використанням знаків однієї предметної сфери на позначення іншої, що зумовлене специфікою

асоціативних операцій етносвідомості [194, с. 382]. До цього списку, зазначає дослідниця, потрібно долучити ще сім постулатів когнітивної семантики, що їх запропонували А. М. Баранов і Д. О. Добровольський: первинність когнітивних структур, на які проектується значення слів; нерелевантність протиставлення лінгвістичного й екстралінгвістичного значення, властиве лексичній семантиці; тенденція економії зусиль за допомогою прототипів, стереотипів, фреймів тощо; множинність утілення когнітивних структур у мові; неоднорідність плану змісту мовного висловлювання, за яким стоять нелінійні когнітивні структури; множинність семантичного опису, який здійснюють за допомогою різних метамов; значущість нестандартного вживання мовних одиниць для створення мовної гри, стилістичних ефектів тощо [12, с. 11–12].

З. Д. Попова і Й. А. Стернін також пропонують розмежувати значення й концепт, що визначають як дискретне ментальне утворення, що є базовою одиницею мисленнєвого коду людини й має відносно впорядковану внутрішню структуру. На думку дослідників, між значенням і концептом є спільні та відмінні риси: вони обоє відбивають дійсність та є результатом її пізнання, тобто мають когнітивну природу. Проте, незважаючи на це, значення і концепт є продуктами діяльності різних видів свідомості: концепт – продукт когнітивної свідомості людини, а значення – продукт мовної свідомості. Особливість семантики мовних одиниць полягає в тому, що вона не просто відбиває дійсність, як це робить концепт, але й повідомляє про неї у форматі мовного знака [179, с. 26–61].

Отже, сьогодні мовознавці виявляють чимале зацікавлення до когнітивних, або гносеологічних, аспектів семасіології, які базуються на суб'єктивному підході до вивчення переважно лексичних значень. Об'єктом когнітивної семасіології, що є новим напрямом досліджень, залишається зміст слова, проте з орієнтацією не на об'єктивні чинники як вважалося досі, а на суб'єктивні, та на причини зміни значення, що зазвичай зумовлені не

власне мовними, а позамовними чинниками, які поступово змінюють розуміння людиною тих чи тих понять.

1.3. Когнітивний підхід у семасіологічному термінознавстві

Під вплив нової наукової парадигми потрапила й наука про терміни, що дає підстави сьогодні виокремити також когнітивний підхід у семасіологічному термінознавстві, основні положення якого сьогодні розробляють П. Фабер [262, с. 143–150], Р. Теммерман [273, с. 276; 274, с. 13–22], А. Сан Мартін, П. Леон Арауж [271, с. 25], В. М. Лейчик [132, с. 651–652], А. В. Лемов [134, с. 125–166], А. Іленков [95, с. 24–29], І. С. Куликова, Д. В. Салміна [127, с. 27–35, 164–201], В. Л. Іващенко [91, с. 7–142; 94, с. 51–53], Р. І. Дудок [73, с. 21–128], Н. А. Ляшук [141, с. 2–18] та інші.

Зокрема А. В. Лемов, розглядаючи концептуальну синонімію наукових термінів, звертає увагу на те, що будь-яке уявлення про денотат та його змістові ознаки є суб'єктивним поглядом дослідника [134, с. 125–166].

Р. Теммерман, спростовуючи засади традиційного термінознавства, викладає основні позиції соціокогнітивного термінознавства, при цьому інтерпретує терміноконцепти як репрезентанти когнітивних категорій у науково-фаховому світі й зазначає, що такий підхід у термінознавстві спирається на поняття термінопростору, а не терміносистеми. Дослідниця наголошує, що сучасне термінознавство оперує термінами як вербалізованими репрезентантами когнітивних категорій [273, с. 131–216], переконуючи, що вивчення термінології в соціокогнітивному контексті повинно спиратися на результати досліджень із когнітивної семантики, яка розвиває можливість взаємодії між терміном і мовою та людським розумом. Така думка вмотивована тим, що термін функціонує в соціальному середовищі, а когнітивні процеси в термінології тісно пов'язані із соціальними процесами [274, с. 13–22].

Проблемі вивчення змістової структури спеціальних понять на засадах фреймової семантики присвячені праці П. Фабер, яка вважає фрейми одним із різновидів когнітивних структур, будучи переконаною, що термінологія й когнітивна лінгвістика мають зони перетину, а тому чималу увагу приділяє вивченню метафори й метонімії у спеціальних текстах [261, с. 9–31].

Аналізуючи співвідношення наукового концепту й наукового поняття та їхніх змістових структур, В. Л. Іващенко [91, с. 7–142], апелює до досвіду зарубіжних термінознавців, розкриваючи засади теорії фреймової семантики, в аспекті вивчення якої змістова структура спеціального поняття, яке актуалізується в наукових текстах, змодельована за допомогою фреймів [94, с. 51–53].

Сьогодні все частіше акцентують увагу на диференціації в термінології: 1) значення й смислу, методику якої запропонував Р. І. Дудок (ця методика дає змогу виокремити інваріант і змінні смисли, дослідити скерованість їхніх семантичних зрушень). Дослідник проілюстрував роль інваріантного значення у виникненні різних смислів уживання терміна та визначив його концептуальний простір, зосереджуючи увагу й на концепції внутрішньої форми значення, яка, за словами автора, сприяє розвитку його семантичного простору [73, с. 21–128]; 2) лексичної та концептуальної багатозначності, омонімії, синонімії, антонімії, гіперо-гіпонімії, системності термінів, а також логічних та лінгвістичних вимог до побудови визначень (І. С. Куликова, Д. В. Салміна) [127, с. 27–35, 164–201]. У цьому контексті Н. А. Ляшук проаналізувала лексичну й концептуальну багатозначність та неоднорідність значень лінгвістичної термінології в українській мові, створила типологію лексичної багатозначності лінгвістичних термінів, до якої зарахувала бісемію, енантіосемію та імпліцитну полісемію [141, с. 2–18].

Дослідники актуалізують також проблему представлення знань термінологічними ресурсами, зважаючи на таке: термінологія передає фрагменти знання в усій їх складності та зумовленості зв'язків, при цьому використовує навколишній світ як об'єкт та мову як засіб; терміни як мовні

засоби мають різне інформаційне наповнення, деякі з них позначають прості поняття, а деякі – поняття з великим інформаційним наповненням, які власне й варто називати концептами (А. Іленков) [95, с. 24–29].

В. М. Лейчик звертає увагу на недотриманні, що вимог фіксованого змісту, тобто чіткої відповідності семантики терміна спеціальному поняттю в системі окремих понять (ідеться про поняття певної політичної теорії), оскільки деякі терміни (зокрема політичні) мають найкоротше життя. Мовознавець пояснює таку невідповідність значення й поняття, зміну значення та появу певних конотативних відтінків не лінгвістичними, а антропоцентричними чинниками, що пов'язано суто з розумінням людиною певного терміна [132, с. 651–652].

А. Сан Мартін і П. Леон Арауж, вивчають проблему гнучких визначень як носіїв інформативності понять=концептів, які можна описати з різних перспектив, наприклад, із погляду певної предметної галузі. В основі такої гнучкої дефініції лежить концептуальний фрейм. Ця проблема в концептуально орієнтованому термінознавстві корелює з проблемою полісемії та контекстуальної варіативності [270, с. 173].

Отже, сьогодні чимало мовознавців у термінологічних працях, апелюючи до термінів *концепт*, *концептуальна структура*, *фрейм*, *репрезентація знань*, *гнучка / когнітивна дефініція* та використовуючи поняття “когнітивно-інформаційна природа терміна”, “інформаційне наповнення терміна”, “науковий концепт” тощо, випрацьовують нові підходи в сучасному семасіологічному термінознавстві – соціокогнітивний, фреймовий та комунікативний, які засвідчують формування когнітивно-семасіологічного напрямку наукових пошуків у цій царині як самостійного.

1.4. Типологічні різновиди сем. Поняття семантичного (семасіологічного) та семного просторів

У лексикографічних джерелах та мовознавчій літературі віднаходимо чимало визначень терміна *сема* як [елементарного] компонента значення (СЛЕ, с. 632), [179, с. 47], мінімальної семантичної одиниці (УМЕ, с. 597), найменшої одиниці мовного плану змісту (КТСЛТ, с. 151), найменшого (мінімального) компонента змісту слова (МФЕ, с. 368), граничного складника лексичного значення слова (ЭССЛТ, с. 445), диференційної семантичної ознаки [165, с. 437–438]. Уважають, що семи у складі одиниць мови мають неоднакове структурне та функціональне навантаження, тому розрізняють семи *лексичні та граматичні, експліцитні (формально виражені) та імпліцитні (приховані), ядерні й периферійні, інтегральні й диференційні, обов'язкові та факультативні* тощо (УМЕ, с. 597). У деяких лексикографічних джерелах зазначено, що сема не має своїх відповідників у плані вираження; сукупність сем утворює *семему*, якій у плані вираження відповідає лексема (КТСЛТ, с. 151).

Саму процедуру виділення сем в значенні слів мовознавці називають *компонентним аналізом* і проводять вибудовуванням бінарних опозицій [165, с. 437–438].

Виділяючи *категорійні* семантичні ознаки, за якими весь словниковий запас мови може бути розбитим на певні класи, Д. Н. Шмельов використовує термін-гіперонім *категорійні семи* та його гіпоніми – *класеми, підкласеми, родосеми та видосеми*, що дало змогу визначити категорійні семи як семи, що відповідають класам, підкласам, розрядам, групам явищ об'єктивної дійсності [245, с. 155].

Ж. П. Соколовська виділяє *архісему* – спільну сему родового значення, розрізняючи семи видового значення, які можуть бути двох типів: *описові*, тобто ті, що відбивають властивості предмета, та *відносні*, які відображають зв'язки різних об'єктів. На нижчому рівні виокремлює *потенційні* семи, що

відбивають потенційні властивості предметів і актуалізуватися в певних умовах [203, с. 16–17].

З. Д. Попова й Й. А. Стернін, зазначаючи, що термін *сема* на позначення найменшого компонента значення уперше вжив В. К. Скалічка, наводять перелік інших термінів на позначення цього компонента (за працями Л. Єльмслева, А. К. Жолковського, А. Вержбицької, А. О. Уфимцевої та ін.). При цьому визначають сему як семантичну одиницю, що є компонентом семеми й відбиває певну ознаку позначуваного предмета чи поняття. На думку мовознавців, членування семеми на семи теоретично нескінченне [179, с. 47]. Що ж до типологічних різновидів сем дослідники вирізняють такі: 1) *денотативні – інтегральні* (їх називають по-різному: *архісемами, частиномовними семами, класемами, маркерами, груповими диференційними ознаками*) та *диференційні* (за характером конкретного змісту їх поділяють на: *постійні, ймовірні, описові, відносні*); серед описових виділяють *диспозиційні* семи, *побутові й професійні, антонімічні, градуальні та симетричні / несиметричні; парадигматичні й синтагматичні, актуалізовані / неактуалізовані*; 2) *конотативні – емоційні й оцінні* [179, с. 26–61].

Огляд класифікацій сем подає також О. О. Селіванова, яка зазначає, що термін *сема* увів Б. Потье (СЛЕ, с. 632), та наголошує, що в сучасній семантиці семний аналіз застосовує певну метамову, яка є набором тих чи тих сем: *класами, інтегральної (архісеми), диференційних (гіпосем), потенційних (оказіональних)*. Проте, за словами відомої дослідниці, деякі лінгвісти розширюють класифікацію сем уведенням *категорійних, граматичних, лексико-граматичних* (Г. Шипіцина), *експліцитних та імпліцитних* (У. Вейнрейх), а також *яскравих, градуальних, граматичних, словотвірних; обов'язкових і факультативних* сем (СЛЕ, с. 633).

Останнім часом у лінгвістиці активізується функціональний підхід до вивчення мови, представники якого вважають, що дослідження в галузі лексичної семантики потрібно розпочинати з визнання та віднаходження певного загального значення. Зокрема В. Е. Райлянова вважає, що при цьому

угруповання мовних одиниць, об'єднаних на основі спільного значення (семантична ознака) або спільно виконуваних функцій (функціональна ознака) позначають терміном *функціонально-семантичне поле*². Польовий підхід до вивчення мовних одиниць є наслідком прагнення дослідників осмислити відповідні факти як систему й описати їх у взаємозв'язку. Але поле “працює” в досить вузькому реєстрі й дає змогу адекватно описувати мікроструктурні семантичні взаємодії мовних одиниць. На макроструктурному рівні у працях із семантики як аналог терміна *поле* використовують термін *семантичний простір*, який визначають системою різноманітних семантичних характеристик розгалуженого класу слів [183, с. 6].

Натомість Т. Возняк вважає, що *семантичний простір* – це простір змістів, до складу якого входить уся сума змістів, охоплена мовою в минулому, теперішньому і майбутньому. Базою простору змістів є три підпростори: підпростір розкритих у минулому змістів; поле змістів, розкритих у певний момент; підпростір змістів, які ще будуть розкриті в майбутньому, і до якого входить не лише нововідкритий, а й успадкований зміст [43, с. 10–17].

Семантичне поле / семантичний простір важливо не сплутати із семантичною структурою слова, яку свого часу було задекларовано в традиційному підході до вивчення тих чи тих явищ або мовних одиниць, що передбачає їх структурування (структурна лінгвістика). Про компоненти

² Термін *функціонально-семантичне поле* функціонує в науковій літературі з такими визначеннями: “сукупність лексичних одиниць, об'єднаних спільністю змісту, що відбиває понятійну, предметну чи функціональну подібність означуваних явищ; смисловий, змістовий комплекс окремої однозначної чи багатозначної лексеми, слова” (ЛСД с. 615); “сукупність мовних (головним чином лексичних) одиниць, об'єднаних спільністю змісту (деколи також спільністю формальних показників), які відображають понятійну, предметну або *функціональну* подібність позначуваних явищ” [227, с. 84]; “семантико-парадигматичне утворення, що має певну автономність і специфічні ознаки організації: спільну нетривіальну частину у тлумаченні, ядерно-периферійну структуру, існування зон семантичного переходу” [66, с. 78].

змістової структури слова писав ще М. Г. Комлев³, виокремлюючи такі з них: знак, лексичне поняття й денотат. Щодо конотації дослідник вважає, що вона не виражена експліцитно, це – семантична модифікація значення, яка містить у собі сукупність семантичних нашарувань, почуттів, уявлень про знак тощо [111, с. 60–86, 105–109].

Підсумовуючи, зазначимо, що, за нашими спостереженнями, найгрунтовнішою є класифікація сем, яку розробили З. Д. Попова та Й. А. Стернін [179, с. 26–61], проте її варто було б доповнити й іншими типологічними різновидами, зокрема *периферійними*, *контекстуальними*, *потенційними* (оказіональними), *експліцитними* та *імпліцитними* семами.

Важливо також усвідомлювати градацію понять: 1) “*семантичний простір*” на означення сукупності змістів слова, його різнорівневих значень, охоплених мовою у минулому, теперішньому й майбутньому (семантичний простір як макрофрагмент мовного простору); 2) “*лексико-семантичний простір*” на означення сукупності лексичних значень, семем або лексичних понять того самого чи різних слів, зорганізованих у певному векторі (лексико-семантичний простір як фрагмент семантичного простору та мезофрагмент мовного простору); 3) “*семний простір*” на означення сукупності сем того самого чи різних слів, також зорганізованих у певному векторі (семний простір як фрагмент лексико-семантичного простору та мікрофрагмент мовного простору).

При цьому виникає необхідність розрізнати також традиційно визначені *компоненти змістової структури слова* (за поглядами різних дослідників: мовний знак, лексичне значення / лексичне поняття / семема, сигніфікат, референт, денотат, що крелює з конотатом) і *компоненти лексичного*

³ Дослідник вважав, що значення слова – це не лише предмет, що ним його називають, а й уявлення про предмет (ідеальний предмет); це водночас поняття і відношення між знаком та предметом, між знаком та уявленням про предмет, між знаком та поняттям, між знаком та діяльністю людей, між знаками загалом; це також і функція слова-знака, й інваріант інформації, й відображення дійсності [111, с. 10].

значення слова / семми як мінікомпоненти змістової структури слова (семи).

Нашу увагу привертає лише лексико-семантичний та власне семний простір лексичних одиниць, структурований за когнітивними моделями й когнітосемами, що переносить дослідницький пошук у площину когнітосемного простору.

1.5. Когнітема – когнітемний / когнітивний простір. Когнітосема – когнітосемний простір

Найусталенішою та консервативною в історії філософії, вважає С. Б. Кримський, є проблематика теорії гносеології (пізнання). Новий же гносеологічний підхід базується на перетині теорії пізнання й теорії свідомості. Дослідник наголошує, що протягом певного проміжку часу універсальною вважалася так звана “вертикальна” модель пізнавального процесу, за якою пізнання – це рух від *чуттєво-емпіричного* до *висоти теоретичного мислення* і від нього – до *верховенства практики*. У сучасній гносеології важливо говорити ще й про “фронтальну” модель пізнавального процесу: *чуттєво-емпіричне* й *теоретичне* з двох боків охоплюють досліджуваний об’єкт, а в центрі такого “фронту пізнання” перебуває *творча активність інтуїції, продуктивна уява, символічні форми, категорійні матриці синтезу емпіричного й теоретичного, здатність наочно-гностичного та мовного моделювання* [120, с. 71–75].

Початок ХХІ ст. у лінгвістиці ознаменувався когнітивним підходом до вивчення мови. Отже, *модель пізнання / когнітивна модель* стала об’єктом дослідження не лише філософії, а й мовознавства. Пор., такі визначення поняття “когнітивна модель”, яке корелює із поняттям “модель пізнавального процесу”: *когнітивна модель* – це концепція “мова як різновид когнітивного процесу” (мова та її пізнання належать до компетенції когнітивної науки й не є монополією лінгвістики); це модель розуміння тексту як результату

природного оброблення мовних даних (у такому випадку говорять про побудову ментальних моделей тексту, які своєю чергою вимагають побудови когнітивних моделей окремих ситуацій); це характеристика процесу категоризації в природній мові (за Дж. Лакоффом, існує чотири типи когнітивних моделей – пропозиційні, схематичні / образні, метафоричні та метонімічні; по суті йдеться про механізми мислення й формування концептуальної системи людської свідомості як основи для процесу мислення (КСКТ, с. 53).

У нашому дослідженні ми послуговуватимемося терміном *когнітивна модель* на позначення механізму та способу мислення. Подібно до філософії, у мовознавстві також розрізняють когнітивні моделі, які відображають можливі способи мислення та осягнення інформації. У цьому сенсі О. О. Селіванова зазначає, що у 80-ті рр. було введено поняття *ідеалізованої когнітивної моделі* (Дж. Лакофф) на позначення абстрактної схеми фрагмента культурно-зумовленого досвіду, набутого у взаємодії зі світом дійсності [267, с. 119–154]. Така модель, за словами дослідниці, містить чотири типи структур знань: *пропозиційні* (репрезентують елементи та їхні ознаки, ситуації, в яких вони фігурують), *образно-схематичні* (репрезентують емпіричне сприйняття предметів), *метафоричні* (уможливлюють сприйняття елементів однієї предметної сфери в термінах іншої за аналогією) й *метонімічні* (охоплюють різні можливості категорійної метонімії за суміжністю елементів у межах одного класу та стереотипи, які пов'язують суміжні поняття в стійку фіксовану структуру) [194, с. 391–393].

О. С. Кубрякова апелює до найпопулярнішого способу представлення знань, яким сьогодні є *пропозиційна модель*, і переконана, що слова можуть взаємоасоціюватися лише за умови входження відповідних їм понять до закодованих у пам'яті пропозицій, які формують каркас майбутніх речень (КСКТ, с. 134–137). За словами О. В. Нарушевич-Васильєвої, пропозицію інколи визначають як модель названого реченням “стану справ”, об'єктивний зміст речення, розглянутий безвідносно до всіх супроводжувальних

суб'єктивних значень і тих особливостей, яких надає йому та чи та формальна організація речення [160, с. 108–115]. За твердженням Дж. Лакоффа, більша частина структури нашого знання має форму пропозиційних моделей, які виділяють елементи, дають їх характеристики й указують на зв'язки між ними [130, с. 31]. Цю думку підтримують З. Д. Попова та Й. А. Стернін, наголошуючи, що “у пропозиції немає ні головних, ні другорядних членів, немає ніякої формальної структури; це суто смисловий концептуальний набір компонентів, які мовець прагне вербалізувати (діяч, дія, інструмент, об'єкт дії, час, місце дії і т. ін.)” [178, с. 73].

В українському мовознавстві пропозиція – це стабільне семантичне ядро, об'єктивна семантична константа речення, яка відображає структуру ситуації, події [40, с. 121–122]. У нашому дослідженні використовуємо термін *пропозиційна модель* на позначення моделі структурування знання про об'єкт дослідження у формі атрибутивних суджень через віднаходження його елементів, їхню характеристику й указівку на зв'язки між ними.

На основі поняття моделі, крім терміна *когнітивна модель*, сьогодні в наукових працях віднаходимо й метатерміни *метафорична модель*, *компонентна модель* тощо. А. П. Чудинов *метафоричну модель* визначає як типову схему, що відбиває специфіку національної ментальності на певному етапі розвитку суспільства й соціальні уявлення про концептуальну організацію сфери-джерела і сфери-мети метафоричної експансії [235, с. 54–165]. П. П. Маслянко та П. А. Руденко *компонентну модель* кваліфікують системою для опису сутностей і процесів реальності. Така система – це можливість реалізації її інтегральної властивості або нової якості через синергію її елементів [151, с. 81].

Проблема моделей пізнання світу корелює також із проблемою віднаходження фрагментів простору, які людина вже пізнала, тобто фрагментів когнітивного простору. *Когнітивний простір* у лінгвістиці

визначають як простір поведінки та розумової діяльності мовця і слухача [63, с. 91].

Ми кваліфікуємо *когнітивний простір* як сферу розумової діяльності суб'єктів пізнання або сферу пізнавальної діяльності людини, основною одиницею якого є *когнітивна структура*, що акумулює в собі й результати пізнавальних процесів. Тому таку структуру часто називають ще й *структурою репрезентації знань*, що певною мірою ставить у кореляційні зв'язки терміни *знання* (не зібрання випадкових фактів, а набір відомостей, об'єднаних у певну впорядковану систему) та *інформація* (те, що надходить до людини різними каналами, передається і кодується, обробляється і переробляється в результаті надходження інших відчуттів, сигналів або стимулів під час сприйняття світу) (КСКТ, с. 28). Звідси кореляція понять “когнітема” (як мінімальна одиниця знання (пізнання)) та “інформема” (як структурна одиниця інформації). Сукупність когнітем формують *когнітемний простір*, сукупність інформем – *інформаційний простір*.

Структури репрезентації знань різні дослідники інтерпретують по-різному. Зокрема О. В. Тишко зазначає, що останнім часом дослідники в галузі лінгвістики, психології та інформатики пропонують різні переліки когнітивних структур, а саме: *пропозиції, схеми, сценарії, скрипти, сітки, фрейми, концепти* [221, с. 237–241]. В. Л. Іващенко до когнітивних структур як структур репрезентації знань у людській свідомості відносить *фрейми, сценарії, плани, думки, віру, емоції, інтуїцію, інтенції* тощо, зазначаючи, що квазісинонімами терміна *когнітивна структура* є терміни *ментальна структура, ментальна репрезентація, ментальний образ* [93, с. 153]. О. С. Кубрякова серед різних структур представлення знань розрізняє *фрейми, скрипти, сценарії, пропозиції, образи, ознаки*, а серед систем знань – *пам'ять, ментальний лексикон, концептуальну структуру* (КСКТ, с. 29).

У сучасній лінгвістиці, за словами О. П. Дубчак, однією з найактуальніших є проблема репрезентації знань і уявлень людини за допомогою мовних засобів. Саме тому сьогодні розумінню тих одиниць,

якими оперує людина в процесах мислення і які віддзеркалюють зміст її досвіду та знання в мові, у лінгвістичній науці відповідає поняття “концепт”. Складниками концептів, на думку дослідниці, є *когнітеми* [71, с. 194–199; 71, с. 8]. Ці ж одиниці, вважає С. І. Дербеньова, структурують і *авторські концепти*, адже вони є фрагментами авторської картини світу, яка відображає спосіб пізнання певного концепту, його культурну значимість, індивідуальне усвідомлення та вираження в тексті за допомогою мовних засобів [68, с. 13]. Н. С. Ольховська зазначає, що ті чи ті когнітеми можуть реалізуватися засобами різних мовних рівнів. Кожна з них, на її думку, має власний план вираження, у якому визначаються домінанти, що найповніше характеризують її смислову й семантичну своєрідність [169, с. 60–71].

Отже, до елементарних одиниць когнітивної семасіології, або когнітивної семантики, зараховуємо *когнітему* (у складі концептів=понять як ментально-мовних одиниць) та *когнітосему* (у складі лексичних значень термінів як репрезентантів концептів=понять). *Когнітема*, зазначає В. Л. Іващенко, – це смисл, що його генерують усі когнітивні процеси, пов’язані з реалізацією тієї чи тієї когнітивної здатності – властивості говорити, вчитися та навчатися, вирішувати проблеми, міркувати, робити висновки, планувати дії, діяти інтенційно, запам’ятовувати, уявляти, фантазувати, рухатися за власним бажанням; інтеріоризація людського досвіду у вигляді знань та супутніх процесів пізнання. Синоніми: *когнітивний компонент змістової (ціннісно-смислової) структури концепту, компонент знання / пізнання*). Розглядаючи когнітему як *когнітивний компонент змістової структури концепту*, дослідниця кваліфікує її також як *компонент знання / пізнання* змістової організації будь-якої мовної одиниці [93, с. 153; 91, с. 60–70, 153]. Власне від цього положення ми й будемо відштовхуватися у своїх подальших міркуваннях.

Отже, мова – явище антропоцентричне, вона не може існувати без осмислення її одиниць людським розумом. Кожне слово (мовна одиниця), що побутує в мові, відповідає якомусь абстрагованому поняттю (ментальній

одиниці), що функціонує в свідомості людини як фрагмент її когнітивного простору. Будь-яке слово має змістову (на семантичному рівні) та формальну (план вираження) організацію. Змістова організація загальноживаного слова чи терміна формує його *семантичний простір*, елементарними фрагментами якого є семми та семи (останні організуються в *семний простір*). Такий простір корелює, з одного боку, із *знаннєво-пізнавальним*, або *когнітивним простором* (щодо суб'єкта пізнання – людини), з іншого – з *інформаційним простором*, елементарними фрагментами якого є *інформеми* (щодо об'єкта пізнання). Усвідомлені суб'єктом пізнання інформеми кваліфікуємо *когнітемами*, що організують *когнітемний простір*. І когнітивний, і когнітемний простори в їхній нерозривній єдності можна визначити як *когнітопростір*.

Когнітему на рівні компонентів лексичного значення слова, або мікрокомпонентів змістової структури слова, репрезентують семи, що дає підстави говорити про їх нерозривну єдність, тобто про *когнітосеми* як мінімальні ментально-мовні одиниці.

Міркування про семантичний (семасіологічний) простір як сукупність змістів, охоплених мовою в минулому, теперішньому і майбутньому, та міркування про когнітивний простір як сферу пізнавальної діяльності людини дають усі підстави впровадити до наукового обігу нове поняття – *когнітосемний простір* як сукупність когнітосем, що є віддзеркаленням у семантиці слова, в його лексичних значеннях та семній організації фрагментів знань та особливостей пізнання світу людиною залежно від сфери її діяльності та способу мислення.

1.6. Методика когнітивно-семасіологічного аналізу

Важливим етапом нашого дослідження є розпрацювання методики опису когнітосемного простору лексичних одиниць. Вироблення такої методики зумовлене потребами вивчення глибинних механізмів семантичної

організації слова, зокрема кореляції *когнітем* і *сем* та віднаходження на їхній основі *когнітосем*, що, власне, й допомагає з'ясувати особливості розуміння суб'єктом пізнання змістового наповнення того чи того слова, а також віднайти логічні помилки у формуванні тих чи тих дефініцій.

За словами З. І. Комарової, кожен дослідник, застосовуючи певну сукупність методів, виробляє технологію свого дослідження, яку його мовна особистість обов'язково конкретизує, а точніше – індивідуалізує. Основними кроками в технології дослідження є такі: віднаходження сфери, на пряму, до якої належить досліджувана проблема; визначення парадигми, до якої належить проблема; визначення провідних методів цієї парадигми; віднаходження основних термінованих понять (концептів) [109, с. 673].

Оскільки когнітосемний склад лексичних одиниць ще не був предметом спеціального вивчення, то, користуючись настановами знаної дослідниці, ми здійснили спробу виробити власну методику дослідження, технологію якого відбивають такі кроки: перший – визначення на пряму дослідження, яким є семасіологія; другий – визначення парадигми наукових пошуків, якою є когнітивна парадигма; третій – визначення провідного методу, яким є когнітивно-семасіологічний аналіз; четвертий – визначення основних метаодиниць опису (*законодавча – наукова дефініція, логічна операція визначення, філологічне тлумачення, законодавче – наукове – наївне поняття, когнітема, сема, когнітосема, когнітивний – когнітемний – семантичний – семний – когнітосемний – дефінітивний простір, когнітивно-семасіологічний аналіз та ін.*).

Власне методика когнітивно-семасіологічного аналізу передбачає:

1) визначення сфери дослідження, якою стали три когнітопростори сучасної української мови – *законодавчий, мистецтвознавчий та загальномовний*;

2) використання для аналізу кожного з когнітопросторів відповідних метаодиниць його опису з урахуванням того факту, що досліджувані назви є водначас і термінами, і загальноновживаною лексикою, тобто перебувають на

перетині наукового й загальнономовного вжитку, зокрема: для законодавчого – метатермінів *законодавча дефініція, законодавче поняття*; для мистецтвознавчого – *наукова дефініція, наукове поняття*; для законодавчого і наукового – *логічна операція визначення, термінологічне значення*; для загальнономовного – *філологічне тлумачення, наївне поняття*;

3) задля з'ясування специфіки кожного з когнітопросторів застосування *методики поняттєвого аналізу* структурної організації законодавчих і наукових дефініцій та філологічних тлумачень із віднаходженням логічних помилок у їх формулюванні, а отже, обрання за основу для такого аналізу не лише логічних критеріїв побудови дефініцій, а й лінгвістичних для формулювання філологічних тлумачень;

4) накладання на законодавчий і науковий дефінітивний простір вимог наявності–відсутності: співмірності в логічній операції визначення (порушення цього правила може спричинити помилки “надто широкого й надто вузького визначення”); тавтології; двозначності чи полізначності; ствердження;

5) застосування до формулювання філологічних тлумачень вимог наявності–відсутності: короткого формулювання значення слова з указівкою на найсуттєвіші його ознаки; синоніма до реєстрового слова; процедури розкриття не лише значення словотвірної основи, але й значення афіксів; значеннєвої тотожності реєстрового слова з іншими словами; вказівки на граматичний зв'язок значення слова з лексично тотожним йому словом;

6) розроблення типології дефініцій і тлумачень НСКД та систематизація логічних помилок у їх формулюваннях в кореляції з відповідними філологічними тлумаченнями в загальнономовних словниках;

7) з'ясування особливостей застосування в трьох когнітопросторах основних логічних операцій визначення законодавчих, наукових та наївних понять, зокрема поділу поняття, множення, додавання тощо;

8) формування єдиного реєстру наукових дефініцій і загальнономовних тлумачень НСКД;

9) здійснення за системотвірними поняттями ідеографічної систематизації НСКД відповідно до рівнів їх концептуалізації спочатку окремо в кожному з трьох когнітопросторів, побудова трьох синоптичних схем такої систематизації, потім зведення їх в одну;

10) укладання на цій основі “Зведеного словника назв суб’єктів культурної діяльності в українській мові” (тлумачно-ідеографічного);

11) віднаходження за аналогією до спроби А. Вежбицької знайти “атоми значення” (семантичні примітиви), що дає змогу описувати всі значення у будь-яких мовах [280, с. 59], подібні, проте дещо інші, мінімальні компоненти лексичних і термінологічних значень у НСКД через такий спосіб представлення знань як *пропозиційна модель*, яка формує каркас майбутніх речень, що є основними формами вираження дефініцій і тлумачень;

12) ідентифікування мінімальних компонентів знання з *когнітемами*, що базуються саме на пропозиційних моделях;

13) виявлення у НСКД усіх мінімальних компонентів знання – когнітем, на основі яких формулюються термінологічні й загальномовні значення, а також компонентів значення – сем, які їм відповідають на мовному рівні, задля з’ясування змістотворення законодавчих, наукових та наївних понять;

14) визначення співвідношення когнітем і сем (когнітосем) у досліджуваних назвах за трьома когнітопросторами та створення на цій основі нового типу словника – “Зведеного словника когнітосем назв суб’єктів культурної діяльності в українській мові” задля виявлення реальної картини їх законодавчої, терміно- й лексикографічної фіксацій для подальшої уніфікації дефініцій і тлумачень.

Логічним завершенням дослідження стало виявлення на основі запропонованої методики аналізу особливостей способу мислення правників, науковців-мистецтвознавців та філологів, які укладають загальномовні словники, відбиваючи в них мовомислення пересічних носіїв мови.

Висновки до 1-го розділу

Сьогодні немає однастайності щодо визначення предмета семасіологічних досліджень. Одні мовознавці вважають, що предметом семасіології є лише лексичне значення слова, саме тому семасіологію часто потрактовують як розділ лексикології. Натомість інші пропонують розглядати семасіологію як таку, що вивчає семантику одиниць усіх мовних рівнів. Більшість семасіологічних досліджень присвячені проблемам: семантичної валентності слова та сполучуваності; конотативних властивостей слова; метафоризації й метонімізації значення; визначення лексичного значення слова та його структури, зв'язків між значенням та смислом, означуваним і означеним; лексико-семантичних відношень; основних одиниць лексичної семантики; типів мовного значення; вивчення причин зміни значень слів в аспекті проблематики семантичного поля.

Праці, присвячені семасіологічним аспектам термінознавства звертають увагу на інформаційне наповнення терміна, його дефініцію, синонімічні, антонімічні, гіперо-гіпонімічні та полісемічні відношення, системну організацію на рівні лексико-семантичної парадигматики, відповідність терміна співвіднесеному з ним поняттям, кореляцію понять “значення – дефініція терміна”, а також родо-видові відношення в структурі дефініції. Саме тому семасіологічне термінознавство виокремлюють у самостійний напрям наукових пошуків.

Переважає більшість семасіологічних досліджень перебуває в лоні мовоцентризму як традиційного підходу до вивчення мови, проте є чимало праць когнітивного спрямування, зорієнтованих на розмежування саме когнітивних механізмів метонімічного та метафоричного перенесення, лінгвістичної та нелінгвістичної семантики слова, розкриття семіотичної, психологічної, логічної, етнокультурної та когнітивної природи значення, розмежування значення та смислу тощо. Когнітивний аспект досліджень у семасіології базується на індивідуальному розумінні людини тих чи тих

об'єктів пізнання, а відтак і на суб'єктивному підході до вивчення значень мовних одиниць, що дає підстави говорити про когнітивну семасіологію як новий напрям досліджень. Семасіологічне термінознавство сьогодні також вибудовується в гносеологічному напрямі. Більшою мірою когнітивно-семасіологічний аспект наукових пошуків пов'язують з іменами зарубіжних мовознавців, які пропонують новітні підходи до вивчення терміна – соціокогнітивний, фреймовий та комунікативний. Якщо однією з актуальних проблем семасіології, а на її основі й традиційного семасіологічного термінознавства є проблема змістової структури слова / терміна, її компонентного складу, зокрема на рівні мінімальних компонентів – сем, типологічні різновиди яких сьогодні активно вивчають у загальному мовознавстві, то в аспекті дослідницької проблематики когнітивної семантики, а на її основі й когнітивно-семасіологічного напрямку в термінознавстві, – проблема віднаходження когнітем.

У працях відомих мовознавців нараховуємо близько 22-х термінів на позначення типологічних різновидів сем. Типологія когнітем – це той аспект пошукової діяльності, який сьогодні ще не став спеціальним об'єктом досліджень. Якщо на позначення сукупності змістів слова можна здійснити градацію термінів *семантичний простір*, *лексико-семантичний простір* та *семний простір*, то на позначення сукупності фрагментів знання / пізнання – градацію термінів *когнітивний простір* та *когнітемний простір*. Взаємодія цих просторів дає підстави ввести до наукового обігу терміни *когнітивно-семасіологічний простір* на позначення кореляції когнітивного й семасіологічного просторів і *когнітосемний простір* на позначення кореляції когнітемного й семного просторів, а отже, й термін *когнітосема* на позначення кореляції когнітем і сем у змістовій структурі наукового чи наївного поняття, де когнітеми виявлено на основі когнітивних, зокрема пропозиційних, моделей. Механізм виявлення когнітосем покладено в основу розроблення нової методики – когнітивно-семасіологічного аналізу.

Розділ 2.

ЗАКОНОДАВЧІ Й НАУКОВІ ДЕФІНІЦІЇ ТА ФІЛОЛОГІЧНІ ТЛУМАЧЕННЯ НСКД ЯК ФРАГМЕНТИ КОГНІТОСЕМНОГО ПРОСТОРУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

2.1. НСКД як окрема група лексики

Тематичну групу НСКД в сучасному мовознавстві часто асоціюють із поняттям “агентив”, перші відомості про яке припадають на 60–70 рр. ХХ ст. і пов’язані з іменем Ч. Філлмора – засновника відмінкової граматики [231, с. 74–123]. Сьогодні термін *агентив* широко використовують для опису іменників на позначення назв виконавців дії, осіб за спеціальністю, професією та родом діяльності, за певним становищем у суспільстві, за належністю до тих чи інших угруповань. Назви виконавців дії виражаються вторинними іменниками, витвореними від дієслів та первинних іменників за допомогою афіксації, субстантивації, осново- та словоскладання, а також аббревіації. Порівняно з назвами осіб за іншими ознаками (поглядами, місцем проживання, родинними відношеннями тощо) вони становлять найчисленнішу групу (УМЕ, с. 410).

Агентиви виокремлюють зі складу конкретної лексики на основі спільної ознаки ‘особа’. За класифікацією конкретних назв іменників, яку запропонувала Н. Ю. Шведова [238, с. 166–179], назви осіб за родом діяльності посідають місце всередині об’єднань власне назв живих істот і організмів, корелюючи із загальними назвами. За словами дослідниці, суттєвою семантичною характеристикою назв осіб є те, що, називаючи конкретний предмет – особу, вони водночас асоціюються з діями, вчинками, поведінкою їх носіїв, відображають у своєму значенні різні аспекти людського буття [208, с. 5–14].

Тематичні групи *назв осіб за професією, ремеслом, родом діяльності, загальних назв осіб, агентивно-професійних назв осіб* постійно привертали

увагу дослідників. Зокрема назви осіб за професією в історико-ономасіологічному аспекті дослідила Л. А. Шкатова [243, с. 6–20]; лексико-семантичні особливості назв осіб за професією, пов'язаною із виготовленням тканини, обробленням шкіри, дерева, проаналізувала Г. Г. Дідківська [68, с. 5–18]; назви осіб за професією в пам'ятках писемності з погляду їхнього походження та в семасіологічному й словотвірному аспектах описала Ж. А. Закупра [86, с. 209]. Особливостям словотворення назв осіб за родом діяльності / місцем проживання присвячені праці Л. І. Недбайло [161, с. 26–33], В. Л. Воронцової [45, с. 254–271], Т. А. Гаврилової [46, с. 4–16]. Найменування осіб, які займаються сільським господарством, стали об'єктом вивчення Т. А. Грищенко [61, с. 4–22]. Назви осіб за професією в галузі рільництва, овочівництва, тваринництва розглянув В. М. Коломоєць [107, с. 2–19]; засоби й шляхи формування назв осіб, пов'язаних із процесами навчання і виховання, їхню класифікацію за лексико-семантичними групами, семантичною та словотвірною будовою – Ю. І. Жадько [82, с. 5–21]. Лексико-семантичну структуру простих однослівних найменувань осіб за професією і родом діяльності та функціонально-семантичні особливості відповідних дериватів розкрила Л. О. Самусевич [192, с. 5–17]; конотативно-оцінну семантику назв осіб за родом діяльності, місцем проживання і національною належністю дослідила В. Л. Іващенко [90, с. 5–14]; семантичну та словотвірну структуру агентивно-професійних найменувань металургійної терміносистеми описала Н. Ф. Стаховська [208, с. 5–15]; особливості словотворення агентивних та атрибутивних назв осіб схарактеризувала Л. Т. Буднікова [25, с. 5–18]; агентивно-професійні назви жінок у лексикографічних працях і класифікаторах професій та їхнє функціонування в узусі усного й писемного мовлення вивчила Я. В. Пузиренко [182, с. 6–19].

Не оминули дослідники й термінотворчі процеси в мистецько-мистецтвознавчій термінології. Частково вони були об'єктом вивчення О. Є. Гриджук (схарактеризувала словотвірні особливості термінологічної лексики художньої різьби по дереву, визначивши словотвірні моделі, за

якими вони утворюються, та ступінь їхньої продуктивності) [58, с. 11] та Ю. Й. Рисіч (виявила словотвірну структуру, продуктивні, регулярні словотвірні й структурні типи, моделі, частиномовну належність термінології художнього розпису) [187, с. 12–13].

В аспекті нашого дослідження – НСКД як окрема група лексики, що належить до *консубстанційних назв*, тобто таких, які використовують і в певній галузевій терміносистемі, й у загальнолітературній мові. Цей термін увів С. В. Гриньов-Гриневиц, зазначаючи, що в усіх терміносистемах завжди є певна кількість лексичних одиниць, які вживають у повсякденному й професійному мовленні, так звані *консубстанційні терміни*, що спричиняє до труднощів під час виокремлення професійної лексики зі словникового складу мови [59, с. 85].

Взаємодія спеціальної й загальноживаної лексики була предметом вивчення й в українському мовознавстві, зокрема в аспекті з'ясування причин семантичного розвитку значень слів з огляду на логічні й психологічні чинники, якими на думку О. А. Стишова, є особливості асоціативного мислення, своєрідність ментальності кожного етносу, вплив індивідуально-авторського світосприймання, мислення й мовотворчості на загальноживану мову та ін., а також на чинники соціально-історичного характеру – зростання актуальності, суспільної вартості певних реалій і понять в окремі періоди розвитку соціуму й відповідне виявлення цієї актуалізації в тематичних групах лексики тощо [212, с. 13].

Л. В. Струганець у цьому контексті зазначила, що провести чітку межу між термінологією і загальноживаною термінологічною лексикою досить складно. Між ними розміщена дифузна зона, у якій терміни перебувають у лабільному стані – у постійному коливанні між “ідеальними вимогами (однозначність, нейтральність, відсутність синонімів) і реальними законами живої і динамічної лексичної системи” [213, с. 236].

Серед НСКД агентиви становлять лише одну з тематичних груп. Якщо в Законі України “Про культуру” від 21 вересня 1999 р.: поняття “суб’єкти

культурної діяльності” визначено як “фізичні та юридичні особи, які функціонують у сфері культури або реалізують владно-розпорядчі повноваження в цій сфері” (ЗУПК), то в Законі України “Про культуру” від 14 грудня 2010 р. (редакція від 25 лютого 2016 р.) поняття “*суб’єкти діяльності у сфері культури*” – як “фізичні та юридичні особи, що провадять культурну діяльність або реалізують владні повноваження у сфері культури” (ЗУПК*). Зазначимо, що до обсягу поняття “*діяльність у сфері культури (культурна діяльність)*” входить діяльність у сфері художньої літератури, кінематографії, театрального, музичного, хореографічного, пластичного, образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва, архітектури, фотомистецтва, дизайну (ЗУПК*).

Більшість НСКД є похідними одиницями, що позначають поняття, яке формується на основі судження (форми мислення, в якій засобами ствердження чи заперечення розкриваються зв’язки предметів з їхніми властивостями або відношення між предметами чи множинами предметів) [223, с. 60]. Відтак аналіз цих одиниць передбачає врахування кореляції формального розподілу словотвірної структури відповідної назви її змістовому розчленуванню уявлення про позначуване явище, що дає змогу виявляти кореляцію словотвірної та когнітивної моделей, їх постійну взаємодію та взаємозалежність: з одного боку, зазначає О. В. Тупахіна, потік інформації йде від об’єктивного світу до людини, ця інформація звіряється з тією моделлю, яка є у свідомості, з іншого боку, напрям руху інформації повністю протилежний, тобто людина продукує слово відповідно певної, вже наявної моделі [224, с. 84].

Найпродуктивнішим способом творення НСКД є морфологічний (727 одиниць). Більшість із цих назв утворилися суфіксальним способом, напр.: *баталіст* (від *баталія*), *макетник* (від *макет*), *дудочник* (від *дудочка*), *гусельник* (від *гусельки*), *вертепник* (від *вертеп*) (478 одиниць). Серед них найчисельнішими є відіменникові похідні, напр.: *анімалістка* (від *анімаліст*), *акварелістка* (від *аквареліст*), *гравер* (від *гравюра*), *костюмер*

(від *костюм*), *монтажер* (від *монтаж*) (322 одиниці). Наступною за чисельністю є група віддієслівних похідних, напр.: *коментатор* (від *коментувати*), *викладач* (від *викладати*), *доглядач* (*музейний*) (від *доглядати*), *глядач* (від *глядіти*), *перебивач* (від *перебивати*), *читач* (від *читати*) (94 одиниці). Малочисельними виявилися відприкметникові похідні й назви з множинною словотвірною мотивацією, напр.: *аналітик* (від *аналітичний*), *комік* (від *комічний*), *трагік* (від *трагічний*), *ексцентрик* (від *ексцентричний*), *дизайнер* (від *дизайн* чи *дизайнувати*). Більшість однослівних НСКД, що утворилися суфіксальним способом, вживають переважно на позначення фізичних осіб за родом діяльності. Такі назви утворюються шляхом додавання суфіксів, які увиразнюють семи ‘рід занять’, ‘діяльність’, ‘особа за професією’, ‘особа за фахом’ тощо напр.: *виробник* (від *виробити*), *заготівник* (від *заготовити*)⁴, *замовник* (від *замовляти*), *ліпник* (від *ліпити*), *колядник* (від *колядувати*), *референт* (від *реферувати*), *диригент* (від *диригувати*), *експонент* (від *експонувати*), *кореспондент* (від *кореспондувати*), *танцюрист* (від *танцювати*), *акомпаніст* (від *акомпанувати*), *аніматор* (від *анімація*), *мультиплікатор* (від *мультиплікація*), *архіваріус*⁵ (від *архів*), *сценарист* (від *сценарій*), *муляжист* (від *муляж*), *прожекторист* (від *прожектор*) до іменникових, прикметникових чи дієслівних основ як носіїв різних лексичних значень, що дає підстави говорити про кореляцію словотвірних моделей “іменник + суфікс”, “прикметник + суфікс” і “дієслово + суфікс” з їхніми когнітивними моделями “знання про певну дію + знання про особу за фахом, яка виконує цю дію”, “знання про певну ознаку + знання про особу за фахом, яка наділена такою ознакою” і “знання про певний предмет + знання про особу за фахом,

⁴ У Словнику українських морфем Л. М. Полюги (2009) такого слова немає, але натомість є слово *заготівельник* (похідне від *заготівельний*) та *заготовлювач* (похідне від *заготовлювати*) [175, с. 129].

⁵ У Словнику українських морфем Л. М. Полюги (2009) такого слова немає, але натомість є слово *архівіст* (похідне від *архів*) [175, с. 32].

яка створює цей предмет”, що власне й формує цілісне уявлення про назву особи за родом діяльності (див. Додаток А).

Терміни-композиції з додатковою суфіксацією, що мають міжнародний компонент у їхньому складі нараховують 67 назв, напр.: *екскурсознавець, кінознавець, кіномеханік, кінооператор, кінорежисер, кінодраматург, кінозірка, радіомеханік, радіомонтер, фільмоперевірятьник, радіооператор, телеоператор, фотокореспондент, фотолаборант, фотокерамік, фотоплазкокопіювальник, фотооператор, фотохудожник.*

Було також зафіксовано 145 однослівних назв, похідність яких встановити важко: *бахарь, баян, митець, майстер, ансамбль, ватага, гурт, скоморох, вертеп, атаман, бондар, гончар, кустар, травщик, блазень, кравець, абонент, автор, акробат, актор, альфонс, аматор, анонім, антиквар, антреприза, арлекін, архів, ательє, букон, буфон, вар'єте, віртуоз, галерея, герой, гід, гладіатор, джигіт, декадент, дилетант, донатор, дяк, експерт, журі, імпресаріо, інженер, казино, кантор, капела, капітан, пастижер, кліпмейкер, клоун, клуб, компанія, корифей, корепетитор, лауреат, гегмен, мім, паяц та ін.*

У когнітопросторі культури та мистецтва функціонують композиції, що не мають міжнародних компонентів (22 одиниці), напр.: *склодув, глинокоп, горшковіз, горшколоп, христаславник, міхоноша, ляльковод, лицедій, глумотворець, мистецтвознавець, музикознавець, звуконаслідувач, театрознавець, звукооператор, звукооформлювач, драмспілка.*

Назви, утворені шляхом перенесення ознаки за суміжністю, коли на позначення осіб вживають назву властивості замість її носія, зафіксовані в кількості 7 одиниць, напр.: *альт, баритон, бас, дискант, контральто, сопрано, тенор.*

Оскільки похідне слово позначає поняття, яке формується на основі судження, то цілком правомірно застосовувати це судження й до понять, що їх позначають назви, утворені не морфологічним, а синтаксичним (аналітичним) способом. Кожне з таких понять витворилося на основі

атрибутивного судження: суб'єкт судження (поняття про предмет думки), предикат судження (поняття про властивість предмета думки) та зв'язка судження (зв'язок між суб'єктом та предикатом) [223, с. 62]. Поняття, витворені на основі атрибутивних суджень, умовно можна розкласти на два компоненти: поняття про предмет думки (фізичну чи юридичну особу; людину або організацію) та поняття про властивість, яка належить предметові думки (сферу діяльності). Слово на позначення зв'язки у більшості випадків випускається. У такий спосіб маємо трикомпонентну когнітивну модель, напр.: *абонент бібліотеки – це читач, автор – це творець твору, аед – це співак, аквареліст – це художник, акробат – це артист, актор – це виконавець ролей, анімаліст – це художник* тощо.

Атрибутивні судження не варто плутати з атрибутивними словосполученнями. За смисловими відношеннями між членами непередикативних підрядних словосполучень вони поділяються на означальні (атрибутивні) – залежне слово вказує на ознаку предмета; додаткові (об'єктні) – залежне слово називає предмет, на який спрямована дія або ознака; обставинні (адвербіальні) – залежне слово називає різні обставини [255, с. 468].

У мовознавчій літературі атрибутивні словосполучення також визначають як поєднання слів, між якими встановлюються означальні (атрибутивні) відношення (КТСЛТ, с. 19). І. Р. Вихованець визначає атрибутивні відношення як різновид вторинних передикативних семантико-синтаксичних відношень між головним і залежним словом у словосполученні [40, с. 45].

Існує й інше визначення означальних відношень, за яким – це відношення між головним і залежним словом у словосполученні, при яких залежне слово відповідає на питання *який? чий? котрий? скільки?* і виражається повнозначною частиною мови (КТСЛТ, с. 112). Напр.: *головний режисер, художня галерея, громадське об'єднання, культурна організація, клубний заклад, культурний центр* тощо.

Більшість НСКД когнітопростору законодавства (всього їх 763) – складені одиниці й такі, що утворилися синтаксичним способом, з-поміж яких переважно назви у формі атрибутивних словосполучень (всього їх 510). У цьому когнітопросторі найпродуктивнішими виявилися термінотворчі моделі: “іменник у називному відмінку + іменник у родовому відмінку”, напр.: *працівник культури, суб’єкт кінематографії, виконавець фільму, виробник відеограми, виробник фільму, артист ансамблю, артист балету* (69 терміносполучень) – терміни, що утворилися за цією моделлю, мають ідеальну довжину, оскільки кожен терміноелемент відповідає позначуваному поняттю; “іменник у називному відмінку + [прикметник] + іменник у родовому відмінку”, напр.: *суб’єкт культурної діяльності, суб’єкт авторського права, суб’єкт архітектурної діяльності, суб’єкт видавничої справи, артист допоміжного складу, артист естрадного жанру* (32 терміносполучення); “[прикметник] + іменник у називному відмінку”, напр.: *громадське об’єднання, культурна організація, аматорське об’єднання, професійне об’єднання* (18 терміносполучень).

У термінографічному когнітопросторі культури та мистецтва загальна кількість НСКД – 779 одиниць, серед яких переважають однослівні терміни. Терміни, утворені синтаксичним способом нараховують 332 одиниці, напр.: *бібліотека вищого навчального закладу, міжнародна федерація кіноархівів, міжнародна федерація кінопреси, навчальні заклади кінематографії, ансамбль пісні й танцю*. Найпродуктивнішою є модель “прикметник + іменник у називному відмінку”, напр.: *бібліотечна система, бібліотечний пункт, видавнича організація, театральне агентство, академічна бібліотека, виробнича бібліотека, галузева бібліотека* (157 одиниць).

У загальномовному лексикографічному когнітопросторі засвідчено 631 НСКД, з яких також переважають однослівні одиниці. Термінологічних сполучень зафіксовано лише 123, з-поміж яких найпродуктивнішою виявилися модель “іменник у називному відмінку + іменник у називному відмінку = іменник-юкстапозит” (апозитивне сполучення термінів, або

апозитивна синтагма), напр.: *музика-аматор, музикант-аматор, камер-музикант, письменник-сатирик, художник-архітектор, художник-конструктор, поет-народист, поет-авангардист* (38 одиниць).

Отже, загалом у когнітопросторі культури та мистецтва сучасної української мови засвідчено 965 аналітичних назв, які утворилися синтаксичним способом термінотворення за різними словотвірними моделями (всього їх 66) (див. Додаток Б).

2.2. Значення – тлумачення – дефініція – логічна операція визначення поняття

Сьогодні в мовознавстві значну увагу приділяють проблемі функціонування лексичних одиниць на межі взаємодії загальномовного та фахового когнітопросторів, що певною мірою знаходить відбиття й у метамові опису таких одиниць залежно від сфери їхнього функціонування.

Терміном *лексичне значення* в науковій літературі послуговуються в такому розумінні: “закладений у слові зміст, який визначається співвіднесеністю слова з відповідним поняттям” (КТСЛТ, с. 84); “відоме відбиття предмета, явища або відношень у свідомості, що входить до структури слова як його внутрішня сторона, щодо якої звучання слова є матеріальною оболонкою” [197, с. 251–258]; “закладений у слові зміст, відображення предмета, явища чи відношення у свідомості носіїв мови, що утворює в структурі слова його внутрішній бік, щодо якого звучання виступає як матеріальна оболонка” (ГОСЛТ, с. 87); “закріплене за знаком відображення дійсності, стисле, концентроване, загальновідоме знанням про предмет номінації” [210, с. 16]; “об’єктивне відображення дійсності, соціально зумовлена категорія, стабільна в синхронії, але потенційно мінлива в діахронії” [75, с. 57].

Часто постає питання розрізнення термінів *лексичне значення* й *тлумачення*. Останній визначають як засіб розкриття значення мовної

одиниці з погляду наївної картини світу шляхом коментаря, інтерпретації, пояснення тощо [160, с. 109]. С. Я. Єрмоленко переконана, що тлумачення термінологізованого слова в загальномовному словнику одночасно передбачає його зв'язок із науковим поняттям і фіксує найзагальніші ознаки цього поняття, відомі в колі спілкування нефахівців [79, с. 162]. Дещо вужче розуміє тлумачення С. Є. Нікітіна, яка вважає, що його об'єктом є значення слова загальнолітературної мови [162, с. 93]. Натомість А. Є. Карпович тлумачення визначає як складну структуру, яка містить дефініцію, ілюстративний матеріал, лексико-стилістичні та граматичні позначки [101, с. 208].

Спираючись на ці міркування, тлумачення розуміємо як структуру, яка охоплює загальні ознаки наївного поняття, що його позначає загальноповживане слово, а у випадку термінологізованого чи детермінологізованого слова ще й загальні ознаки адаптованого до загального вжитку наукового поняття, що його у відповідній галузі знання позначає термін. При цьому лексичне значення є мовною формою вираження тлумачення наївного поняття або спрощеної дефініції адаптованого до загально вжитку наукового поняття.

О. О. Тараненко основними вимогами до змісту тлумачення називає такі: 1) адекватність визначення лексичного значення слова позначуваному поняттю; 2) достатність тлумачення для розуміння змісту позначуваного поняття і особливостей уживання слова; 3) врахування і показ лексико-семантичних і лексико-граматичних системних відношень тлумаченого слова й уточнення його місця у відповідних лексико-семантичних і лексико-граматичних групах: а) максимальна однотипність тлумачення системно пов'язаних між собою слів, б) наведення після описового тлумачення слова (окремого значення) його синоніма, в) наведення після тлумачення антоніма до тлумаченого слова; 4) нетавтологічність тлумачення семантично пов'язаних між собою слів. Дослідник розрізняє *описове тлумачення* (передбачає підведення позначуваного поняття під найближче родове з

одночасною вказівкою на його видові, диференційні риси) й *тлумачення шляхом відсилання до синонімічного слова*, абсолютно тотожного даному слову за предметно-поняттєвою віднесеністю [216, с. 23–27]. Такі ж різновиди тлумачень (*описові та відсильні*) виділяє й В. О. Балог [11, с. 4].

І. В. Мейзерська розмежовує *власне тлумачення слова* (розкриття семантичної структури) і *тлумачення через добір синонімічних, антонімічних та омонімічних відповідників* [153, с. 153].

У передмові до “Нового тлумачного словника української мови” (2006) за ред. В. В. Яременка, О. М. Сліпущко також ідеться про *традиційне тлумачення й тлумачення основного слова його синонімами* (НТСУМ, с. 7).

Функціонування тієї самої назви в термінологічному просторі змушує дослідників замість метатерміна *лексичне значення* вживати метатермін *термінологічне значення*. На думку М. Н. Паночка, термінологічне значення пов’язане з основним, стрижневим лексичним значенням слова, на базі якого воно, власне, й виникає, що дає підстави вважати термінологічне значення одним із лексико-семантичних варіантів значення того слова, на базі якого утворений відповідний термін [170, с. 12]. Унаслідок творення термінів способом вторинної номінації, вважає С. З. Булик-Верхола, відбувається не просто збагачення лексем новим семантичним відтінком, а й навантаження цілком новим лексичним значенням, якого до цього часу ця лексема не мала. Таке значення і є *термінологічним* [26, с. 63]. Цю ж думку поділяє Ю. І. Грибіник, зазначаючи, що одним із продуктивних способів терміноутворення є лексико-семантичний, за допомогою якого відбувається перетворення одного зі значень загальноживаного слова в окреме *термінологічне значення* [57, с. 311].

Що ж до терміна *дефініція*, за яким стоїть логічна операція *визначення*, то в лінгвістиці його трактують по-різному, зокрема: “точне, логічне й коротке пояснення змісту слова, його значення, змісту” (БЛС, с. 162); “логічне визначення поняття, встановлення змісту поняття, його відмінних ознак” [55, с. 62]; “тлумачення, яке ґрунтується на ключовому гіперонімі й

видовій специфіці” (СЛЕ, с. 736); “визначення, тлумачення, розкриття змісту наукового поняття” (КТСЛТ, с. 46); “сукупність ознак предмета, необхідна й достатня для його виокремлення серед інших предметів, перелік семантичних компонентів, необхідних і достатніх для відмежування даного значення від значень усіх інших одиниць мови” [75, с. 58].

У логіці *дефініцію* й *визначення* кваліфікують логічною операцією, за допомогою якої розкривають зміст поняття, тобто роблять перелік ознак, які в ньому мисляться, або з’ясовують ім’я відповідного денотата чи його побудови. Ліва частина визначення – *визначуване поняття (дефінієндум)*, права – *поняття, що визначає (дефінієнс)* [223, с. 45]. Розрізняють такі різновиди визначень: *реальне* (розкриває істотні та загальні ознаки визначуваного поняття); *номінальне* (з’ясовується ім’я, яким позначають відповідне поняття і денотат); *генетичне* (безпосередньо характеризує не поняття, а предмети, які в ньому мисляться); *явне / експліцитне* (наявні чітко окреслені як ліва, так і права частини, які перебувають у відношенні тотожності); *неявне* (відсутні чітко окреслені ліва й права частини визначення – дефінієндум і дефінієнс); *контекстуальне* (контекстом є звичайний уривок будь-якого тексту); *аксіоматичне* (контекстом є сукупність положень певної теорії, які не потребують обґрунтування, оскільки достовірність їх вважається зрозумілою і прийнятою) [223, с. 46–48].

Виявлення особливостей репрезентації законодавчих дефініцій, потребує з’ясування змісту терміна *законодавча дефініція*, який використовують на позначення: логічного визначення, що встановлює відмінні ознаки предмета або значення поняття, його зміст та обсяг (при цьому важливою рисою законодавчих дефініцій є перерахування не всіх, а лише істотних ознак) [172, с. 37]; складного юридичного поняття, що синтезує в собі попередні визначення [102, с. 29]; визначення, що міститься безпосередньо в тексті правової норми (воно обов’язкове, оскільки є частиною правової норми) [104, с. 274]; коротке визначення певного поняття,

що відображає суттєві, якісні ознаки предмета чи явища [5, с. 309]; як особливе правове явище, що є юридичним виразом різних елементів механізму правового регулювання (законодавчі дефініції спрямовані на розмежування, розрізнення та ідентифікацію понять) [173, с. 5–18]; як різновид законодавчого тексту [97, с. 294]; як нетиповий тимчасовий правовий засіб, особливий нормативно-правовий припис, за допомогою якого здійснюється юридичне тлумачення правових норм, розкривається зміст понять шляхом вказівки на його істотні юридично значущі ознаки [86, с. 301].

За аналогією до поняття “лексико-семантичний простір” (див. п. 1. 4.) вважаємо за доцільне ввести до наукового обігу поняття “дефінітивний простір” на означення сукупності дефініцій того самого чи різних термінів, зорганізованих у певному векторі як фрагмент семантичного простору.

О. В. Нарушевич-Васильєва зазначає, що сьогодні в термінознавстві однією з найактуальніших є проблема розрізнення термінів *дефініція*, *визначення* й *тлумачення*. Дослідниця переконана, що терміни *визначення* й *дефініція* не є синонімічними. На її думку, термін *визначення* варто вживати суто на позначення логічної операції, у процесі якої розкривається зміст поняття, а *дефініція* – на позначення своєрідного результату цієї логічної операції, як словесне вираження тих специфічних особливостей, що відрізняють певне поняття від суміжних із ним [160, с. 111–112]. Не вважає синонімічними терміни *дефініція* й *визначення* і С. Д. Шелов, який наголошує, що дефініція є різновидом визначення й перебуває в родових відношеннях із ним: визначення у вузькому розумінні, власне визначення – це *дефініція*, а визначення у широкому розумінні – це *тлумачення* [240, с. 193].

Терміни *дефініція* і *визначення* перебувають у тісній взаємодії з терміном *поняття*, який у логіці використовують на позначення форми мислення, що відбиває предмети з їхніми загальними та істотними властивостями [223, с. 19]. Традиційно розрізняють *наукові* та *наївні*

поняття. За кваліфікацією М. М. Розенталя, *наукове поняття* – це одна з форм відображення світу в мисленні, за допомогою якої пізнають сутність явищ, процесів, узагальнюють їхні суттєві ознаки (РФС, с. 432). М. Г. Тофтул наголошує, що наукові поняття як відображення дійсності, зокрема істотних властивостей самих речей, такі ж рухомі й гнучкі, як предмети й процеси, узагальненням яких вони є; слова і знаки, що їх виражають, є *науковими термінами* [223, с. 20]. На думку В. І. Кононенка, *наукове поняття* відбиває в узагальненій формі сукупність ознак предметів та явищ дійсності, зв'язки між собою за допомогою фіксації загальних і специфічних ознак, якими виступають властивості предметів і явищ та відношення між ними. Натомість *наївне поняття* (=концепт) відрізняється тим, що містить у собі не лише предмети та явища дійсності, але й емоції, відчуття, образи, символи [112, с. 114].

У цьому контексті розрізняємо терміни *дефініція* й *наукова дефініція*. Якщо *дефініція* – це формулювання в стислій формі суті термінованого, тобто позначуваного терміном, поняття: вказується лише основний зміст поняття [Клименко, 2008], то *наукова дефініція* (термін, запозичений із логіки) фіксує стан знання на певний момент дійсності. В. В. Березенко вважає, що *наукова дефініція* – це не лише тлумачення значення наукового поняття, а й спосіб, процес визначення цього поняття, що, власне, й продукує чимало варіантів дефініцій, які функціонують у наукових текстах [15, с. 229].

Отже, *наукове поняття* розглядаємо як фрагмент наукової картини світу, відображення одиниці пізнання в свідомості людини. Репрезентантами наукових понять у мові є *наукові терміни*, які, на відміну від загальноживаних слів, мають не лексичне, а термінологічне значення, що є мовносистемною формою вираження дефініції *наукового поняття*.

У сучасному мовознавстві корелюють терміни *наївне поняття*, *лексичне значення* й *тлумачення*. Наївному поняттю в мові відповідає загальноживане слово, за яким закріплене конкретне лексичне значення, засобом розкриття якого є тлумачення як пояснення.

Оскільки поняття – категорія логічна, то важливо враховувати й логічні операції з ним [133, с. 18], серед яких такі: *обмеження* (перехід від поняття із широким обсягом, родового, до поняття з вузьким обсягом, видового, через додавання до змісту вихідного поняття ознак, які стосуються лише частини предметів його обсягу); *узагальнення* (перехід від поняття із вузьким обсягом, видового, до поняття з ширшим обсягом, родового, унаслідок збіднення його змісту, тобто вилучення специфічних для вихідного поняття видових ознак); *поділ* (розкривається обсяг родового поняття через перелік його видів або елементів; він повинен здійснюватися за однією основою; порушення цього правила призводить до підміни основи поділу); *додавання* (об'єднання двох або кількох множин, що становлять обсяги відповідних понять, в одну множину); *множення* (утворення нового поняття, обсягом якого є елементи, загальні для всіх вихідних понять) [223, с. 36–43].

Поняття в мові репрезентує *термін*: у логіці – слово чи група слів, які позначають один предмет (або певну групу предметів), його і вживають у тій чи тій галузі науки з одним чітко визначеним значенням [223, с. 23]; слово, яке має чітко визначене значення [84, с. 28]; у лінгвістиці – слово або словосполучення, що вживається для точного вираження поняття з якої-небудь галузі знання (терміни мають визначення (дефініцію), вони позбавлені емоційно-експресивного забарвлення) (КТСЛТ, с. 183); слово чи сполука, що позначає поняття спеціальної сфери спілкування в науці, виробництві, техніці, мистецтві (СЛЕ, с. 736); номінативне слово або словосполучення (іменник чи словосполучення, в якому іменник є головним словом), що вживається для найменування загальних понять [Канделаки, 1970]; слово в особливій функції, номінативній [39, с. 16]. О. О. Реформатський акцентує увагу на дефінітивній функції терміна [184, с. 47–51]. В. М. Лейчик вважає, що основною ознакою терміна є обов'язкова наукова дефініція [133, с. 17–21].

Оскільки термін зараховують водночас до двох сфер – логіки й мовознавства, зазначає З. І. Комарова та О. О. Реформатський [110, с. 172–

175; 184, с. 49], то аналіз визначень термінопонять передбачає оперування як мовними, так і логічними критеріями.

У логіці побудову визначень поняття регулюють такі правила: 1) права і ліва частини визначення повинні бути співмірними (порушення цього правила може спричинити помилки “надто широкого й надто вузького визначення”); 2) визначення не повинно містити в собі “зачарованого кола”, тобто тавтології; 3) визначення має бути ясним за змістом, тобто не містити в собі двозначності чи полізначності; 4) визначення повинно бути стверджувальним. Порушення логічної послідовності побудови визначення називають *логічною помилкою* [223, с.48–49].

У мовознавстві проблема побудови визначення поняття корелює з проблемою віднаходження типологічних різновидів дефініцій, серед яких розрізняють: 1) коротке формулювання значення слова з указівкою на найсуттєвіші його ознаки; 2) дефініцію, що є синонімом до реєстрового слова; 3) формулювання, яке розкриває не лише значення словотворчої основи, але й значення афіксів; 4) дефініцію, що підкреслює значеннєву тотожність реєстрового слова з іншими словами; 5) дефініцію, що не розкриває значення слова, а лише вказує на його граматичний зв’язок з лексично тотожним йому словом (БЛС, с. 162).

Порушення вимог щодо побудови визначення, тобто його формулювання, зазначає З. І. Комарова, спричиняє *дисгармонізацію термінів*, тобто таке використання термінів, яке призводить до неоднозначного, невизначеного передавання наукової інформації та неадекватного її сприйняття суб’єктами наукової комунікації [110, с. 172–175].

Зважаючи на те, що ознака – це одна з ментальних одиниць як одиниця знання відповідної властивості предмета, а сема – одна з мінімальних мовних одиниць, точніше семантична одиниця структури лексичного значення як виразник певної властивості цього предмета, можна говорити про їхню кореляцію в процесі мовного вираження знання найістотніших ознак

предмета чи явища. У цьому контексті А. І. Гелецька зазначає, що кожне поняття має безліч смислових ознак, що їх фіксують у мові ті чи ті семи в смисловій структурі лексичних одиниць [49, с. 112]. Р. І. Дудок вважає, якщо якісний і кількісний склад актуалізованих у різних дефініціях того самого терміна ознак неоднаковий, то неоднакова й кількість компонентів значення терміна (сем) [74, с. 120].

Отже, сукупність ознак певного поняття формулює його дефініцію. Ознаки й поняття – одиниці ментальні, у мові їм відповідають семи й лексеми / терміни. Із цього випливає, що термін як виразник поняття має дефініцію, яка містить у собі набір ознак цього поняття, виражених семами. Іншими словами, проблема відношень між терміном і його дефініцією лежить у площині когнітивної лінгвістики.

Якщо в традиційній термінознавчій теорії, зазначає Р. Теммерман, поняття має чітке місце в системі інших понять і може бути визначене за допомогою необхідних характеристик, то в соціокогнітивній теорії, яку вперше сформулювала дослідниця, визначення ґрунтується на істотніших або менш істотних одиницях інформації. На її думку, термін не є чимось усталеним і незмінним так само, як і його дефініція, він динамічний, динамічним є і його розуміння за різних умов спілкування, а тому термін не обов'язково повинен бути однозначним. Залежно від учасників та ситуації спілкування буде змінюватися й відбір інформації, яка вербалізується у визначенні [264, с. 138–151; 266, с. 177–191; 275, с. 10].

Виходячи з основних засад соціокогнітивного термінознавства, є сенс говорити не про традиційну дефініцію, а про когнітивну. Термін *когнітивна дефініція* свого часу увів до наукового обігу польський мовознавець Є. Бартмінський, який зазначив, що лексикографи базують дефініції на науковому знанні, тоді як вони мали б спиратися передусім на знання, закріплене в загальній мові. Розмовна, або ж загальномовна дефініція, відрізняється від наукової відношенням до світу: у науковій мові це відношення є теоретично пізнавальним, у розмовній – прагматичним, у ній

закріплена позиція “здорового глузду” [259, с. 9–19]. Дослідник пропонує таку концепцію когнітивної дефініції: когнітивна дефініція починається з вибору відповідного гіперонімічного поняття, до якого належить денотат; такий вибір відбувається з певного погляду, відповідно до певного типу раціональності, культури спільноти; вибір гіпероніма визначає ознаки ідентифікації різного типу понять [260, с. 89].

О. В. Юдін *когнітивною дефініцією* вважає визначення певного явища з погляду пересічного, звичайного носія мови, яка моделює стійкий зміст, що асоціюється з цим явищем у широких культурних сферах, масовій народній свідомості [252, с. 15].

В. Л. Іващенко розрізняє *дефініцію, сформульовану фахівцями, й індивідуально осмислену дефініцію, логічну та когнітивну дефініції*, ідентифікуючи *когнітивну дефініцію* зі змістовою організацією наукового концепту, яка є нічим іншим як глобальним смислом-цінністю, представленим фрагментарною цілісністю, сукупністю елементарних смислів (ноєм), а саме: *власне когнітеми (логоепітеми та гносеми), конатемами, емотемами, хроносмислу, ідеологеми, соціологеми, етнологеми, ідеологеми, топологеми, антропологеми* тощо. При цьому розрізняє когнітивну дефініцію наївного і наукового концептів. Основною формою репрезентації логічної дефініції наукового поняття, на думку дослідниці, є переважно вербальна мова, для адекватної ж репрезентації когнітивної дефініції наукового концепту можуть бути задіяні як вербальна, так і формальна та візуальна мови [91, с. 128, 131, 146–148, 271].

В. Ф. Старко вважає, що *когнітивна дефініція концепту* передбачає дослідження значного обсягу мовних одиниць, які вербалізують той самий концепт, а також пошуки асоціативних (конотативних, стереотипних, культурно зумовлених) ознак концепту [206, с. 4].

Мовноситуаційно-комунікативною формою вираження когнітивної дефініції є *психологічне значення, або психологічно реальне значення [слова]*: психологічний феномен, який репрезентує динамічну ієрархію процесів, за

допомогою яких визначається відповідність між системним значенням слова і продуктами когнітивного та афективного досвіду – індивідуальною картиною світу людини, яка актуалізується поточною ситуацією [88, с. 136]; єдність узагальнення та спілкування, комунікації і мислення [37, с. 318]; значення, що доповнює предметно-поняттєве й граматичне значення мовної одиниці й додає їй експресивності на основі відомостей, співвідносних із емпіричними, культурно-історичними, світоглядними знаннями носіїв певної мови [190, с. 71]; впорядкована єдність усіх семантичних компонентів, які реально пов'язані зі звуковою оболонкою в свідомості носіїв мови [178, с. 97].

Психологічне значення як комунікативно-ситуаційне (на протиположності системному) за аналогією до лексичного й термінологічного значень, репрезентантами яких є наївні тлумачення й наукові дефініції, – це одна з форм вираження *когнітивної дефініції*, мінімальними компонентами якої є когнітивні ознаки, або когнітеми (зразок побудови такої дефініції див. у Додатку В).

Отже, значення – тлумачення – дефініція нерозривно пов'язані між собою, а саме: *лексичне значення* є мовносистемною формою вираження тлумачення наївного поняття або спрощеної дефініції адаптованого до загального вжитку наукового поняття; *термінологічне значення* – мовносистемною формою вираження дефініції у формі визначення наукового поняття (зазначимо, що не повністю, а лише найістотніших ознак); *психологічне значення* – мовноситуаційно-комунікативною формою вираження когнітивної дефініції.

Слово має лексичне значення, за яким стоїть етно- й соціозумовлена *когнітивна дефініція наївного поняття / концепту*, що певною мірою корелює із ситуаційно зумовленим психологічно реальним значенням (того чи того індивіда або певного етносу / соціуму). Термін має термінологічне значення, за яким стоїть зумовлена фаховим середовищем *когнітивна дефініція наукового поняття / концепту*, що, власне, й спонукає до

оперування терміном *термінопоняття*. Дефініція наукового поняття складається з двох частин: поняття, зміст якого розкривається (*визначуване поняття*, або *дефінієндум*), і поняття, що розкриває зміст, тобто є переліком ознак (*визначувальне поняття*, або *дефінієнс*).

Термінологічне значення у форматі *дефініції наукового поняття*, так само, як і лексичне значення у форматі *тлумачення наївного поняття*, не дає вичерпної інформації про об'єкт пізнання, оскільки перше актуалізує його лише в одній галузі знань, а друге відбиває переважно наївне бачення того самого об'єкта пізнання. Термінологічне значення може виникати внаслідок вторинної номінації й має певні зв'язки з первинним значенням слова до його термінологізації. Об'єднання цих двох мовносистемних значень разом із психологічно реальним ситуаційно-комунікативним значенням важливе для формулювання *загальної когнітивної дефініції*, яка певною мірою покликана об'єднати когнітивні дефініції і наукового, і наївного понять як розуміння (осмислення) пересічною людиною або соціумом того самого фрагмента дійсності, а не лише окремих його ракурсів.

Зважаючи на те, що значення й дефініція перебувають у тісному взаємозв'язку, можна припустити, що їхні елементарні складники (компоненти) теж співвідносяться між собою, а саме: елементарним компонентом лексичного або термінологічного значення (за іншою термінологією, семемами) є *сема* – формальний мовний виразник найменшої розрізнявальної ментальної ознаки, властивої денотату. Елементарним компонентом тлумачення наївного поняття або дефініції наукового поняття є *ознака*, яка відбиває найістотніші властивості об'єкта пізнання. Оскільки лексичне значення є мовним репрезентантом тлумачення, а термінологічне значення – мовним репрезентантом наукової дефініції, то семми як мінімальні компоненти значення є мовними репрезентантами ознак наївного та наукового понять. Мінімальним же компонентом структури когнітивної дефініції (наївного чи наукового поняття) за аналогією вважаємо *когнітивну ознаку* – *когнітему* (мінімальний фрагмент знання), яку на рівні компонентів

лексичного значення слова репрезентує кілька сем, що, знову ж таки дає підстави говорити про їхню нерозривну єдність, тобто про *когнітосеми* як мінімальні ментально-мовні одиниці.

2.3. Особливості репрезентації законодавчих дефініцій НСКД в українських нормативно-правових документах галузі культури та мистецтва

Суцільна вибірка дефініцій НСКД, засвідчених в українських нормативно-правових актах галузі культури та мистецтва, дала можливість розподілити їх за кількома умовними групами:

1) співмірні, тобто без очевидних порушень, у яких є вказівка на найближче родове поняття, напр.: *бібліотека* – “інформаційний, культурний, освітній заклад, що має упорядкований фонд документів і надає їх у тимчасове користування фізичним та юридичним особам” (ЗУПБС, ЗУПББС*); *музей* (ЗУПМС); *театр* (ЗУПТС); *видавництво* (ЗУПВС) (див. дефініції в Додатку Г);

2) без вказівки на логічно вмотивоване найближче родове поняття, проте з вказівкою саме на законодавчо закріплені родові поняття, напр.: *творча спілка* – “добровільне об’єднання професійних творчих працівників відповідного фахового напрямку в галузі культури та мистецтва, яке має фіксоване членство і діє на підставі статуту” (ЗУПК); *демонстратор фільму* (ЗУПК**); *телерадіожурналіст* (ЗУПТР, ЗУПТР*); *аудіовізуальний (електронний) засіб масової інформації* (ЗУПТР, ЗУПТР*); *студія-виробник (незалежний продюсер)* (ЗУПТР, ЗУПТР*); *суб’єкти культурної діяльності* (ЗУПК); *професійний творчий працівник* (ЗУПК); *організація [заклад, установа, підприємство] культури (культурна організація)* (ЗУПК); *суб’єкт інформаційної діяльності* (ЗУПТР; ЗУПТР*); *суб’єкт кінематографії* (ОЗУПК, ЗУПК**); *суб’єкти театральної діяльності* (ЗУПТС); *театральний продюсер* (ЗУПТС); *автор фільму* (ЗУПК**); *виконавець*

фільму (ЗУПК**); *продюсер фільму* (ЗУПК**); *постановник* (ЗУПТС); *користувач бібліотеки* (ЗУПББС, ЗУПББС*); *користувач архівними документами* (ЗУПАФ, ЗУПАФ*, ЗУПАФ**); *власник телерадіоорганізації* (ЗУПТР; ЗУПТР*); *автор* (ЗУПВС); *видавець* (ЗУПВС); *майстер народного художнього промислу* (ЗУПХП); *оператор багатоканальної телемережі* (ЗУПТР); *провайдер програмної послуги* (ЗУПТР, ЗУПТР*); *професійний творчий працівник* (ЗУПК); *розповсюджувач видавничої продукції* (ЗУПВС, ЗУПЗМІ*) (див. дефініції в Додатку Г).

Серед законодавчих дефініцій НСКД є чимало таких, у яких порушено логічну операцію визначення. Найтиповішими логічними помилками можна назвати такі:

1) занадто вузький дефінієнс, переобтяжений надлишковими видовими ознаками, напр.: *телерадіоорганізація* – “юридична особа, зареєстрована у встановленому законодавством порядку, яка на підставі виданої Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення ліцензії на мовлення створює або комплектує і / або пакетує телерадіопрограми і / або передачі та розповсюджує їх за допомогою технічних засобів мовлення” (ВЕЮС);

2) занадто вузький дефінієнс із недостатньою видовою диференціацією, напр.: *виготовлювач видавничої продукції* – “фізична чи юридична особа, що здійснює виготовлення замовленого тиражу видання” (ЗУПВС, ЗУПЗМІ*);

3) перелік видових понять за відсутності родового, напр.: *споживач видавничої продукції* – “приватна особа, підприємство, установа, організація” (ЗУПВС, ЗУПЗМІ*);

4) переобтяження додатковою (надлишковою) конкретизацією, напр.: *комунальна телерадіоорганізація* – “створена органами місцевого самоврядування за участі територіальної громади у встановленому законом порядку телерадіоорганізація, не менше половини акцій або часток статутного фонду якої перебувають у комунальній власності” (ЗУПТР,

ЗУПТР*); *підприємство народних художніх промислів* (ЗУПХП) (див. дефініції в Додатку Г);

5) наявність кількох суміжних родових понять, напр.: *видавнича організація* – “підприємство, установа або організація, статутом якої поряд з іншими видами діяльності передбачено підготовку і випуск у світ видавничої продукції” (ЗУПВС); *культурна організація загальнодержавного значення* (ОЗУПК); *суб’єкт архітектурної діяльності* (ЗУПАД) (див. Додаток Г);

б) тавтологічність, переобтяжена спільнокореновими словами та власне визначуваним терміном, напр.: *державна бібліотека* – “бібліотека загальнодержавного значення, що здійснює бібліотечне, бібліографічне, інформаційне обслуговування користувачів і виконує функцію всеукраїнського науково-дослідного, методичного та організаційного центру бібліотек відповідної галузі або категорій користувачів” (ЗУПББС, ЗУПББС*); *центральні бібліотеки* (ЗУПБС, ЗУПБС*); *архівна установа* (*архів, архівний підрозділ, архівний відділ*) (ЗУПАФ, ЗУПАФ*, ЗУПАФ**) (див. Додаток Г);

7) контекстуальне розкриття обсягу родового поняття через розкриття обсягу його видових понять за відсутності дефініцій родових понять у текстах законів. Пор. напр:

- не розкриті в тексті законів родові термінопоняття “*організація культури (культурна організація)*” і визначені видові поняття “*культурна організація загальнодержавного значення*” (ОЗУПК), “*культурна організація регіонального значення*” (ОЗУПК), “*культурна організація місцевого значення*” (ОЗУПК) (див. Додаток Г);

- невизначене родові термінопоняття “*телерадіоорганізація*” і визначені видові термінопоняття “*громадська телерадіоорганізація*” (ЗУПТР, ЗУПТР*, ЗУПЗМІ), “*державна телерадіоорганізація*” (ЗУПТР, ЗУПТР*, ЗУПЗМІ), “*комунальна телерадіоорганізація*” (ЗУПТР, ЗУПТР*, ЗУПЗМІ) (див. Додаток Г). Поділ відбувся з відхиленням від основного принципу. Йдеться

про підміну основи поділу термінопоняття: термінопоняття “державна телерадіоорганізація” та “комунальна телерадіоорганізація” розрізняються за формою власності, а термінопоняття “громадська телерадіоорганізація” вирізняється за своїм основним призначенням;

- невизначене родове поняття “бібліотека” і визначені видові термінопоняття “державна бібліотека” (ЗУПБС, ЗУПБС*), “центральна бібліотека” (ЗУПБС, ЗУПБС*) (див. Додаток Г). У цьому разі операцію поділу понять не було порушено, поділ родового термінопоняття здійснено за спільною основою, зокрема за одним критерієм – сфера поширення, діяльності культурної організації, що, власне, й засвідчують диференційні ознаки ‘загальнодержавне значення’, ‘регіональне значення’ та ‘міське значення’;

8) із кількома логічними помилками (тавтологічне, переобтяжене спільнокореневими словами + надто широкий дефінієнс), напр.: *архітектор (інженер), що має кваліфікаційний сертифікат* (ЗУПАД) (див. Додаток Г).

Чимало є законодавчих дефініцій, зумовлених структурою самого дефінієндума, репрезентованого терміносполученням, зокрема:

1) співмірні, що містять найближче родове поняття, напр.: *державна телерадіоорганізація* – “телерадіоорганізація, яка є державним підприємством і заснована органами державної влади” (ЗУПТР, ЗУПТР*, ЗУПЗМІ);

2) неспівмірні дефініції, що містять найближче родове поняття, однак переобтяжені надлишковою конкретизацією, напр.: *громадська телерадіоорганізація* – “телерадіоорганізація, яка відповідно до закону є неприбутковою організацією, створеною з метою задоволення інформаційних потреб територіальних громад” (ЗУПТР, ЗУПТР*, ЗУПЗМІ).

Отже, серед засвідчених в українському законодавстві дефініцій НСКД лише 7,7 % співмірні. Решта 92,3 % сформульовані з логічними помилками, серед яких найтипівішими є: дефініції без указівки на логічно вмотивоване

найближче родові поняття, проте з указівкою саме на законодавчо закріплені родові поняття (50 %); розкриття обсягу видових понять за відсутності визначень родових понять у текстах законів (15,4 %); тавтологічні дефініції, переобтяжені спільнокореновими словами та власне визначуваними термінами й дефініції з кількома суміжними родовими поняттями (5,8 %). Менш типовими є: дефініції через найближче родові поняття і видову відмінність, переобтяжену додатковою конкретизацією (3,8 %); неспівмірні визначення через найближче родові поняття, переобтяжене надлишковою конкретизацією (1,9 %); співмірні визначення через найближче родові поняття (1,9 %); визначення через перелік видових понять (1,9 %); із занадто вузьким дефінієнсом і недостатньою видовою диференціацією (1,9 %); із занадто вузьким дефінієнсом, переобтяженим надлишковими видовими відмінностями (1,9 %). Є дефініції, які містять одразу кілька логічних помилок (тавтологічне, переобтяжене спільнокореновими словами + надто широкий дефінієнс) (1,9 %).

Всі дефініції цього когнітопростору є реальними, тобто такими, які засвідчують, що поняття визначені за допомогою вказівки на безпосереднє або найближче опосередковане родові поняття та видові відмінності (диференційні ознаки).

2.4. Особливості репрезентації наукових дефініцій НСКД у фахових українських словниках галузі культури та мистецтва

Наукові дефініції НСКД, засвідчені в українськомовних фахових термінологічних словниках галузі культури та мистецтва, можна покласифікувати за умовними групами:

1) співмірні, тобто без очевидних порушень, коли є відсилання до найближчого родового поняття, напр.: *бібліобус* – “пересувна бібліотека, що розміщується в спеціально обладнаному автомобілі й призначена для обслуговування читачів, які за родом своєї трудової діяльності чи умовами

побуту не можуть користуватися стаціонарною бібліотекою” (БДТС, с. 16); *вертеп* (ССХТ, с. 44); *вертепник* (ДТСТЛ, с. 27); *ілюмінатор* (ПОМСД, с. 69); *капела* (ЮСМТ, с. 47); *симультаніст* (ДТСТЛ, с. 119); *акробат* (ДТСТЛ, с. 11); *арфіст* (ДТСТЛ, с. 17); *балерина* (ДТСТЛ, с. 20); *баталіст* (ССХТ, с. 30); *джазіст* (ДТСТЛ, с. 41); *заспівувач* (ПМЛКС, с. 54; ПКМС, с. 49; ММС, с. 54); *комік* (ДТСТЛ, с. 70); *статист* (ГСМОП, с. 62); *гончар білий* (ПСНГТ, с. 44) (див. дефініції в Додатку Г);

2) такі, що містять опосередковане родове поняття, напр: *анімаліст* – “митець, який зображує тварин” (ПОМСД, с. 10); *баталіст* (ПОМСД, с. 19); *оркестр народних інструментів* (ПМЛКС, с. 102); *художник-декоратор* (ДТСТЛ, с. 143) (див. дефініції в Додатку Г);

3) із дещо вузьким дефінієнсом на рівні родового поняття, напр.: *артист* – “музикант-виконавець, що виконує написану музику” (ДКМС, с. 22); *дебютант* (ДТСТЛ, с. 39); *театр* (ГСМОП, с. 64) (див. дефініції в Додатку Г);

4) такі, що містять еврисемічне (широке) родове поняття, напр.: *автор* – “особа, яка створила або винайшла будь-яку працю, написала літературний чи драматургічний твір” (ГСМОП, с. 10); *письменник* (ГСМОП, с. 49); *ансамбль* (ССХТ, с. 16); *антиквар* (ПОМСД, с. 10); *звуконаслідувач* (ДТСТЛ, с. 58); *інсценізатор* (ДТСТЛ, с. 61); *критик* (ДТСТЛ, с. 74); *мистецтвознавець* (ДТСТЛ, с. 82); *митець* (ГСМОП, с. 38) (див. дефініції в Додатку Г);

5) номінальні (дефінієндум у функції іменування), напр.: *малий симфонічний оркестр* – “назва оркестрового складу, що містить по два дерев’яних духових інструменти (2 флейти, 2 гобоя, 2 кларнета, 2 фагота), 2 валторни, іноді 2 труби, литаври й смичковий квінтет (8 – 12 перших скрипок, 6 – 10 других скрипок, 4 – 8 альтів, 4 – 8 віолончелей, 2 – 4 контрабаси)” (ДКМС, с. 188); *гончарний завод* (ПСНГТ, с. 177); *газирівник* (ДТСТЛ, с. 32); *естрадний оркестр* (ЮМСД, с. 85; ЛСДІ, с. 44) (див. дефініції в Додатку Г);

б) із відсутністю вказівки на найближче родове поняття як вияв логічної помилки, напр.: *камерний оркестр* – “невеликий за складом інструментальний ансамбль, який виконує головним чином ансамблево-оркестрову музику XVII–XVIII ст.” (ЮСМТ, с. 46); *струнне тріо* (ЮСМТ, с. 94); *театральне агентство* (ДТСТЛ, с. 10); *сценограф-постановник* (ДТСТЛ, с. 125) (див. дефініції в Додатку Г);

7) загально без родових понять, напр.: *ансамбль* – “спільна участь кількох музикантів у виконанні музичного твору” (СКСМТ, с. 5); *бас* – “найнижчий з усіх голосів” (ММС, с. 23);

8) із найближчим родовим поняттям: а) логічно зумовлені структурою самого терміна, точніше терміносполучення, напр.: *академічна бібліотека* – “бібліотека, яка є структурним підрозділом академічної науково-дослідної установи, що організовує бібліотечне обслуговування її колективу” (БДТС, с. 10); *оркестр народних інструментів* (ЮСМТ, с. 74); *шумовий оркестр* (ЮСМТ, с. 112; ЮМСД, с. 320; ЛСДІ, с. 140); *фортепіанний ансамбль* (ЮМСД, с. 294; ЛСДІ, с. 128) (див. дефініції в Додатку Г); б) тавтологічні, напр.: *метатеатр* – “театр, проблематика якого звернена до самого театру, тобто театр говорить сам про себе; представляє самого себе” (ДТСТЛ, с. 81); *філармонія* (ГСМОП, с. 70) (див. дефініції в Додатку Г);

9) енциклопедичні, напр.: *бандурист* – “український народний співець, в минулому найчастіше сліпець-музикант, що акомпанує собі на бандурі. Бандуристи виконували думи, народні пісні тощо” (ЮСМТ, с. 14); *архітектор* (ПОМСД, с. 14); *духовий оркестр* (ЮМСД, с. 79; ЛСДІ, с. 41); *мармурник* (ПОМСД, с. 104); *скоморох* (ЮСМТ, с. 89) (див. дефініції в Додатку Г);

10) марковані сферою функціонування, напр.: *ансамбль* – “в образотворчому мистецтві – єдність, злагоджена цілісність художнього твору” (ПОМСД, с. 10); *бутафор* (ДТСТЛ, с. 24); *девтораргоніст* (ДТСТЛ, с. 39); *ливарник* (ПОМСД, с. 94); *студія* (ПОМСД, с. 175); *школа* (ПОМСД, с. 209) (див. дефініції в Додатку Г);

11) із непрямим значенням⁶, напр.: *народний митець* – “найвище почесне звання, що надається діячам образотворчого мистецтва як нагорода за видатну творчу діяльність та особливі заслуги у розвитку малярства, скульптури, графіки, декоративного та прикладного мистецтва” (ПОМСД, с. 117) (див. дефініції в Додатку Г);

12) такі, що містять кілька родових понять (стосовно однозначних термінів), напр.: *абонент бібліотеки* – “читач чи заклад, який користується бібліотечним обслуговуванням, зазвичай, міжбібліотечним абонементом” (БДТС, с. 8); *академії архітектурні* (БАТКС, с. 15); *актор-дублер* (ДТСТЛ, с. 11); *балетмейстер* (ДТСТЛ, с. 20); *бард* (ГСМОП, с. 13); *декоратор* (ДТСТЛ, с. 40); *танер* (ДТСТЛ, с. 127); (див. дефініції в Додатку Г);

13) із вузьким дефінієнсом, напр.: *ансамбль* – “художній колектив” (ЮСМТ, с. 10); *братство* (ДТСТЛ, с. 24); *октет* (ДТСТЛ, с. 92) (див. дефініції в Додатку Г);

14) мотиваційні (з однією диференційною ознакою), напр.: *аматор* – “самодіяльний актор (акторка)” (ДТСТЛ, с. 12); *байкар* (ДТСТЛ, с. 20); *гример* (ДТСТЛ, с. 36); *дизайнер* (ПОМСД, с. 51); (див. дефініції в Додатку Г);

15) відсильні до тотожних понять, що їх виражають синоніми, напр.: *гід* – “див. екскурсовод” (ПОМСД, с. 40); *дилетант* (ПОМСД, с. 51); *капельмейстер* (ДТСТЛ, с. 65); *комедіант* (ДТСТЛ, с. 69); *маестро* (ПОМСД, с. 99); *рецитатор* (ДТСТЛ, с. 115) (див. дефініції в Додатку Г);

16) відсильні інверсивні, напр.: *кінокопіювальна фабрика* – “див. фабрика кінокопіювальна” (КВДТ, с. 742);

17) відсильні мотиваційні, напр.: *оформлювач* – “див. оформлення” (КСТИИ, с. 113);

⁶ Такі дефініції репрезентують звання, а не особу чи колектив, проте вони долучені до аналізу, оскільки визначені ними терміносполучення містять опорні слова, які називають суб'єкти культурної діяльності.

18) відсильні гіперонімічні, напр.: *струнний квартет* – “див. квартет” (БФКМС, с. 176); *художник* (ПОМСД, с. 202); *мандрівна трупа* (ДТСТЛ, с. 79) (див. дефініції в Додатку Г);

19) номінально-тотожні, що містять синонім, напр.: *склодув* – “син. гутник” (ПОМСД, с. 168); *тріо* (ПМЛКС, с. 151) (див. дефініції в Додатку Г);

20) переобтяжені видовою відмінністю, напр.: *бібліотека будинку (кабінету) політпросвіти* – “бібліотека, організована крайовим, обласним, районним комітетом партії чи партійним комітетом великого підприємства чи установи, їхня діяльність спрямована на підвищення ідейно-теоретичного й методичного рівня пропагандистських кадрів, лекторів, політінформаторів” (БДТС, с. 23) (див. дефініції в Додатку Г);

21) такі, що містять перелік конкретних видових або суміжних понять, напр.: *видавнича організація* – “міністерство, комітет, відомство, підприємство, яке має право випуску літератури, оминувши видавництво, й здійснює такий випуск” (БДТС, с. 54); *дяки* (ДТСТЛ, с. 49) (див. дефініції в Додатку Г);

22) такі, що містять складне родове поняття у формі юкстапозита, напр.: *кобзар* – “український народний мандрівний співак-музикант 17–19 ст.” (ПКМС, с. 67); *ізограф (зограф)* (ПОМСД, с. 68); *віртуоз* (ЮСМТ, с. 21); *лірник* (ДТСТЛ, с. 77); *трубадур* (ГСМОП, с. 68) (див. дефініції в Додатку Г);

23) такі, що містять кілька складних родових понять у формі юкстапозитів, напр.: *мейстерзінгер* – “співак-майстер; так у середні віки звалились німецькі поети-музиканти, що об’єднувалися по цехах і створили особливий мелодичний стиль” (ПМЛКС, с. 84);

24) такі, що містять складне родове поняття та перелік видових понять-конкретизаторів, напр.: *артист* – “музикант-виконавець (співак, інструменталіст, диригент), який постійно виступає на оперній сцені чи концертній естраді; в широкому розумінні артистами називають усіх діячів мистецтва, в тому числі композиторів” (БФКМС, с. 11);

25) такі, що містять кілька родових понять, одне з яких юкстапозит, напр.: *акин* – “співець-імпровізатор, площадний актор у народів Середньої Азії” (ДТСТЛ, с. 11); *ашуг* (ДТСТЛ, с. 19); *ваганти* (ДТСТЛ, с. 25); *гідайю* (ДТСТЛ, с. 34) (див. дефініції в Додатку Г);

26) такі, що містять перелік суміжних понять у межах того самого значення без зазначення диференційних ознак, напр.: *аматор* – “самодіяльний актор, читець, художник, музикант тощо” (ГСМОП, с. 11); *регент* – “керівник, вчитель, диригент хору” (ПКМС, с. 126); *жонглер* (ДТСТЛ, с. 56) (див. дефініції в Додатку Г);

27) мотиваційні, обтяжені тотожним поняттям, напр.: *хореограф* – “майстер хореографії; балетмейстер” (ДТСТЛ, с. 143); *хормейстер* (ЮСМТ, с. 108); *хормейстер* (ПМЛКС, с. 163) (див. дефініції в Додатку Г);

28) із надто вузьким дефінієнсом та відсиланням до тотожного поняття, напр.: *альт* – “низький жіночий голос; те саме, що контральто” (ДКМС, с. 13);

29) описово-енциклопедичні з надто широким дефінієнсом та без указівки на найближче родове поняття, напр.: *любительські кіностудії* – “організуються при клубах, будинках і палацах культури, масових громадських і державних організаціях. Ці організації несуть відповідальність за художній та ідеологічний напрям роботи студії, забезпечують економічну базу. Апаратура, устаткування і матеріали належать організації і безплатно надаються кіно любителям” (ПКСК, с. 52) (див. дефініції в Додатку Г);

30) такі, що містять кілька родових понять в межах того самого обсягу, одне з яких – перифраз, напр.: *композитор* – “автор, творець; у музиці – автор музичного твору” (ПМЛКС, с. 72); *театрал* (ДТСТЛ, с. 130) (див. дефініції в Додатку Г);

31) мотиваційні з оцінним маркером, напр.: *меломан* – “пристрасний любитель музичного мистецтва” (ЮСМТ, с. 62);

32) комбіновані, що містять: а) кілька родових понять + енциклопедичність, напр.: *мейстерзінгер* – “поет і співак у Германії XIV–

XVI ст. У ту епоху музиканти об'єднувались у своєрідні общини (школи)” (БФКМС, с. 107); *скоморох* (ДТСТЛ, с. 120) (див. дефініції в Додатку Г); б) кілька родових понять, одне з яких широке, перифрастичне, напр.: *панегірист* – “той, хто захоплено прославляє когось або щось у своїх творах. Автор панегірика” (ДТСТЛ, с. 96); *органіст* (ДТСТЛ, с. 93) (див. дефініції в Додатку Г); в) кілька родових понять, одне з яких широке, інше тотожне, напр.: *постановник / постановниця* – “той (та), хто здійснює постановку театральної вистави; режисер” (ДТСТЛ, с. 104); *автор* (ДТСТЛ, с. 10); *редактор* (ГСМОП, с. 55) (див. дефініції в Додатку Г); г) ототожнення + широке родове поняття, напр.: *дилетант* – “любитель; людина, яка займається мистецтвом чи наукою не професійно, а для власного задоволення” (ДКМС, с. 90).

У термінографічному когнітопросторі НСКД було зафіксовано 3,1 % багатозначних термінів, напр.: *галерея* – “1) довге й вузьке крите світле приміщення, у якому одну з поздовжніх стін замінюють колони, стовпи; також довгий балкон; 2) подовжений зал із суцільним рядом вікон в одній із поздовжніх стін; 3) верхні яруси залу для глядачів; 4) художній музей, у якому розміщені твори мистецтва, переважно картини” (ССХТ, с. 51–52); *партнер* (ГСМОП, с. 47); *ведучий* (ГСМОП, с. 14); *машиніст сцени* (ДТСТЛ, с. 80) (див. дефініції в Додатку Г).

У цьому ж термінопросторі засвідчено 2,1 % дводефінітивних назв із виявом тавтології, напр.: *дует* – “1) ансамбль для двох виконавців, кожному з яких доручено самостійну партію; 2) дуетами також називають твори для такого ансамблю” (БФКМС, с. 63) (див. дефініції в Додатку Г).

Отже, з-поміж наукових дефініцій, зафіксованих в українськомовних фахових словниках галузі культури та мистецтва, лише 18,4 % співмірні, решта – 81,6 % мають різні логічні помилки, зокрема містять опосередковане родові поняття, дещо вузький дефінієнс на рівні родового поняття, еврисемічне (широке) родові поняття, тавтологію тощо. У когнітопросторі фахових словників більшою мірою натрапляємо на дефініції: енциклопедичні

(10,2 %); мотиваційні з однією диференційною ознакою (10,1 %); такі, що містять еврисемічне (широке) родове поняття (9,3 %); опосередковане родово поняття (6,4 %); найближче родово поняття логічно зумовлене структурою самого терміна, точніше терміносполучення (7,3 %). Більшість дефініцій цього когнітопростору є реальними (98,4 %), проте є й номінальні (1,6 %).

2.5. Особливості репрезентації тлумачень НСКД в українських загальномовних словниках

Тлумачення НСКД, засвідчені в українських загальномовних словниках, можна розподілити за такими умовними групами:

1) без очевидних порушень, коли є посилання на найближче родово поняття, напр.: *автор* – “особа, яка створила художній, науковий, мистецький чи інший твір (проект, винахід тощо)” (ТСУМК, с. 14); *актор* (ТСУМК, с. 23); *аніматор* (ВТСУМ, с. 31; СУМ-20, т. 1); *однорідний хор* (ВТСУМ, с. 831); *академія мистецтв* (ВТСУМ, с. 16; СУМ-20, т. 1); *симфонічний оркестр* (ВТСУМ, с. 1316); *вокаліст* (ВТСУМ, с. 199) (див. тлумачення в Додатку Г);

2) з указівкою на опосередковане родово поняття, напр.: *віртуоз-інструменталіст* – “музикант, який досконало володіє технікою гри на музичному інструменті” (ВТСУМ, с. 189); *камерний оркестр* (ВТСУМ, с. 517); *кіноекспедиція* (ВТСУМ, с. 541); *кіноінститут* (ВТСУМ, с. 541) (див. тлумачення в Додатку Г);

3) з описовою вказівкою на родово поняття, напр.: *кіномісто* – “про велику кіностудію, що займає велику територію” (ВТСУМ, с. 541);

4) з широкозначним (еврисемічним) родовим поняттям, напр.: *акмеїст* – “послідовник, прихильник акмеїзму” (ВТСУМ, с. 17; СУМ, т. 1, с. 27; СУМ-20, т. 1); *акомпаніатор* (ВТСУМ, с. 17; БСІС, с. 24; СУМ, т. 1, с. 27; СУМ-20, т. 1); *дримбарь* (ГГКС, с. 63); *екранізатор* (БСІС, с. 202; СУМ-20, т. 4);

живописець (ВТСУМ, с. 367; СУМ, т. 2, с. 526; СУМ-20, т. 4) (див. тлумачення в Додатку Г);

5) енциклопедичні, напр.: *передвижник* – “у Росії другої половини 19 ст. – передовий художник-реаліст із демократичними поглядами, учасник пересувних виставок” (ВТСУМ, с. 907; СУМ, т. 6, с. 165); *прерафаеліти* (БСІС, с. 442; СУМ, т. 7, с. 540) (див. тлумачення в Додатку Г);

б) з указівкою на кілька суміжних понять (щодо однозначних термінів), напр.: *гейша* – “професійна танцівниця, співачка, музикантка, що розважає відвідувачів у японських чайних будинках чи гостей на прийомах і прислуговує їм” (БСІС, с. 124); *видавець* (ВТСУМ, с. 132; СУМ, т. 1, с. 382; СУМ-20, т. 2); *публіцист* (ТСУМК, с. 667; СУМ, т. 8, с. 383); *видавнича організація* (ВТСУМ, с. 132) (див. тлумачення в Додатку Г);

7) перифрастичні, напр.: *архівіст* – “працівник архіву” (БСІС, с. 55); *байкар* (ВТСУМ, с. 56; СУМ, т. 1, с. 90; СУМ-20, т. 1); *балетник* (ВТСУМ, с. 58; СУМ, т. 1, с. 96; СУМ-20, т. 1); *бібліогност* (СУМ-20, т. 1); *мемуарист* (ВТСУМ, с. 658; СУМ, т. 4, с. 671) (див. тлумачення в Додатку Г);

8) номінально-тотожні (через подання синоніма), напр.: *блазнюк* – “те саме, що блазень” (ВТСУМ, с. 86; СУМ, т. 1, с. 196); *газетник* (ВТСУМ, с. 216; СУМ, т. 2, с. 13); *кіноактриса* (ВТСУМ, с. 541; СУМ, т. 4, с. 165); *кіноартист* (ВТСУМ, с. 541; СУМ, т. 4, с. 165); *кінокорпорація* (ВТСУМ, с. 541); *кіносценарист* (ВТСУМ, с. 542; СУМ, т. 4, с. 166) (див. тлумачення в Додатку Г);

9) дистантно-мотиваційні (через розкриття семантики спільнокореневого слова), напр.: *бек-вокаліст*. “Бек-вокал – фоновий спів, що використовується у концертному виконанні сучасної поп-музики” (БСІС, с. 74); *белетрист* (БСІС, с. 75); *гобоїст* (БСІС, с. 146); *монтажер* (БСІС, с. 379) (див. тлумачення в Додатку Г);

10) через родо-видові складні поняття у формі юкстапозитів, напр.: *авангардист* – “поет-авангардист” (БСІС, с. 11); *керамістка* (БСІС, с. 286);

акмеїст (БСІС, с. 24); *лірик* (БСІС, с. 342); *мініатюрист* (БСІС, с. 372) (див. тлумачення в Додатку Г);

11) через розгортання складноскорочених термінів у словосполучення, напр.: *драмгурток* – “драматичний гуртог” (ВТСУМ, с. 326; СУМ, т. 2, с. 406; СУМ-20, т. 4); *редколегія* – (ВТСУМ, с. 1208; ТСУМК, с. 678; СУМ, т. 8, с. 483) (див. тлумачення в Додатку Г);

12) через словосполучення, напр.: *кінозірка* – “знаменний кіноартист / кіноартистка” (ВТСУМ, с. 541; СУМ, т. 4, с. 165); *музей-садиба* (ВТСУМ, с. 694); *півча* (ВТСУМ, с. 947; СУМ, т. 6, с. 389) (див. Додаток Г);

13) через словосполучення, один із компонентів якого має вказівку на локус або часову характеристику, напр.: *ашуг* – “у кавказьких народів – народний поет-співець” (ВТСУМ, с. 49; СУМ, т. 1, с. 74; СУМ-20, т. 1); *skomороx* (ВТСУМ, с. 1334; СУМ, т. 9, с. 294) (див. тлумачення в Додатку Г);

14) через перелік родових, видових або суміжних понять, напр.: *шпільман* – “мандрівний музикант, співець, народний актор у середньовічній Європі” (ВТСУМ, с. 1630; БСІС, с. 615; СУМ, т. 11, с. 524) (див. тлумачення в Додатку Г);

15) через вторинну номінацію – метафоризацію, напр.: *суперстар* – “зірка першої величини, світило (про людину)” (БСІС, с. 517);

16) через родову належність агента, напр.: *абстракціоністка* – “жін. до абстракціоніст” (ВТСУМ, с. 3); *авангардистка* (ВТСУМ, с. 3); *балетоманка* (ВТСУМ, с. 58); *бандуристка* (ВТСУМ, с. 59); *вокалістка* (ВТСУМ, с. 199). (див. тлумачення в Додатку Г);

17) через перефразистичне дублювання, напр.: *анекдотник* – “любитель анекдотів, майстер розповідати анекдоти” (ВТСУМ, с. 30; СУМ, т. 1, с. 45; СУМ-20, т. 1);

18) через найближче родове поняття, обтяжене перефразистичним зворотом, напр.: *графік* – “художник – майстер у галузі графіки” (ТСУМК, с. 186); *кінорежисер* (ВТСУМ, с. 542; СУМ, т. 4, с. 166); *сценограф* (ВТСУМ, с. 1423) (див. тлумачення в Додатку Г);

19) через найближче родові поняття, обтяжене перифрастичним дублюванням, напр.: *кінохронікер* – “кінематографіст, фахівець із документального кіно, автор кінохроніки” (БСІС, с. 289);

20) через перифразування, обтяжене підрядною конструкцією, напр.: *звукорежисер* – “спеціаліст із звукорежисури; особа, що забезпечує звукорежисуру” (ВТСУМ, с. 449);

21) через перифразування обтяжене апеляцією до широкого родового поняття, напр.: *рецензент* – “автор рецензії // той, хто спеціально пише рецензії, відгуки для преси” (ВТСУМ, с. 1218; СУМ, т. 8, с. 521); *фольклорист* (ВТСУМ, с. 1542) (див. тлумачення в Додатку Г);

22) номінальні (дефінієндум у функції іменування), напр.: *маестро* – “шаноблива назва видатного музиканта, композитора, художника” (БСІС, с. 350; ВТСУМ, с. 636; СУМ, т. 4, с. 593); *бенд* (ВТСУМ, с. 75) (див. тлумачення в Додатку Г);

23) із непрямым значенням, напр.: *сказитель* – “народний термін, що побутував на Російській Півночі на позначення виконавців билин” (ВСФ, с. 310);

24) марковані сферою функціонування, напр.: *бендлідер* – у класичному джазі – виконавець ведучої партії (звичайно корнетист або трубач) (ВТСУМ, с. 75; СУМ-20, т. 1); *бомолох* (ВТСУМ, с. 92; СУМ-20, т. 1) (див. тлумачення в Додатку Г);

25) комбіновані: а) через словотвірний варіант + перифразування, напр.: *танцюр* – “заст. танцюрист // партнер у танці” (ВТСУМ, с. 1431); б) перифрастичні, обтяжені тотожними поняттями у формі синонімів, напр.: *аквареліст* – “художник, який малює аквареллю. Художник-аквареліст” (БСІС, с. 24); *архітектор* (ВТСУМ, с. 42; СУМ, т. 1, с. 65; СУМ-20, т. 1); *балерина* (ВТСУМ, с. 58; БСІС, с. 67; СУМ, т. 1, с. 96; СУМ-20, т. 1); *хореограф* (ВТСУМ, с. 1570; СУМ, т. 11, с. 126) (див. тлумачення в Додатку Г); в) розщеплене з відтінковим значенням-конкретизатором, обтяжене переліком суміжних понять, напр.: *антрепренер* – “підприємець,

який організовує культурно-видовищні заходи // театральний підприємець; власник, орендар, утримувач театру, цирку тощо” (ВТСУМ, с. 35).

У загальномовних словниках часто натрапляємо на багатозначні НСКД, напр.: *хор* – “1. Співочий колектив, що разом виконує вокальні твори. 2. Багатоголосий вокальний музичний твір, а також його виконання. 3. Злагожене, дружнє звучання кількох або багатьох голосів” (БСІС, с. 593); *цех* (ВТСУМ, с. 1582; СУМ, т. 11, с. 204–205); *шансонетка* (БСІС, с. 608) (див. тлумачення в Додатку Г).

Тлумачення через комбінування широкого родового поняття з іншими різновидами тлумачень становлять 7,1 %, напр.: *кореспондент* – “1. Той, хто листується з ким-небудь. 2. Співробітник газети, журналу, радіо тощо або приватна особа, що надсилає свої інформації з місць. 3. Особа або установа, що виконує фінансово-кредитні, комерційні доручення для іншої особи або установи (за рахунок останніх). // Банк, який представляє інтереси іншого банку в певному місті чи країні” (ВТСУМ, с. 574); *оповідач* (ВТСУМ, с. 848); *поет* (ТСУМК, с. 633) (див. тлумачення в Додатку Г).

Отже, серед засвідчених в українських загальномовних словниках тлумачень НСКД лише 11,9 % співмірні, решта – 88,1 % мають різні логічні помилки, зокрема тлумачення з широкозначним (еврисемічним) родовим поняттям, з указівкою на кілька суміжних понять, перифрастичні, дистантно-мотиваційні тлумачення тощо. У когнітопросторі загальномовних лексикографічних джерел помітно переважають: багатозначні назви (22,4 %); НСКД, що мають перифрастичні тлумачення (15,2 %); номінально-тотожні через подання синоніма (8,2 %); через родову належність агентивна (11,4 %); через комбінування широкого родового поняття з іншими різновидами тлумачень (7,1 %); з широкозначним (еврисемічним) родовим поняттям (8,7 %). Інші різновиди тлумачень – малопродуктивні.

Більшість тлумачень НСКД цього когнітопростору є реальними, проте є й номінальні (8,4 %).

Висновки до 2-го розділу

Отже, НСКД в українській мові як окрема група лексики – це переважно лексичні одиниці, структуровані за чотирма тематичними групами: назв власне осіб, об'єднань осіб, організацій, суб'єктів діяльності. Більшість із них витворена синтаксичним (965 назв – 57 %) та морфологічним (727 назв – 43 %) способами.

У термінопросторі українського законодавства засвідчено 510 назв, утворених синтаксичним способом; в українськомовних фахових словниках із культури та мистецтва – 332; у загальнономовних словниках – 123. Найпродуктивнішими в когнітопросторі українського законодавства виявилися такі моделі витворених синтаксичним способ НСКД: “іменник у називному відмінку + іменник у родовому відмінку” (69 терміносполучень), “іменник у називному відмінку + [прикметник] + іменник у родовому відмінку” (26 терміносполучень). В українськомовному когнітопросторі культури та мистецтва – моделі “прикметник + іменник у називному відмінку” (86 терміносполучень) та “прикметник + іменник у називному відмінку” (53 терміносполучення). В українському загальнономовному лексикографічному когнітопросторі – моделі “іменник у називному відмінку + іменник у називному відмінку = іменник-юстапозит” (25 одиниць) та “прикметник + іменник у називному відмінку” (27 одиниць).

3-поміж утворених морфологічним способом помітно переважають НСКД, що утворилися суфіксальним способом (478 одиниць), серед яких найчисельнішими є відіменникові (322 одиниці) та віддієслівні похідні (94 одиниці) похідні. Однослівні НСКД, похідність яких встановити важко, становлять 20 %. Серед них власне українські нараховують 11,7 %, а іншомовні – 88,3 %.

Щодо семантики більшість НСКД є однозначними (70,6 %). Значення цих одиниць в одних випадках репрезентують наївні поняття або адаптовані до загального вжитку наукові поняття (лексичні значення); в інших – наукові

або законодавчі поняття (термінологічні значення). Наукові й законодавчі дефініції та філологічні тлумачення НСКД є фрагментами когнітосемного простору. Дефінітивний простір цих назв в українській мові актуалізовано як сукупність *законодавчих дефініцій* (у нормативно-правових документах), *наукових дефініцій* (у мистецтвознавчих словниках) як сукупність *когнітивних дефініцій*, які можна побудувати на основі законодавчих та наукових дефініцій, а також філологічних тлумачень та психологічно реального значення тієї самої НСКД (зразок побудови однієї з таких дефініцій на прикладі консубстанційного терміна “виконавець” подано в Додатку В).

Дефініції НСКД, засвідчені в українському законодавстві й власне мовознавчих словниках мають свої особливості. Зокрема, у когнітопросторі українського законодавства немає: розчленованих дефініцій, оскільки законодавчі тексти не дозволяють різночитань того самого терміна; відсильних дефініцій, що їх засвідчують лише загальномовні словники. У цьому когнітопросторі зафіксовано 64 законодавчі дефініції НСКД, які можна покласифікувати за 8-ма дефінітивними групами. Серед них помітно переважають дефініції без указівки на логічно вмотивовані найближчі родові поняття, проте з указівкою саме на законодавчо закріплені родові поняття (50 %). Типовими помилками для таких дефініцій є: розкриття обсягу видових понять за відсутності визначень родових понять у текстах законів (15,4 %); наявність тавтологічних дефініцій, переобтяжених спільнокореневими словами та власне визначуваними термінами (5,6 %), дефініції з кількома суміжними родовими поняттями (5,8 %).

Дефінітивний простір НСКД, засвідчених у мистецтвознавчих словниках репрезентують 779 дефініцій наукових термінів, які можна покласифікувати за 32-ма дефінітивними групами. Серед них домінують співмірні (18,4 %). Найбільше в цьому просторі таких дефініцій: енциклопедичних конкретизованих (10,2 %), мотиваційних з однією диференційною ознакою (10,1 %), із широким родовим поняттям (9,3 %).

З-поміж 876-ти філологічних тлумачень НСКД, засвідчених в українських загальномовних словниках і покласифікованих за 25-ма групами, найчисельнішими є тлумачення: багатозначних слів (22,4 %), у формі перифраза (15,2 %), без очевидних порушень (11,9 %), через родову належність агента (11,4 %).

Більшість дефініцій НСКД сформульовано за допомогою логічної операції множення (здіяна у 58,2 % випадках). Логічна операція додавання фігурує у 20,2 % дефініцій, узагальнення – у 9,3 %, поділ поняття – у 7,3 %, обмеження – у 5 %.

Серед різновидів дефініцій, за якими найскладніше класифікувати НСКД, виділяємо такі: дефініції з широким родовим поняттям (9,3 %); без указівки на найближче родове поняття (8,2 %); із указівкою на кілька родових понять (4,5 %); із непрямим значенням (1,1 %); взагалі без родових понять (0,3 %); кілька дефініцій тієї самої назви (у багатозначних термінів) (3 %).

Майже всі дефініції цих трьох когнітопросторів в українській мові реальні, проте є й номінальні з дефінієндумом у функції іменування (1,6 % – у мистецтвознавчих словниках; 8,4 % – у загальномовних словниках).

Розділ 3.

ЗАКОНОДАВЧА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ НСКД В КОГНІТОСЕМНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

3.1. Кореляція понять “тематичний” – “ідеографічний” – “концептуальний” у лексичній семантиці

Однією з найактуальніших проблем сучасної семасіології, і зокрема семасіологічного термінознавства в його когнітивному аспекті, є проблема тематичної, ідеографічної та концептуальної організації лексичних одиниць, що знаходить практичне втілення в укладанні відповідних словників.

Тематичну організацію лексики деякі дослідники кваліфікують *тематичним полем* як сукупністю мовних одиниць, об’єднаних спільними значеннями, що позначають поняттєву або функціональну подібність явищ (Н. В. Ковальчук, О. В. Василенко, Т. М. Кухарук) [30, с. 141]. Тематичне поле часто ототожнюють із *лексико-семантичним полем*, зокрема на позначення: парадигматичного об’єднання лексичних одиниць певної частини мови за спільністю інтегрального компонента значення – архісеми (складники такого поля відбивають поняттєву, предметну або функціональну подібність позначених ними явищ) (СЛЕ, с. 327); родо-видової взаємодії з *лексико-семантичною групою*, де лексико-семантичні групи, синонімічні ряди є складниками лексико-семантичного / тематичного поля [32, с. 108]. Тобто, маємо часткову синонімію термінів *тематичне поле* = *лексико-семантичне поле*, яким підпорядковуються терміни *лексико-семантична група*, *синонімічний ряд*.

А. О. Уфімцева розглядає три основні угруповання – поле, лексико-семантична група та синонімічний ряд – як рівноправні види складніших парадигматичних об’єднань у лексиці [229, с. 38], що фактично продукує квазігіпонімію термінів *поле*, *група*, *ряд*. Дослідниця окреслює три основні напрями досліджень: словникового складу за *предметними групами*;

сміслової сторони мови за *поняттєвими й семантичними полями*; *лексико-семантичних груп* тієї самої або різних мов [228, с. 18]. Таке бачення проблеми продукує диференціацію термінів *предметна й лексико-семантична група, поняттєве й семантичне поле*.

А. П. Критенко зауважує, що предмет відповідає слову не прямо, а через систему значень слова, з одного боку, і через систему близьких, тематично об'єднаних слів – з другого [121, с. 199]. Тематично об'єднані слова формують *тематичні групи слів* (зазначимо, не поняття!).⁷ Ф. П. Філін свого часу звернув увагу на їхню належність до явищ мови лише в тому сенсі, в якому вони можуть бути показниками росту (чи спадання) позначень певного кола реалій. На думку дослідника, об'єднання слів можуть базуватися або на класифікації самих предметів та явищ, тоді їх можна назвати *тематичними [словниковими] групами*, що передбачає оперування поняттями, темами, сферою вживання, або на класифікації лексичних значень слів, тоді їх можна назвати *лексико-семантичними групами* [230, с. 526–538]. Н. В. Ковальчук, О. В. Василенко, Т. М. Кухарук також розуміють *тематичну групу* як сукупність слів, які позначають об'єднання на основі позамовної спільності предметів [30, с. 141].

Дещо інше бачення проблеми віднаходимо у Ф. П. Сорокалетова, який доповнив тематичну класифікацію лексики виділенням лексико-семантичних груп слів у межах *тематичних розрядів*, зазначаючи, що відповідно до завдань дослідження групи можуть бути широкими й вузькими, а ті самі слова можуть потрапити до різних груп залежно від критерія, покладеного в основу виділення тематичних груп [204, с. 23]. Тобто дослідник синонімізує

⁷ В. В. Німчук, вивчаючи мову Волині й Наддніпрянщини XVII ст., за основу виділення 12 тематичних груп узяв не поняття, а назви [понять] на позначення певних реалій об'єктивного світу, зокрема: 1) пов'язані з людиною; 2) понять соціально-майнового стану; 3) економічних і ділових стосунків; 4) житлових споруд і господарських приміщень; 5) сільськогосподарських приміщень; 6) одягу, тканин, взуття, прикрас; 7) явищ природи, навколишнього середовища; 8) юридично-адміністративних понять; 9) пов'язані з військовою справою; 10) числових понять, грошових одиниць; 11) абстрактних понять; 12) якостей, кольорів, ознак [70, с. 12].

терміни *тематична група* = *тематичний розряд*, з одного боку, і *лексико-семантична група* = *лексико-семантична єдність* – з другого, водночас ієрархізуючи їх в гіперо-гіпонімічній залежності.

Що ж до укладання словників за тематичною класифікацією, то, за словами О. М. Костюшко, основною ознакою такого словника є тематичне розташування лексики певної мови з урахуванням тієї чи тієї спрямованості. Такі словники можуть бути перекладними, вони не ставлять собі за мету подавати детальну інформацію з галузі граматики, а призначені для користувачів, які вже мають хоча б початкові знання з граматики мови, яку вони вивчають [115, с. 275–279]. Прикладами тематичних словників в Україні можна назвати: “Українсько-польський тематичний словник” (2007) Я. Рігера, О. Демської-Кульчицької (УПТС); “Українсько-англійський тематичний словник” (2001) К. І. Богуцького (УАТС); “Тематичний словник-довідник з соціології” (2009) В. В. Кохана (ТСДС); “Українсько-болгарський тематичний словник” (2008) В. Таранюка, В. Карпенка (УБТС).

Питання поділу лексики за *поняттєвою* (*ідеографічною*) організацією й досі лишається недостатньо вивченим, хоча багато мовознавців не раз зверталися до нього. Цю класифікацію часто ототожнюють із класифікацією за тематичними групами. Щоб усвідомити різницю між поняттями “тематична” й “ідеографічна класифікація”, вдамося насамперед до визначення термінів *ідеографія*, *ідеографічна* (*поняттєва*) *класифікація*, *ідеографічне* (*поняттєве*) *поле*, *ідеографічний словник*. На думку Ю. М. Караулова, *ідеографія* – це основа системних класифікацій лексики в досить узагальненій формі, зручній для представлення смислу слів. Відтак, основою ідеографічного словника є власне поняття [100, с. 184]. Ю. Ф. Прадід наголошує на тому, що *ідеографічна класифікація* має будуватися на поняттєво-логічних принципах, ґрунтуватися на наявності в усіх членів певної мікро- чи макросистеми спільної семантичної ознаки, яка є для цієї системи інтегровальною [181, с. 12]. За словами А. Я. Середницької, *ідеографічна класифікація* – це поділ слів на групи за поняттями, які вони

виражають, а тому є два основні методи ідеографізації лексики: дедуктивний (передбачає накладання заздалегідь сформованої сітки понять, отриманої шляхом абстрактних мисленневих узагальнень, на мовний матеріал) та індуктивний (передбачає відтворення поняттєвих узагальнень, притаманних мові) [196, с. 156–159]. С. В. Купріянов вважає, що *ідеографічна класифікація* передбачає визначення ієрархічних (гіперо-гіпонімічних) зв'язків між термінами, мікрополів та предметно-поняттєвих груп, а також предметної співвіднесеності термінів [128, с. 324]. Ж. В. Краснобаєва-Чорна бачить *ідеографічну організацію* як класифікацію мовних одиниць за тематичним принципом, що передбачає не тільки встановлення ієрархічних відношень між термінами, а й виявлення відношень подібності та протиставлення. Така класифікація є предметом вивчення ідеографічної лінгвістики, вона має безпосередні зв'язки з когнітивістикою, оскільки об'єктом їх дослідження є концепти і концептуальні й когнітивні структури [118, с. 289–292].

У цьому аспекті актуальною є кореляція термінів *ідеографічна* – *поняттєва класифікація* та *ідеографічне* – *поняттєве поле*. Терміном *поняттєве поле* активно послуговуються О. В. Бондарко [22, с. 20–23], В. Г. Гак [47, с. 112], М. П. Кочерган [117, с. 305–306], А. А. Бурячок [29, с. 41–47], Н. О. Мех [154, с. 182] та ін. Ми спираємося на визначення цього терміна, яке дає П. В. Мацьків: *поняттєве поле* – це об'єднання словесних знаків, співвідносних із підкатегоріями в межах загальної поняттєвої категорії [152, с. 9]. *Ідеографічне поле*, за Н. Ф. Грозань, – це складна й розгалужена система, що складається з певної кількості ідеографічних груп [62, с. 5–12]. Відтак маємо підпорядкування *ідеографічне поле* $\uparrow\downarrow$ *ідеографічна група*.

Щоб показати системну організацію лексики, створюються семантичні словники, у яких здебільшого зосереджено увагу на: синонімічних, антонімічних, омонімічних, паронімічних, словотвірних зв'язках. Проте інтегровальним, зазначає А. Я. Середницька, може стати й ідеографічний

словник [196, с. 156–159]. Свого часу проблемою розроблення ідеографічних словників займалися Ю. М. Караулов [100, с. 366], В. В. Морковкін [157, с. 71], О. С. Баранов [13, с. 820], Л. Г. Бабенко [10, с. 475], Є. А. Карпіловська [АРСУНІС], Н. Ю. Шведова [238, с. 166–179] та ін. За В. В. Морковкіним, *ідеографічним* є такий словник, у якому лексичний матеріал розміщено за критерієм смислової близькості слів [157, с. 9]. Л. В. Щерба свого часу зазначив, що ідеографічний словник повинен містити матеріал для побудови історії мислення, відображеного в мові, тобто ідеографічний словник має дати можливість підійти до вивчення мови, керуючись ідеями, а не формами [247, с. 77–78]. Найскладнішою проблемою в таких словниках є представлення полісемічних лексем, адже семантична структура слова, зазначає Ю. І. Голуб, розчленовується на окремі значення, які висвітлюються в різних частинах словника, а наявна система відсилок у них не в змозі відтворити опис полісемічних слів у повному обсязі [56, с. 4]. Прикладом ідеографічного словника сьогодні є “Активні ресурси сучасної української номінації: ідеографічний словник нової лексики” (2013) Є. А. Карпіловської, Н. Ф. Клименко, В. І. Критської, Т. К. Пуздирєвої, Ю. В. Романюк (АРСУН, с. 8).

Терміни *поняттєве / ідеографічне поле* корелюють із терміном *концептуальне поле*, який, наприклад В. Г. Ніконова використовує на позначення концептуальної мережі як результату взаємодії *асоціативно-смислових полів*, ототожнюючи його з *концептуальним простором* як макроконцептуальним конструктом, утвореним упорядкованим поєднанням і системною взаємодією всіх концептів [164, с. 9–11]. Натомість А. Ф. Андрусь *концептуальним простором* називає тривимірне утворення, у якому виділяють картинно-образний, раціонально-логічний та аксіологічний складники [4, с. 9]. Маємо відносну синонімію термінів *концептуальне поле* = *асоціативно-смислове поле* = *концептуальний простір*, які корелюють із терміном *концептуалізація*.

Сьогодні *концептуалізацію* розуміють як: поняттєву класифікацію (на що звертає увагу Н. Г. Єсипенко); осмислення (усвідомлення) інформації, що є одним із процесів пізнавальної діяльності людини; засіб упорядкування знань; процес утворення й формування концептів / концептуальних структур, а отже, концептуальної системи, системно-цілісного сприйняття світу у свідомості людини [81, с. 77; 10, с. 475; КСКТ, с. 93–94; 106, с. 90; 91, с. 148–162; 114, с. 281; 178, с. 121; 21, с. 18–36].

У нашому дослідженні, за В. Л. Іващенко [91, с. 242–245], термін *концептуалізація* використовуємо на позначення процесу пізнавальної діяльності людини, що полягає в осмисленні поняттєвої (ідеографічної) класифікації метаоб'єктів (для нас це НСКД) за родо-видовими ознаками й упорядкуванні результатів цього внутрішнього рефлексивного досвіду суб'єкта пізнання (у нашому випадку автора дослідження) в його ментально-психонетичному комплексі. На відміну від ідеографічної організації (класифікації), вважає дослідниця, концептуалізація передбачає ще й доосмислення механізмів ідеографізації за відсутності тих чи тих логічних зв'язків між поняттями, які б реально мали бути представлені, проте за певних причин їх не враховано попереднім досвідом суб'єктів пізнання. У цьому аспекті спираємося на виділення п'яти основних рівнів концептуалізації як осмислення логіко-поняттєвої організації тих чи тих назв: суперординаційного, пресуперординаційного, базового, пресубординаційного / спеціалізованого, субординаційного / вузькоспеціалізованого. Перераховані рівні, на думку В. Л. Іващенко, не є закритими й зміна когнітивної відстані спричиняє перехід з одного рівня концептуалізації на інший [91, с. 242–245]. При цьому враховуємо, що *рівень концептуалізації* – це “місцеперебування суб'єкта пізнання в когнітивному просторі, що визначається когнітивною відстанню між суб'єктом (концептуалізатором) та об'єктом пізнання, тобто глибиною знань та пізнавальних процесів, якими володіє концептуалізатор. Зміна когнітивної відстані (чим більше ми знаємо про об'єкт, тим ближчий він у своєму

осмисленні до концептуалізатора) спричиняє перехід з одного рівня концептуалізації на інший. Інакше кажучи, поглиблюючи знання про той самий об'єкт, ми тим самим переміщаємося з одного рівня генералізації знань на інший, і так аж до рівня вузькоспеціальних знань як функціонально локалізованого” [91, с. 242].

Крім ідеографічних і тематичних словників у сучасному мовознавстві активно починають з'являтися так звані “словники концептів” й відповідно в лоні лінгвоконцептології оформляється *лінгвоконцептографія*, або *лінгвоконцептологічна лексикографія* як самостійний напрям досліджень [92, с. 383]. Аналізуючи історію російської концептографії з кін. XVIII–поч. XIX ст., В. К. Щербін називає останню лексикографічним напрямом, у межах якого об'єднуються теорія і практика укладання словників концептів (концептуаріїв) [248, с. 197]. Головною метою і термінографії, і спеціальної концептографії, вважає дослідник, є створення словників, у яких описано й кодифіковано ті одиниці мови науки, якими позначаються спеціальні поняття. Якщо в термінологічному словнику основним об'єктом і одиницею аналізу є термін, то в спеціальному концептуарії роль терміна допоміжна: він лише позначає науковий концепт, тобто ключове поняття, за допомогою якого структурується певна галузь наукових знань [249, с. 380–383]. На думку А. Надолинської, сьогодні особливо гостро постає потреба систематизованого опису найважливіших для національної концептосфери концептів української культури, яку потрібно вирішувати завдяки створенню відповідних словників, одиницею опису в яких виступатиме концепт [159, с. 276–277].

Отже, розрізняємо класифікації термінів: 1) *концептуальну* – за критерієм осмислення тією чи іншою [науковою] спільнотою [терміно]понять як універсальних феноменів філософського пізнання; 2) *ідеографічну* – за критерієм логічного поділу [терміно]понять на основі родо-видових ознак, що дає підстави говорити про системотвірні поняття та їхні поняттєві поля; 3) *тематичну* – за критерієм предметної віднесеності

термінів / загальноновживаних слів на основі аналізу їхніх термінологічних / лексичних значень, що передбачає класифікацію термінологічних / лексичних одиниць за тематичними та лексико-семантичними групами / підгрупами й дає підстави говорити про тематичні та [лексико-]семантичні поля. На цих засадах розрізняємо ідеографічний (ідеографічна / поняттєва організація), тематичний (тематична / предметна лексико-семантична організація) словники та словники концептів (концептуальна / смислова / ментально-мовна організація). Незважаючи на спільну для всіх словників системність у вивченні лексики (зокрема й термінології), вони значно різняться між собою. Реєстровими одиницями тематичних словників, які групують слова за певними предметно-тематичними групами, є саме терміни / слова; ідеографічного словника – системотвірні поняття, що структуруються за логіко-поняттєвими, а отже, семантичними, відношеннями; словника концептів – концепти (ментально-мовні одиниці) як наукові універсалії або константи етно- й лінгвокультури, що охоплюють, окрім лінгвістичної, ще й енциклопедичну інформацію [115, с. 275–279].

Виходить, що ідеографічний (логіко-пояттєвий) словник є ніби проміжною ланкою між тематичним (предметним) словником, який на рівні позначуваних відповідними словами предметів (об'єктів) позамовної дійсності корелює з власне мовним словником, у якому систематизовано відповідні назви цих предметів (об'єктів), і словником концептів (понять як наукових універсалій та констант етно- й лінгвокультури).

3.2. Ідеографічна організація НСКД за рівнями концептуалізації в українському законодавстві

Ідеографізація НСКД як фрагмента когнітосемного простору українського законодавства засвідчила такі особливості системної організації досліджуваної групи лексики:

1) наявність прихованих класифікаційних маркерів, які допомагають віднайти місце конкретної назви в тій чи іншій класифікаційній парадигмі, серед яких: а) тематично-класифікаційні назви розділів і статей Законів України напр.: *суб'єкт діяльності друкованих засобів масової інформації* (ЗУПЗМІ*), *суб'єкт видавничої справи* (ЗУПВС), *засновник (співзасновник) у видавничій справі* (ЗУПВС), *приватні телерадіоорганізації* (ЗУПТР), *телерадіоорганізація Суспільного телерадіомовлення* (ЗУПТР); б) блоки термінопонять, подані в тій чи тій статті за однією тематичною рубрикою, напр.: “*громадські об'єднання*” – *професійні творчі колективи, непрофесійні (аматорські) творчі колективи, національно-культурні товариства, фонди, асоціації* (ЗУПТП); в) перелік видових термінопонять у дужках після родового термінопоняття як у самих дефініціях, так і в загальних тематично зорганізованих переліках термінопонять, напр.: *постановник (режисер-постановник, художник-постановник, балетмейстер-постановник, диригент-постановник, хормейстер-постановник)* (ЗУПТС); г) перелік видових термінопонять після двокрапки, напр.: “за значенням бібліотеки поділяються на”: *всеукраїнські загальнодержавного значення (національні, державні), республіканські (Автономної Республіки Крим), обласні, міські, районні, селищні, сільські* (ЗУПБС; ЗУПБС*);

2) відсутність гіпонімів до певних гіперонімів. Термінологічно-агентивна щільність дефінітивного простору НСКД, засвідчених у законодавстві, в галузевих словниках з культури та мистецтва, загальномовних словниках має “місця концептуального розриву” (поняття див. В. Л. Іващенко [91, с. 251]) особливо там, де відсутні гіпоніми до певних гіперонімів чи навпаки, що виявляє відсутність логіко-поняттєвих зв'язків. Такі місця в ієрархії НСКД маркуємо знаком (*) біля назви, напр.: **артист ансамблю, *артист оркестру, *артист-вокаліст, *артист-соліст, *асистент художника, *головний архітектор, *виробник виробів, *керівник ансамблю, *реставратор інструментів*;

3) відсутність деяких термінів-гіперонімів до чималої кількості термінів-гіпонімів. Такі назви в дослідженні також марковано знаком (*), напр.: *заповідна територія, *засіб масової інформації, *майстерня, *центр, *аналітик, *викладач, *декоратор, *завідувач, *колекціонер, *модельник, *модистка, *огранувальник;

4) наявність синонімічних пар, які репрезентовано позначкою **син.**, напр.: *культурна організація*, **син.** *організація* (заклад, установа, підприємство) *культури*; *артист хору*, **син.** *артист хорового колективу*; *журналіст*, **син.** *репортер*, **син.** *кореспондент* тощо;

5) наявність назв на позначення професії та організації, які можуть існувати й поза культурною сферою. Такі назви в дослідженні подано з уточненням у галузі культури, напр.: *навчальний заклад* (у галузі культури); *асистент* (у галузі культури); *заготівник* (у галузі культури); *інженер* (у галузі культури); *контролер* (у галузі культури); *контролер* (у галузі культури); *макетник* (у галузі культури);

б) наявність термінів-дублетів, напр.: *візажист-стиліст* / *стиліст-візажист*. Такі назви в їх ідеографічній організації подано кожному за своїм реєстровим місцем.

На одному з фрагментів когнітосемного простору НСКД покажемо особливості їх ідеографічної організації в термінопросторі українського законодавства за рівнями концептуалізації, про які йшлося вище, зокрема у нормативно-правових документах, що регулюють сфери культурного й мистецького життя. При цьому розрізняємо: **0.** – 0-й рівень (рівень категорійних понять); **1–5-й** рівні – власне поняттєві рівні: **1.** – 1-й рівень (суперординаційний); **2.** – 2-й рівень (пресуперординаційний); **3.** – 3-й рівень (базовий); **4.** – 4-й рівень (пресубординаційний / спеціалізований); **5.** – 5-й

рівень (субординаційний / вузькоспеціалізований). Знаком (*) позначаємо гіпероніми, не представлені в текстах українських законів⁸.

0. Суб'єкти культурної діяльності / суб'єкти діяльності у сфері культури

1. Суб'єкт авторського права

2. автор друкованих засобів масової інформації див. також 1. суб'єкт діяльності друкованих засобів масової інформації

2. автор фільму див. також 1. суб'єкт кінематографії; 1. фізична особа

1. Суб'єкт [професійної] *творчої діяльності

2. *[професійне] творче об'єднання

2. [професійний] творчий колектив ↔ *непрофесійний творчий колектив див. також 1. громадське об'єднання → 2. *[професійне] об'єднання

2. [професійний] *творчий працівник див. також 1. фізична особа

3. журналіст див. також 1. суб'єкт діяльності друкованих засобів масової інформації; 1. працівник культури

3. керівник редакції друкованого засобу інформації див. також 1. працівник культури → 2. *керівник (у галузі культури)

3. керівник телерадіоорганізації див. також 1. працівник культури → 2. *керівник (у галузі культури)

3. митець-аматор; син. аматор

4. *керівник аматорського [дитячого] колективу див. також 1. працівник культури → 3. керівник любительського об'єднання

5. керівник аматорського [дитячого] гуртка

5. керівник аматорської [дитячої] студії (за видами мистецтва, художньої творчості)

4. керівник любительського об'єднання [клуба за інтересами] див. також 1. працівник культури → 3. керівник любительського об'єднання

⁸ Концептуалізація ідеографічної організації досліджуваних термінопонять вимагає їхнього розроблення в українському законодавстві, оскільки відсутність таких термінопонять призводить до логічних помилок у тлумаченні норм закону.

4. організатор культурно-дозвільної діяльності

3. телерадіожурналіст див. також 1. працівник культури →

2. *творчий працівник

3. телерадіопрацівник див. також 1. працівник культури

Повну ідеографічну класифікацію НСКД див. Додаток Д.

Одже, загальна кількість НСКД, засвідчених в українському законодавстві, становить 765 одиниць, з яких на суперординаційному рівні – 14 одиниць, на пресуперординаційному – 194 одиниці, на базовому – 391 одиниця, на пресубординаційному – 152 одиниці, на субординаційному 14 одиниць.

3.2.1. Термінопоняття-гіперонім “суб’єкти культурної діяльності” / “суб’єкти діяльності у сфері культури”

У тексті Закону України “Про культуру” (1999) це термінопоняття визначено так: “суб’єкти культурної діяльності – фізичні та юридичні особи (творчі працівники, творчі спілки, організації культури, органи державної влади та місцевого самоврядування), які функціонують у сфері культури або реалізують владно-розпорядчі повноваження в цій сфері” (ЗУПК). Визначення інформує про те, що ‘суб’єкти – це особи’, ‘особи є фізичними’, ‘особи є юридичними’, ‘особи функціонують у сфері культури’, ‘особи реалізують повноваження’, ‘повноваження є владно-розпорядчими’, ‘повноваження реалізуються у сфері культури’, ‘особами є працівники’, ‘працівники є творчими’, ‘особами є спілки’, ‘спілки є творчими’, ‘особами є організації культури’, ‘особами є органи державної влади’, ‘особами є органи місцевого самоврядування’. Отже, зміст досліджуваного термінопоняття формують 14 когнітем, які на рівні семантичної структури лексичного значення відповідного терміна у виразають 18 сем – ‘особа’, ‘юридичний’, ‘фізичний’, ‘творчий’, ‘працівник’, ‘спілка’, ‘організація’, ‘культура’, ‘орган’, ‘влада’, ‘державний’, ‘місцевий’, ‘самоврядування’, ‘функціонувати’, ‘сфера’, ‘реалізувати’, ‘повноваження’, ‘владно-розпорядчий’.

Проте в тексті Закону України “Про культуру” (2010) замість терміна *суб’єкти культурної діяльності* фігурує термін *суб’єкти діяльності у сфері культури*, який визначено так: “фізичні та юридичні особи, що провадять культурну діяльність або реалізують владні повноваження у сфері культури” (ЗУПК*). Ця дефініція інформує про те, що ‘суб’єкти – це особи’, ‘особи є фізичними’, ‘особи є юридичними’, ‘особи провадять діяльність’, ‘діяльність є культурною’, ‘особи реалізують повноваження’, ‘повноваження реалізуються у сфері культури’, ‘повноваження є владними’. Її формують 8 когнітем, які на рівні семної організації лексичного значення терміна репрезентують 11 сем – ‘особа’, ‘юридичний’, ‘фізичний’, ‘провадити’, ‘культурний’, ‘діяльність’, ‘реалізувати’, ‘владний’, ‘повноваження’, ‘сфера’, ‘культура’.

Таку неспівмірність у засобах формального вираження компонентів знання пояснюємо так: когнітеми, що виникають у свідомості людини, є показниками ступеня заглиблення у процес пізнання досліджуваного об’єкта, тобто – показниками того, яким фрагментом знання оволодів дослідник. Саме він і формує певний компонент змістової організації термінопоняття. У нашому випадку можемо говорити про когнітемну й семну неоднорідність законодавчої дефініції аналізованої одиниці.

Зіставимо ментальні й мовні компоненти змістової організації термінопоняття “суб’єкти культурної діяльності” на рівні дефініції. Мовними репрезентантами когнітеми ‘суб’єкти – це особи’ є 2 семи – ‘суб’єкт’ і ‘особа’; когнітеми ‘особи є фізичними’ – 2 семи (‘особа’ і ‘фізичний’); когнітеми ‘особи є юридичними’ – 2 семи (‘особа’ і ‘юридичний’); когнітеми ‘особами є спілки’ – 2 семи (‘особа’ і ‘спілка’); когнітеми ‘особами є працівники’ – 2 семи (‘особа’ і ‘працівник’); когнітеми ‘спілки є творчими’ – 2 семи (‘спілка’ і ‘творчий’); когнітеми ‘працівники є творчими’ – 2 семи (‘працівник’ і ‘творчий’); когнітеми ‘особи функціонують у сфері культури’ – 4 семи (‘особа’, ‘функціонувати’, ‘сфера’, ‘культура’); когнітеми ‘особи реалізують повноваження’ – 3 семи (‘особа’, ‘реалізувати’, ‘повноваження’);

когнітеми ‘повноваження є владно-розпорядчими’ – 2 когнітеми (‘повноваження’ і ‘владно-розпорядчий’); когнітеми ‘повноваження реалізуються у сфері культури’ – 4 семи (‘повноваження’, ‘реалізуватися’, ‘сфера’, ‘культура’); когнітеми ‘особами є організації культури’ – 3 семи (‘особа’, ‘організація’, ‘культура’); ‘особами є органи державної влади’ – 4 семи (‘особа’, ‘орган’, ‘державний’, ‘влада’); когнітеми ‘особами є органи місцевого самоврядування’ – 4 семи (‘особа’, ‘орган’, ‘місцевий’, ‘самоврядування’).

Мовні й ментальні компоненти змістової організації термінопоняття “суб’єкти діяльності у сфері культури” в його дефінітивному просторі співвідносяться так: когнітему ‘суб’єкти – це особи’ репрезентують 2 семи (‘суб’єкт’ і ‘особа’); когнітему ‘особи є фізичними’ – 2 семи (‘особа’ і ‘фізичний’); когнітему ‘особи є юридичними’ – 2 семи (‘особа’ і ‘юридичний’); когнітему ‘особи провадять діяльність’ – 3 семи (‘особа’, ‘провадити’, ‘діяльність’); когнітему ‘діяльність є культурною’ – 2 семи (‘діяльність’ і ‘культурний’); когнітему ‘особи реалізують повноваження’ – 3 семи (‘особа’, ‘реалізувати’, ‘повноваження’); когнітему ‘повноваження є владними’ – 2 семи (‘повноваження’ і ‘владний’); когнітему ‘повноваження реалізуються у сфері культури’ – 4 семи (‘повноваження’, ‘реалізуватися’, ‘сфера’, ‘культура’).

Таку когнітосемну неоднорідність можна пояснити прагненням законодавців узагальнити пізнаваний досвід у спостереженні об’єкта, а отже, збільшити обсяг другого термінопоняття шляхом зменшення його змісту, формально вираженого за допомогою конкретизувальних ознак у першому випадку. Когнітеми ‘особи функціонують у сфері культури’ й ‘особи провадять діяльність’ у змістовому плані не зовсім однакові. Їх певною мірою може врівноважити когнітема ‘діяльність є культурною’, задіяна в другому визначенні. Проте *діяльність у сфері культури* й *культурна діяльність* – це різні за обсягом поняття терміни (другий ширший, адже передбачає культурну діяльність і поза межами сфери культури), які чомусь

синонімізовано в Законі України “Про культуру” від 14 грудня 2010 (за ред. 25 лютого 2016 р.): “*діяльність у сфері культури (культурна діяльність)* – фізичні та юридичні особи, що провадять культурну діяльність або реалізують владні повноваження у сфері культури” (ЗУПК*), де діяльність у сфері культури визначено як діяльність у сфері художньої літератури, кінематографії, театрального, музичного, хореографічного, пластичного, образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва, архітектури, фотомистецтва, дизайну, що записано в Законі України “Про культуру” від 14 грудня 2010 р. в статті 2. У нашому дослідженні послуговуємося терміном *суб’єкти культурної діяльності*, який є дещо ширшим за обсягом поняття, ніж *суб’єкти діяльності у сфері культури*.

Лексеми *провадити* й *функціонувати* означають виконання певної роботи, працю в якійсь галузі, але лексема *провадити* має додаткове значення – “пропагувати які-небудь ідеї, погляди намагатися їх реалізувати, втілити у життя” (ВТСУМ, с. 1146), що деякою мірою розширює когніцію термінопоняття. Натомість лексема *функціонувати* також має додатковий відтінок значення – “виконувати свої функції” (ВТСУМ, с. 1552), що, на нашу думку, навпаки обмежує когніцію термінопоняття визначеним колом функцій. Когнітема ‘особи реалізують повноваження’ присутня і в першому, і в другому визначенні. Їх конкретизують когнітеми ‘повноваження є владними’ і ‘повноваження є владно-розпорядчими’, де *владний* – “здатний, схильний нав’язувати свою волю, підкоряти собі. Який виражає владу, волю, рішучість” (ВТСУМ, с. 193), *розпорядчий* – “який стосується розпорядження, дії за значенням розпорядитися, розпоряджатися – давати розпорядження, наказ” (ВТСУМ, с. 1258). Виходить, що у першому випадку особа реалізує свою владу, волю й рішучість [у сфері культури] за допомогою розпоряджень і наказів, натомість у другому – особа просто реалізує свою владу, волю й рішучість без зазначення засобів досягнення мети.

Отже, засвідчені в сучасному законодавстві дефініції того самого термінопоняття часто репрезентують його різний обсяг та пов’язану з ним

когнітемну неоднорідність законодавчої дефініції, яка засвідчує прагнення законодавців збільшити обсяг аналізованого системотвірного поняття, лаконічно формулюючи його дефініцію.

Запропонована в українському законодавстві дефініція поняття “суб’єкти культурної діяльності” допомагає зорганізувати НСКД за 4-ма векторами системної організації його змісту, відповідно структурованого за такою ступеневою градацією:

1) “суб’єкти культурної діяльності” ↑↓ “суб’єкт професійної творчої діяльності” (без дефініції) [↑↓ *професійний творчий працівник*⁹ ↑↓ *журналіст, професійний творчий колектив* (без дефініції) та ін.]; “суб’єкт авторського права” [↑↓ *автор друкованих засобів масової інформації* (без дефініції), *автор фільму*]; “суб’єкт архітектурної діяльності” [↑↓ *архітектор, всеукраїнське об’єднання архітекторів* (без дефініції) та ін.]; “суб’єкт видавничої справи” [↑↓ *видавці, виготовлювачі, замовники видавничої продукції*]; “суб’єкт діяльності друкованих засобів масової інформації” [↑↓ *засновник / співзасновник друкованого засобу масової інформації* (без дефініції), *редактор* (без дефініції) [↑↓ *головний редактор* (без дефініції)], *трудоий колектив редакції* (без дефініції) та ін.]; “суб’єкт інформаційної діяльності” [↑↓ неградуйоване в українському законодавстві]; “суб’єкт кінематографії” [↑↓ *виробник фільму, театральний продюсер* та ін.];

2) “суб’єкти культурної діяльності” ↑↓ “особа (людина) за професією” [↑↓ *працівник культури* ↑↓ *постановник* [↑↓ *балетмейстер-постановник* (без дефініції) та ін.], *режисер* (без дефініції) [↑↓ *режисер театралізованих заходів та свят* (без дефініції) та ін.], *балетмейстер* (без дефініції) [↑↓ *головний балетмейстер* (без дефініції), *балетмейстер-постановник* (без дефініції)], *репетитор* (без дефініції) [↑↓ *репетитор з вокалу* (без дефініції), *репетитор з балету* (без дефініції) та ін.], *артист* (без дефініції) [↑↓

⁹ Тут і далі через двокрапку подаємо співвідношення когнітем і сем, а через скісну – варіювання когнітемного й семного складу в дефініціях тих самих термінопонять, засвідчених у різних джерелах.

артист-вокаліст (без дефініції) [↑↓ *соліст* (без дефініції), *оперний артист-вокаліст* (без дефініції), *соліст-бандурист* (без дефініції)] та ін.] ↑↓ “фізична особа” [↑↓ *майстер народного промислу, автор* [↑↓ *автор фільму*] та ін.]; “юридична особа” [↑↓ *телерадіоорганізація, бібліотека* та ін.];

3) “суб’єкти культурної діяльності” ↑↓ “об’єднання (група) осіб за професією” [↑↓ *творчий колектив** [↑↓ *професійний творчий колектив* (без дефініції)], *громадське об’єднання* ↑↓ *аматорське об’єднання* (без дефініції), *професійне об’єднання* (без дефініції) [↑↓ *творча спілка, національно-культурне товариство* (без дефініції), *національно-культурний фонд* (без дефініції), *національно-культурна асоціація* (без дефініції)] та ін.];

4) “суб’єкти культурної діяльності” ↑↓ “культурна організація / організація (заклад, установа, підприємство) культури” [↑↓ *культурна організація загальнодержавного значення, культурна організація регіонального значення, культурна організація місцевого значення* [↑↓ *державний навчальний заклад* (у сфері культури) (без дефініції) та ін.], *телерадіоорганізація* [↑↓ *громадська телерадіоорганізація, державна телерадіоорганізація* та ін.], **організація мовлення* [↑↓ *організація ефірного мовлення, організація кабельного мовлення*] ↑↓ *бібліотека, архівна установа / архів, музей* та ін.]; “держава в особі її органів влади та управління”.

3.2.2. Ідеографічна градація НСКД за ступеневим поділом термінопоняття “суб’єкти культурної діяльності”

У текстах Законів України “Про телебачення і радіомовлення” (ЗУПТР), “Про театри і театральну справу” (ЗУПТС), “Про архітектурну діяльність” (ЗУПАД), “Про кінематографію” (ЗУПК**), “Про внесення змін до Закону України “Про авторське право та суміжні права” (ЗУПАП) до термінів-гіперонімів *суб’єкти культурної діяльності / суб’єкти діяльності у сфері культури* як вияв прямого поділу термінопонять на основі родової ознаки, яку виражає архісема ‘суб’єкт діяльності’, та видових ознак, репрезентованих диференційними семами ‘інформаційний’, ‘кінематографія’, ‘архітектурний’,

‘театральний’, ‘друковані засоби масової інформації’, ‘видавнича справа’, ‘авторське право’, віднаходимо терміни-гіпоніми, зокрема: *суб’єкт інформаційної діяльності* (ЗУПТР; ЗУПТР*) – 6 когнітем, 8 сем; *суб’єкт кінематографії* (ОЗУПК) – 6 когнітем, 10 сем; *суб’єкт театральної діяльності* (ЗУПТС) – 5 когнітем, 8 сем; *суб’єкт архітектурної діяльності* (ЗУПАД) – 17 когнітем, 20 сем; *суб’єкт авторського права* (ЗУПАП) – 6 когнітем, 9 сем (дефініції див. у Додатку Г); *суб’єкт діяльності друкованих засобів масової інформації* (ЗУПЗМІ*), *суб’єкт видавничої справи* (ЗУПВС), *суб’єкт професійної творчої діяльності* (ОЗУПК; ЗУПК; ЗУПК*) – без формулювання класичних дефініцій цих понять, а тому їхній когнітемний потенціал не має прямої актуалізації.

Перераховані гіпоніми є наслідком ідеографічної градації, тобто ступеневого поділу термінопоняття “суб’єкти культурної діяльності”. На нижчому рівні системної організації кожен із зазначених термінів має власні гіпоніми щодо яких виступає гіперонімом, проте такі відношення є опосередкованими, оскільки дефініції термінів містять указівку на терміни-гіпероніми, напр.: *виробник фільму* (ЗУПК**) – пресуперординаційний рівень концептуалізації (3 когнітеми, 5 сем); *демонстратор фільму* (ЗУПК**) – пресуперординаційний рівень концептуалізації (3 когнітеми, 7 сем) (дефініції див. у Додатку Г).

Аналізовані терміни об’єднує когнітема ‘особа є суб’єктом кінематографії’, яку можна репрезентувати архісемою ‘суб’єкт кінематографії’. Терміни *виробник фільму* й *демонстратор фільму* допомагають розширити когнітемний потенціал терміна *суб’єкт кінематографії*, проте натрапляємо на терміни, які не мають такої здатності. Маркером гіпонімічного статусу таких термінів у законодавчих документах є їхнє подання в тексті закону через послідовне перерахування, напр.: “До *суб’єктів діяльності друкованих засобів масової інформації* належать *засновник (співзасновники) друкованого засобу масової інформації, редактор (головний редактор), редакційна колегія, редакція, трудовий колектив*

редакції, журналістський колектив, журналіст, автор, видавець, розповсюджувач” (ЗУПЗМІ*) – кожен із перерахованих гіпонімів перебуває на пресуперординаційному рівні. “До суб’єктів видавничої справи (суперординаційний рівень) відносяться *видавці, виготовлювачі, замовники видавничої продукції та розповсюджувачі видавничої продукції* (пресуперординаційний рівень)” (ЗУПВС) – когнітемний потенціал перерахованих термінів має опосередковану актуалізацію в тексті українських законів.

Терміни *суб’єкти культурної діяльності / суб’єкти діяльності у сфері культури* на ще нижчому рівні ідеографічної організації формують дві гіперо-гіпонімічні групи одиниць: перша – *суб’єкт архітектурної діяльності, суб’єкт кінематографії* ↑↓ *архітектор (інженер), автор, виконавець, продюсер, постановник*; друга – *суб’єкт господарювання, суб’єкт діяльності* ↑↓ *студія-виробник (незалежний продюсер), оператор багатоканальної телемережі, провайдер програмної послуги, мовник (теле- чи радіо-)*.

Перша гіперо-гіпонімічна група не має прямої вказівки на родову ознаку ‘суб’єкти культурної діяльності’, виражену терміном-гіперонімом, натомість у дефініціях, сформульованих у законодавчих актах, фігурують, напр.:

а) когнітеми ‘*особа займається певним видом діяльності за фахом*’ та ‘*особа провадить діяльність у сфері архітектури*’, які на лексичному рівні можна репрезентувати класемою ‘*фахівець*’ і диференційними семами ‘*архітектурний*’, ‘*діяльність*’, зокрема для терміна *архітектор (інженер)*, що має *кваліфікаційний сертифікат* (ЗУПАД) – пресуперординаційний рівень. Інформативність визначення забезпечують 8 когнітем і 14 сем. Цей термін є гіпонімом до терміна *суб’єкт архітектурної діяльності* (дефініцію див. у Додатку Г);

б) когнітеми ‘*автор фільму – це особа*’, ‘*виконавець фільму – це особа*’ та ‘*продюсер фільму – це особа*’, які на мовному рівні можна семантизувати архікласемою ‘*особа*’ і класемами ‘*автор*’, ‘*виконавець*’, ‘*продюсер*’ для

термінів пресуперординаційного рівня, що є гіпонімами до терміна *суб'єкт кінематографії*, зокрема: *автор фільму* (ЗУПК**) – 7 когнітем, 10 сем; *виконавець фільму* (ЗУПК**) – 6 когнітем, 12 сем; *продюсер фільму* (ЗУПК**) – 7 когнітем, 8 сем (дефініції див. у Додатку Г);

в) когнітеми 'особа здійснює постановку', 'особа здійснює окрему частину постановки', 'постановка є театральною', які реалізують на мовному рівні архісема 'особа' і диференційні семи 'театральний' і 'постановка', що організовує зміст терміна пресуперординаційного рівня *постановник* (ЗУПТС) – 8 когнітем, 10 сем (дефініцію див. у Додатку Г);

г) когнітеми 'особа забезпечує фінансування', 'особа забезпечує організацію створення постановки', 'особа забезпечує виконання постановки', 'особа забезпечує показ постановки', 'виконання постановки є публічним', 'показ постановки є публічним', 'постановка є театральною', 'особа забезпечує заходи', 'заходи є гастрольними', репрезентовані на мовному рівні архісемою 'особа' і диференційними семами 'фінансування', 'організація', 'створення', 'публічний', 'виконання', 'показ', 'театральний', 'постановка', 'гастрольний', 'захід', що формують зміст терміна пресуперординаційного рівня *театральний продюсер* (ЗУПТС) – 15 когнітем, 14 сем (дефініцію див. у Додатку Г). Цей термін також є гіпонімом до терміна *суб'єкт кінематографії*. Виходить, що терміни *автор фільму*, *виконавець фільму*, *продюсер фільму*, *постановник* і *театральний продюсер* – це маркери когнітивної ємності терміна *суб'єкт кінематографії*;

д) когнітема 'особа / людина виконує що-небудь за видом мистецтва', яку репрезентує в мові архісема 'особа' і диференційні семи 'виконувати що-небудь', 'вид мистецтва / вид культурної діяльності'. Її актуалізують терміни базового рівня – *актор*, *співак*, *музикант*, *танцюрист*, *диригент* (ЗУПАП), що є гіпонімами до терміна пресуперординаційного рівня *виконавець* (ЗУПАП) – 17 когнітем, 22 семи (дефініцію див. у Додатку Г);

е) когнітема 'особа організує створення твору', 'особа фінансує створення твору', яку репрезентує в мові архісема 'особа' і диференційні

семи ‘організовувати’, ‘створювати’, ‘твір’, ‘фінансувати’, формуючи зміст терміна базового рівня *продюсер аудіовізуального твору* (ЗУПАП) – 4 когнітеми, 6 сем (дефініцію див. у Додатку Г). Виходить, що терміни *актор [театру, кіно тощо]*, *співак*, *музикант*, *танцюрист*, *диригент музичних [музично-драматичних] творів*, *продюсер аудіовізуального твору* є маркерами когнітивної ємності терміна *виконавець*.

Другу гіперо-гіпонімічну групу формуємо на основі когнітем ‘особа – це суб’єкт господарювання’, ‘особа – це суб’єкт діяльності’, які на семантичному рівні увиразнюють класема ‘суб’єкт господарювання’ і архісема ‘суб’єкт діяльності’. Така ідеографічна організація знаходить утілення в термінах, що перебувають на пресуперординаційному рівні концептуалізації, зокрема: *студія-виробник (незалежний продюсер)* (ЗУПТР; ЗУПТР*) – 6 когнітем, 11 сем; *оператор багатоканальної телемережі* (ЗУПТР; ЗУПТР*) – 11 когнітем, 16 сем; *провайдер програмної послуги* (ЗУПТР; ЗУПТР*) – 7 когнітем, 24 семи; *мовник (теле- чи радіо)* (ЗУПТР*) – 22 когнітеми, 20 сем (дефініції див. у Додатку Г).

Отже, ідеографічна градація НСКД за ступеневим поділом термінопоняття “суб’єкт” об’єднує 52 терміни, системно зорганізованих за 5-ма рівнями концептуалізації: на суперординаційному рівні – 8 одиниць, на пресуперординаційному – 32 одиниці, на базовому – 7 одиниць, на пресубординаційному – 3 одиниці, на субординаційному – 2.

3.2.3. Термінопоняття-гіпонім “суб’єкт професійної творчої діяльності”

Це термінопоняття, що активно функціонує в українському законодавстві (ЗУПК; ОЗУПК), є гіпонімом до термінопонять “суб’єкти культурної діяльності” / “суб’єкти діяльності у сфері культури” й відрізняється від своїх гіперонімів двома мікрофрагментами когнітосемного простору: ‘особа займається діяльністю професійно’, що протиставляємо аматорству, та ‘особа займається творчою діяльністю’, що протиставляємо

нетворчій діяльності – виробничій. Зазначені мікрокомпоненти репрезентують додаткові семи ‘професійність’ і ‘творчий’. Зазначимо, що когнітосемний простір термінопоняття “суб’єкт професійної творчої діяльності” є результатом розширення когніції термінопонять “суб’єкт культурної діяльності” / “суб’єкт діяльності у сфері культури”.

Гіперо-гіпонімія суб’єкт професійної творчої діяльності ↑↓
професійний творчий працівник, професійний творчий колектив.

На нижчому рівні організації на основі когнітеми ‘суб’єкт діяльності – це особа чи об’єднання осіб’, яку на лексичному рівні репрезентує архісема ‘суб’єкт діяльності’ і дихотомія диференційних сем ‘індивідуальний’ (працівник) – ‘колективний’ (колектив), термін *суб’єкт професійної творчої діяльності*, що перебуває на суперординаційному рівні, вступає в гіперо-гіпонімічні відношення з термінами *професійний творчий працівник*, який перебуває на пресуперординаційному рівні (законодавчі дефініції див. у Додатку Г) та *професійний творчий колектив*, який перебуває на пресуперординаційному рівні (без дефініції в законодавчих документах) (ОЗУПК; ЗУПК; ЗУПК*).

Дефініція термінопоняття “професійний творчий працівник” в ОЗУПК інформує про те, що ‘працівник – це особа’, ‘особа займається діяльністю’, ‘діяльність є творчою’, ‘творча діяльність є основним заняттям особи’, ‘творча діяльність є джерелом доходів особи’, ‘джерело доходів особи є головним’. Виходить, що її формують 6 когнітем, виражені на рівні семантичної структури лексичного значення відповідного терміна 9-ма семами – ‘фізичний’, ‘особа’, ‘творчий’, ‘діяльність’, ‘становити’, ‘основний’, ‘заняття’, ‘головний’, ‘джерело’, ‘доходи’.

Дефініція цього ж термінопоняття в ЗУПК інформує про те, що ‘професійний творчий працівник – це особа’, ‘особа є фізичною’, ‘особа здійснює діяльність’, ‘діяльність є творчою’, ‘творча діяльність є основним заняттям особи’, ‘заняття завершується створенням творів’, ‘заняття завершується оприлюдненням творів’, ‘заняття завершується інтерпретацією

творів’, ‘твори створюються в галузі культури’, ‘твори оприлюднюються в галузі культури’, ‘твори інтерпретуються в галузі культури’, ‘твори створюються в галузі мистецтва’, ‘твори оприлюднюються в галузі мистецтва’, ‘твори інтерпретуються в галузі мистецтва’, ‘творча діяльність є джерелом доходів особи’, ‘особа може мати відносини’, ‘відносини є трудовими’, ‘відносини є юридично оформленими’. Її формують 18 когнітем, які на рівні семантичної структури лексичного значення відповідного терміна виразають 22 семи – ‘особа’, ‘творчий’, ‘діяльність’, ‘становити’, ‘основний’, ‘заняття’, ‘завершуватися’, ‘створення’, ‘оприлюднення’, ‘твір’, ‘інтерпретація’, ‘галузь’, ‘культура’, ‘мистецтво’, ‘джерело’, ‘доходи’, ‘мати’, ‘не мати’, ‘юридичний’, ‘оформлений’, ‘трудоий’, ‘відносини’.

Дефініція в ЗУПК* інформує про те, що ‘професійний творчий працівник – це особа’, ‘особа провадить діяльність’, ‘діяльність є творчою’, ‘творча діяльність здійснюється на професійній основі’, ‘результатом творчої діяльності є створення творів’, ‘результатом творчої діяльності є інтерпретація творів’, ‘твори створюються у сфері культури’, ‘твори інтерпретуються у сфері культури’, ‘твори створюються у сфері мистецтва’, ‘твори інтерпретуються у сфері мистецтва’, ‘особа представляє твори на виставках’, ‘представлення творів відбувається публічно’, ‘особа представляє твори шляхом публікації’, ‘особа представляє твори шляхом виконання’, ‘виконання є сценічним’, ‘особа представляє твори шляхом кінопоказу’, ‘особа представляє твори шляхом телепоказу’, ‘особа представляє твори шляхом відеопоказу’, ‘особа є членом спілки’, ‘спілка є творчою’, ‘особа має нагороди’, ‘нагороди є державними’, ‘нагороди є за діяльність у сфері культури’, ‘нагороди є за діяльність у сфері мистецтва’. Її формує 23 когнітеми, які на рівні семантичної структури лексичного значення відповідного терміна репрезентують 29 сем – ‘особа’, ‘провадити’, ‘творчий’, ‘діяльність’, ‘професійний’, ‘основа’, ‘результат’, ‘створення’, ‘інтерпретація’, ‘твір’, ‘сфера’, ‘культура’, ‘мистецтво’, ‘публічний’, ‘представляти’, ‘виставка’, ‘шлях’, ‘публікація’, ‘сценічний’, ‘виконання’,

‘кінопоказ’, ‘телепоказ’, ‘відеопоказ’, ‘член’, ‘творчий’, ‘спілка’, ‘мати,’ ‘державний’, ‘нагорода’.

Аналіз когнітосемної структури трьох дефініцій термінопоняття “професійний творчий працівник”, засвідчених в українському законодавстві, дозволяє зробити висновок, що їх формує різна кількість фрагментів знання (когнітем). Це свідчить про різний ступінь заглиблення в сутність дефініційованого поняття. Найширшим за обсягом є перше поняття, дефініцію якого формують лише 6 основних когнітем; кожна з наступних дефініцій містить додаткові когнітеми, які зменшують обсяг поняття, проте збільшують його зміст.

Наразі йдеться про когнітивну неузгодженість, або невідповідність, законодавчих дефініцій аналізованого термінопоняття.

Отже, розрізняємо: 1) *семну неоднорідність законодавчого значення терміна*, коли ті самі когнітеми того самого терміна на лексико-семантичному рівні репрезентовано різними семами; 2) *когнітемну неузгодженість / невідповідність кодифікованих у законодавстві дефініцій того самого термінопоняття*, коли зміст того самого термінопоняття на логіко-поняттєвому рівні формують різні когнітеми.

Запропоновані метатерміни виводимо на основі диференціації метатермінів *лексична та концептуальна неоднорідність значення терміна*, запропонованої Н. А. Ляшук, яка обидва терміни вживає на позначення різного семного складу того самого значення лінгвістичного терміна, проте із застереженням: лексична неоднорідність засвідчена в лексикографічних джерелах, а концептуальна – у фахових текстах і спричинена різним ступенем фахової підготовки, різними концепціями та науковими пошуками мовознавців [141, с. 5]. Зазначені метатерміни дослідниця відмежовує від метатермінів *лексична багатозначність (полісемія)*, уживаного на позначення багатозначності, засвідченої в лексикографічних джерелах, та *концептуальна багатозначність*, уживаного на позначення багатозначності,

спричиненої різними поглядами лінгвістів на той самий об'єкт дослідження, різними концепціями та науковими школами [141, с. 5].

В українському законодавстві інколи спостерігаємо когнітивну неузгодженість між дефініціями, сформульованими різними суб'єктами законодавчої ініціативи, що відповідно знаходить відбиття у семній неоднорідності.

Гіперо-гіпонімія *професійний творчий працівник* ↑↓
телерадіожурналіст, журналіст, телерадіопрацівник, керівник
телерадіоорганізації, керівник редакції друкованого засобу інформації.

У текстах Законів України “Про телебачення і радіомовлення” (ЗУПТР), “Про внесення змін до Закону України “Про телебачення і радіомовлення” (ЗУПТР*), “Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів” (ЗУПЗМІ) засвідчено також прямі гіпоніми до терміна *професійний творчий працівник*, які в системі концептуальної організації зосереджуються на базовому рівні: *телерадіожурналіст* (ЗУПТР, ЗУПТР*) – 9 когнітем, 12 сем (дефініцію див. у Додатку Г); *журналіст* (ЗУПЗМІ) – 16 когнітем, 29 сем (дефініцію див. у Додатку Г).

Гіперо-гіпонімію *професійний творчий працівник* ↑↓
телерадіожурналіст виявляємо на основі когнітеми ‘телерадіожурналіст – це творчий працівник телерадіоорганізації’, яка за можливості відбиття в семах ‘творчий’, ‘працівник’ і ‘радіостанція’ є архікогнітосемою для відповідних термінів. Отже, помітним є розширення когнітемного складу терміна *професійний творчий працівник* за рахунок ознайомлення зі змістом терміна *телерадіожурналіст*.

Гіперо-гіпонімію *професійний творчий працівник* ↑↓ *журналіст* виявляємо на основі когнітем ‘журналіст – це працівник’, ‘працівник є творчим’, ‘працівник є професійним’, які за можливості відбиття в семах ‘творчий’, ‘професійний’ і ‘працівник’ виформовують архікогнітосему ‘журналіст – це професійний творчий працівник’. У цьому разі помітним є

розширення когнітемної структури терміна *професійний творчий працівник* за рахунок ознайомлення зі змістом терміна *журналіст*.

На основі архікогнітеми ‘журналіст – це професійний творчий працівник’, яку репрезентує архісема ‘працівник’ і диференційній семі ‘професійний’, ‘творчий’ гіперо-гіпонімізуються терміни *професійний творчий працівник* $\uparrow\downarrow$ *телерадіопрацівник*, де зміст термінопоняття *телерадіопрацівник* (ЗУПТР) формують 10 когнітем у кореляції з 14-ма семами (дефініцію див. у Додатку Г).

Гіперо-гіпонімія *професійний творчий працівник* $\uparrow\downarrow$ *керівник телерадіоорганізації, керівник редакції друкованого засобу інформації* (ЗУПЗМІ) засвідчує, що когнітема ‘працівник є творчим’ вступає у дихотомію до когнітеми ‘працівник є нетворчим’. На цій основі диференціюємо когнітеми ‘особа є професійним працівником’ і ‘особа є непрофесійним працівником’, які актуалізовано в гіперонімі [мистець]-*аматор* і відповідно в гіпонімах *керівник аматорського [дитячого] колективу* [гуртка, студії (за видами мистецтва, художньої творчості)], *керівник любительського об’єднання* [клуба за інтересами], *організатор культурно-дозвільної діяльності* (НПЗПА).

Отже, ідеографічна градація термінопоняття “суб’єкт професійної творчої діяльності” об’єднує 13 гіпонімів, зорганізованих за п’ятьма рівнями концептуалізації: найчисельніший – базовий (6 термінів), пресубординаційний / спеціалізований (3), пресуперординаційний (2), субординаційний / вузькоспеціалізований (2), суперординаційний (1).

3.2.4. Ієрархія НСКД за гіперо-гіпонімією суб’єкти культурної діяльності $\uparrow\downarrow$ *працівник культури*

Ідеографічно підпорядкованим до термінів *суб’єкти культурної діяльності / суб’єкти діяльності у сфері культури* в ОЗУПК є термін-гіпонім *працівник культури*, який перебуває на суперординаційному рівні концептуальної організації (ОЗУПК, ЗУПК, ЗУПК*) (див. у Додатку Г).

Законодавча дефініція цього терміна, засвідчена в ОЗУПК (див. у Додатку Г), інформує про те, що зміст термінопоняття “працівник культури” формують 20 когнітем у кореляції з 33-ма семами. Дефініція має вищу когнітивну ємність порівняно з дефініціями, засвідченими в ЗУПК і ЗКПК*. Пор.: дефініцію в ЗУПК формують 4 когнітеми і 9 сем; дефініцію в ЗУПК* – 8 когнітем і 11 сем.

Отже, кодифіковані в українському законодавстві дефініції термінопоняття “працівник культури” виявляють когнітемну неузгодженість у кореляції різної кількості когнітем.

На нижчому рівні організації термін *працівник культури* має субназви (за КП): *керівник художній, керівник музичної частини, керівник літературно-драматургічної частини*, що є відповідно гіпонімами до назви *керівник*; *режисер-постановник, балетмейстер-постановник, художник-постановник*, що є відповідно гіпонімами до терміна *постановник*; *головний режисер, режисер театралізованих заходів та свят* – гіпоніми до терміна *режисер*; *головний балетмейстер, балетмейстер-постановник* – гіпоніми до терміна *балетмейстер*; *репетитор з вокалу, репетитор з балету, репетитор з техніки мови, репетитор циркових номерів* – гіпоніми до терміна *репетитор*; *артист-вокаліст, артист-соліст-інструменталіст, артист балету (соліст), артист, що веде концерт, артист естрадно-спортивного (ілюзійного, оригінального естрадного) жанру, артист симфонічного (камерного) оркестру, артист танцювального колективу (балету, ансамблю пісні й танцю), артист камерного ансамблю (академічного), артист-дресирувальник тварин (усіх видів), артист цирку* – гіпоніми до терміна *артист*; *завідувач філіалу музею, завідувач майстерні реставраційної, завідувач відділу реставрації, завідувач виставки (пересувної), завідувач лабораторії, завідувач сектору* – гіпоніми до назви *завідувач*; *провідний науковий співробітник, старший науковий співробітник, молодший науковий співробітник* – гіпоніми до терміна *науковий співробітник*; *художник-реставратор, реставратор декоративно-художніх*

фарбувань, реставратор пам'яток дерев'яної архітектури, реставратор пам'яток кам'яної архітектури, реставратор художніх виробів (декоративних предметів), реставратор тканин [гобеленів, килимів] – гіпоніми до терміна *реставратор*.

Відповідно на ще нижчому рівні організації: *соліст, оперний артист-вокаліст, камерний артист-вокаліст, соліст-бандурист, артист-вокаліст музичної комедії, артист-вокаліст естради* – гіпоніми до терміна *артист-вокаліст* (КП); *артист цирку кінного жанру, артист цирку ілюзійного жанру (гіпнотизер, ілюзіоніст, фокусник), артист цирку жанру жонглювання (жонглер), артист цирку музичного жанру, артист цирку розмовного жанру (імітатор)* – гіпоніми до терміна *артист цирку* (КП).

Отже, ідеографічна градація когнітосемного простору термінопоняття “працівники” із фрагментами тематичної організації його супонять у законодавчих документах засвідчила, що воно об’єднує 592 гіпоніми, які зорганізовуємо за п’ятьма рівнями концептуалізації. Найчисельнішим є базовий рівень, що нараховує 320 термінів. Наступними в їх послідовності є пресубординаційний рівень (131 термін), пресуперординаційний рівень (128), субординаційний рівень (12), суперординаційний (1). Когнітемний потенціал перерахованих термінопонять в українському законодавстві актуалізовано прямо, оскільки жодне з них не має в нормативно-правових документах дефініцій. Щоправда, можна говорити й про опосередковану актуалізацію їхнього когнітемного потенціалу, маркерами якої є, напр.: для термінопоняття “завідувач філіалу музею” – вказівка на сферу культурної діяльності, якою є музейна справа, що зазначено в (ЗУПК, ЗУПК*); для термінопоняття “репетитор з вокалу” – вказівка на сферу музичного мистецтва. Ці термінопоняття вказують також на фахову діяльність у галузі культури та мистецтва, але не передбачають самостійного створення власних творів мистецтва, що дає підстави вважати їхнім гіперонімом лише термінопоняття “працівник культури”, а не “професійний творчий працівник”. Саме такого типу маркери актуалізації когнітивного потенціалу

досліджуваних термінопонять в українських законодавчих текстах дозволили зорганізувати ці одиниці у представлену вище ієрархію.

3.2.5. Ієрархія НСКД за гіперо-гіпонімією суб'єкти культурної діяльності ↑↓ організація (заклад, підприємство, установа) культури // культурна організація / об'єднання, держава в особі її органів влади та управління

Семний та когнітемний аналіз НСКД, засвідчених в українському законодавстві, показав також, що на основі дихотомій 'індивідуальний – колективний', 'особа – об'єднання осіб' терміни *суб'єкти культурної діяльності / суб'єкти діяльності у сфері культури* формують окрему групу терміноодиниць суперординаційного рівня, а саме: *заклад (підприємство, організація, установа) / організація (заклад, установа, підприємство) культури / культурна організація* (ЗУПК; ОЗУПК) – 15 когнітем, 14 сем (дефініцію див. у Додатку Г) та термін *держава в особі її органів влади та управління* (ЗУПК; ОЗУПК) – без визначення. Ідеться про опосередковану актуалізацію когнітемного потенціалу термінів у тексті законів, маркером якого є вказівка на те, що суб'єктами культурної діяльності можуть бути творчі спілки (громадські об'єднання), а також органи державної влади та місцевого самоврядування, які функціонують у сфері культури або реалізують владно-розпорядчі повноваження в цій сфері.

В Законі України “Про культуру” (2010) засвідчена інша дефініція і то лише термінопоняття “заклад культури” (ЗУПК*), зміст якого організує 5 когнітем і 11 сем (дефініцію див. у Додатку Г).

Підсумовуючи, зазначимо, що зміст кожної з кодифікованих дефініцій поняття “заклад культури” формують різні набори когнітем, що й засвідчує різницю у їхньому змістовому наповненні.

Опорними когнітемами обох дефініцій є: ‘заклад культури – це особа’, ‘особа є юридичною’, ‘заклад культури – це структурний підрозділ юридичної особи’, що у другому випадку є маркером заглиблення у когніцію

досліджуваного об'єкта. Інші когнітеми дефініції цього терміна, засвідченого в ЗУПК і ОЗУПК, розкривають спеціалізацію того фрагмента знання, яке не деталізоване в дефініції, що її фіксує ЗУПК*.

Звернімо увагу на ще одну кореляцію когнітем обох законодавчих дефініцій: 'діяльність особи спрямована на посередництво в культурно-мистецькій діяльності' // 'функції структурного підрозділу особи полягають у провадженні діяльності у сфері культури'. Когнітема дефініції в ЗУПК і ОЗУПК також деталізує спрямованість діяльності юридичної особи й сферу її діяльності, щоправда, з виразним замкненим колом 'діяльність <...> в діяльності' (культурної організації); когнітема дефініції в ЗУПК* деталізує лише юридичну особу.

У тексті Закону України "Основи законодавства України про культуру" (ОЗУПК) до терміна-гіпероніма *заклад (підприємство, організація, установа) культури / культурна організація* як вияву прямого поділу відповідного термінопоняття на основі родової ознаки, яку увиразнює архісема 'культурна організація / організація культури', та видових ознак, репрезентованих диференційними семами 'загальнодержавне значення', 'регіональне значення', 'місцеве значення', віднаходимо інші терміни-гіпоніми пресуперординаційного рівня, зокрема: *культурна організація загальнодержавного значення* (ОЗУПК) – 16 когнітем, 17 сем; *культурна організація регіонального значення* (ОЗУПК) – 23 когнітеми, 25 сем; *культурна організація місцевого значення* (ОЗУПК) – 8 когнітем, 19 сем (дефініції див. у Додатку Г).

На нижчих рівнях організації законодавчо встановлене підпорядкування НСКД зреалізоване насамперед у таких градаціях гіпонімів базового рівня: *державний заклад (підприємство, організація, установа) – приватний заклад (підприємство, організація, установа)* (ЗУПК; ОЗУПК); *державний навчальний заклад [у сфері культури] – приватний навчальний заклад [у сфері культури] – кооперативний навчальний заклад [у сфері культури]* (ОЗУПК).

У тексті Закону України “Про телебачення і радіомовлення” (ЗУПТР) і Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про телебачення і радіомовлення” (ЗУПТР*) до терміна-гіпероніма *заклад (підприємство, організація, установа) культури / культурна організація* на основі родової ознаки, яку увиразнює архісема ‘телерадіоорганізація’, та видових ознак, репрезентованих диференційними семами ‘громадський’, ‘державний’, ‘комунальний’, віднаходимо також терміни-гіпоніми, що перебувають на базовому рівні концептуалізації, напр.: *громадська телерадіоорганізація* (ЗУПТР; ЗУПТР*) – 6 когнітем, 13 сем; *державна телерадіоорганізація* (ЗУПТР; ЗУПТР*) – 5 когнітем, 7 сем; *комунальна телерадіоорганізація* (ЗУПТР; ЗУПТР*) – 11 когнітем, 20 сем (дефініції див. у Додатку Г).

У тексті Закону України “Про телебачення і радіомовлення” (ЗУПТР) і Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про телебачення і радіомовлення” (ЗУПТР*) до терміна-гіпероніма *заклад (підприємство, організація, установа) культури / культурна організація* на основі родової ознаки, яку увиразнює архісема ‘організація’, та видових ознак, репрезентованих диференційними семами ‘ефірний’, ‘мовлення’, ‘кабельний’, віднаходимо такі терміни-гіпоніми базового рівня: *організація ефірного мовлення* (ЗУПТР; ЗУПТР*) – 17 когнітем, 26 сем; *організація кабельного мовлення* (ЗУПТР; ЗУПТР*) – 17 когнітем, 26 сем (дефініції див. у Додатку Г).

Законодавчо встановлене логічне підпорядкування зrealізовано також у гіперо-гіпонімії *заклад (підприємство, організація, установа) / організація (заклад, установа, підприємство) культури / культурна організація* ↑↓ *бібліотека, архівна установа, архів, архівний підрозділ, архівний відділ, музей, аудіовізуальний (електронний) засіб масової інформації, видавництво, видавнича організація, театр, підприємство народних художніх промислів, організація колективного управління / організація колективного управління майновими правами*. Усі ці гіпоніми належать до пресуперординаційного рівня. Лише термін *аудіовізуальний (електронний) засіб масової інформації* є

винятком і належить до базового. Пор. за законодавчими дефініціями: *бібліотека* (ЗУПБС; ЗУПБС*) – 11 когнітем, 14 сем; *архів, архівна установа, архівний підрозділ, архівний відділ* (ЗУПАФ; ЗУПАФ*; ЗУПАФ**) – 24 когнітеми, 22 семи; *музей* (ЗУПМС) – 15 когнітем, 19 сем; *аудіовізуальний (електронний) засіб масової інформації* (ЗУПТР; ЗУПТР*) – 10 когнітем, 16 сем; *видавництво* (ЗУПВС) – 7 когнітем, 11 сем; *видавнича організація* (ЗУПВС) – 12 когнітем, 13 сем; *театр* (ЗУПТС) – 21 когнітема, 15 сем; *підприємство народних художніх промислів* (ЗУПХП) – 11 когнітем, 16 сем; *організація колективного управління / організація колективного управління майновими правами* (ЗУПАП) – 6 когнітем, 14 сем (дефініції див. у Додатку Г).

Отже, ієрархія НСКД за гіперо-гіпонімією *суб'єкти культурної діяльності* ↑↓ *організація (заклад, підприємство, установа) культури // культурна організація / об'єднання, держава в особі її органів влади та управління* об'єднує 104 терміни, системно зорганізованих за 4-ма рівнями концептуалізації: на суперординаційному рівні – 1 термін, на пресуперординаційному – 32 терміни, на базовому – 57 термінів, на пресубординаційному – 14.

3.3. Ідеографічна організація НСКД на основі дихотомії ознак

3.3.1. Дихотомія ‘особа’ – ‘об'єднання / група осіб’ // ‘індивідуальний’ – ‘колективний’

НСКД ідеографічно систематизуємо також на основі дихотомії когнітем ‘суб'єкт – це особа’ та ‘суб'єкт – це об'єднання / група осіб’, які в мові реалізують дихотомію сем ‘особа’ – ‘об'єднання’ / ‘група’ / ‘колектив’. У Законах України “Про культуру” (ЗУПК), “Основи законодавства України про культуру” (ОЗУПК), таку дихотомію виражають терміни *професійний*

творчий працівник – “особа <...>”¹⁰ (ОЗУПК; ЗУПК; ЗУПК*) і *професійний творчий колектив* – без визначення в законодавчих документах.

Цю ж дихотомію увиразнюють і законодавчо закріплені значення термінів: суперординаційного рівня *громадське об'єднання* (ЗУПГО) – 12 когнітем, 18 сем; пресуперординаційного рівня *аматорське об'єднання, професійне об'єднання* – без визначення в текстах законів; базового рівня *творча спілка* (ЗУПК; ОЗУПК; ЗУПТП) – 11 когнітем, 17 сем; *національно-культурне товариство, фонд, асоціація* – без визначення в текстах законів; функціонують як гіпоніми до терміна *професійне об'єднання* (ЗУПК; ОЗУПК; ЗУПТП) (дефініції визначених в українському законодавстві термінів див. у Додатку Г).

Отже, термінопоняття ‘об'єднання / група осіб’ у фрагменті когнітивно-семасіологічного простору українського законодавства ідеографічно зорганізовує 15 терміноодиниць, з яких 13 не мають дефініцій за чотирма рівнями концептуалізації: на суперординаційному рівні – 1 термін, на пресуперординаційному – 2 терміни, на базовому – 8 термінів, на пресубординаційному – 4 терміни.

3.3.2. Дихотомія ‘професійний’ – ‘непрофесійний / аматорський’

На основі дихотомії ознак ‘професійний’ – ‘непрофесійний / аматорський’, а також когнітем ‘діяльність у сфері культури / культурна діяльність є професійною’ – ‘діяльність у сфері культури / культурна діяльність є аматорською’ у законодавчих текстах зорганізовуємо переважно терміни *заклад (підприємство, організація, установа) / організація (заклад, установа, підприємство) культури / культурна організація*.

На пресуперординаційному рівні – це дихотомія таких термінів: *театр, філармонія, кіностудія, організація телебачення (радіомовлення,*

¹⁰ У наведеному терміні й далі даємо дефініцію не повністю, а лише з указівкою на родові поняття, яке допомагає виявити опорну когнітему, оскільки повний варіант такої дефініції вже був засвідчений у попередніх підрозділах.

кіновідеопрокату), видавництво, редакція, музей, художня галерея (виставка), бібліотека, архів, архівний відділ, архівний підрозділ, клубний заклад, кінотеатр, цирк, парк культури та відпочинку, навчальний заклад, наукова установа, позашкільний заклад естетичного виховання і дозвілля дітей та юнацтва, дизайнерський [реставраційний] центр [майстерня], заповідна територія, державний [приватний, кооперативний] навчальний заклад, *засіб масової інформації, *майстерня, підприємство народних художніх промислів, телерадіоорганізація, *центр (ЗУПК; ОЗУПК) – клуб, аматорське об'єднання, гурток [студія] за інтересами, культурний центр, парк культури та відпочинку (ЗУПК; ОЗУПК).

На базовому рівні – це лише об'єднання термінів за ознакою 'професійний': академія, університет, консерваторія, інститут, коледж, технікум, училище, школа, гімназія, ліцей (ЗУПК; ОЗУПК) – гіпоніми до терміна навчальний заклад; спеціалізована мистецька школа, школа естетичного виховання дітей (ЗУПК; ОЗУПК) – гіпоніми до терміна школа; музична школа, художня школа, хореографічна школа, хорова школа (ЗУПК; ОЗУПК) – гіпоніми до терміна школа естетичного виховання дітей; історико-культурний, архітектурний заповідник (ЗУПК; ОЗУПК) – гіпоніми до терміна *заповідна територія; галузева бібліотека, міжгалузева бібліотека, міська бібліотека, національна бібліотека, обласна бібліотека, публічна бібліотека, районна бібліотека, республіканська бібліотека, селищна бібліотека, сільська бібліотека, спеціальна бібліотека (ЗУПК; ОЗУПК) – гіпоніми до терміна бібліотека; історичний музей, археологічний музей, краєзнавчий музей, природничий музей, літературний музей, мистецький музей, етнографічний музей, технічний музей, галузевий музей (ЗУПК; ОЗУПК) – гіпоніми до терміна музей; організація радіомовлення, організація ефірного мовлення, організація кабельного мовлення (ЗУПТР; ЗУПТР*) – гіпоніми до терміна *організація мовлення тощо.

Те саме й на пресубординаційному / спеціалізованому рівні, де терміни об'єднуємо лише за ознакою 'професійний': галузевий державний архів,

місцева державна архівна установа, центральний державний архів (ЗУПАФ; ЗУПАФ*; ЗУПАФ**) – гіпоніми до терміна *державна архівна установа*; *державна бібліотека, національна бібліотека* (ЗУПБС; ЗУПБС*) – гіпоніми до терміна *всеукраїнська бібліотека загальнодержавного значення*; *міська публічна бібліотека* (ЗУПБС; ЗУПБС*) – гіпонім до терміна *міська бібліотека й публічна бібліотека*; *обласна універсальна наукова бібліотека* (ЗУПБС; ЗУПБС*) – гіпонім до термінів *обласна й універсальна бібліотека*; *бібліотека академії наук, бібліотека науково-дослідного інституту, бібліотека навчального закладу, бібліотека підприємства, установи, організації* (ЗУПБС; ЗУПБС*) – гіпоніми до терміна *спеціальна бібліотека*; *центральна бібліотека міської централізованої бібліотечної системи* (ЗУПББС; ЗУПББС*) – гіпоніми до терміна *центральна бібліотека*.

Отже, за дихотомією ознак ‘професійний’ – ‘непрофесійний / аматорський’ у фрагменті когнітосемного простору українського законодавства, який формує лише контекстуальна актуалізація НСКД, ідеографічно зорганізовуємо 112 терміноодиниць за такими рівнями концептуалізації: пресуперординаційним – 38 одиниць, базовим – 60 та пресубординаційним – 14. Терміни на позначення професійних закладів культури становлять 106 одиниць, натомість термінів на позначення аматорських закладів культури всього 6.

3.3.3. Дихотомія ‘фізичний’ – ‘юридичний’

НСКД класифікуємо також за дихотомією ознак ‘фізичний’ – ‘юридичний’ та когнітем ‘суб’єкт – це фізична особа’ й ‘суб’єкт – це юридична особа’. Зокрема, в Законах України “Про культуру” (ЗУПК), “Основи законодавства України про культуру” (ОЗУПК) таке протиставлення виражене в термінологічних одиницях *професійний творчий працівник і організація (заклад, установа, підприємство) культури / культурна організація* (ЗУПК; ОЗУПК) (дефініції див. у Додатку Г). Пор. у текстах інших Законів: об’єднання за когнітемою ‘суб’єкт – це фізична особа’:

виконавець фільму (ЗУПК; ОЗУПК) – 6 когнітем, 12 сем; *майстер художнього народного промислу* (ЗУПХП) – 11 когнітем, 13 сем; *автор* (ЗУПВС; ЗУПАП) – 5 когнітем, 7 сем; *постановник* (ЗУПТС) – 8 когнітем, 10 сем; об'єднання за когнітемою 'суб'єкт – це юридична особа': *телерадіоорганізація* (ЗУПТР; ЗУПТР*) – 14 когнітем, 25 сем (дефініцію див. у Додатку Г).

Відповідно на рівні гіпонімів: *автор фільму* (ЗУПК; ОЗУПК; ЗУПК*) – 7 когнітем, 10 сем; у формулюванні дефініції якого фігурує архісема "фізична особа" (дефініції див. у Додатку Г);

Цю мегагрупу формують також терміни, що входять до її складу опосередковано, зокрема на основі сем 'заклад', 'установа', 'організація', 'підприємство' та 'суб'єкт', напр.: *бібліотека* (ЗУПБС; ЗУПБС*); *архівна установа, архів, архівний підрозділ, архівний відділ* (ЗУПАФ; ЗУПНАФ*; ЗУПНАФ**); *музей* (ЗУПМС); *видавництво, видавнича організація* (ЗУПВС); *театр* (ЗУПТС); *підприємство народних художніх промислів* (ЗУПХП).

Щоправда, у законодавчих текстах функціонують термінопоняття, у змістовій структурі яких присутні обидві диференційні ознаки 'юридичний' і 'фізичний', напр.: *користувач бібліотеки* (ЗУПБС; ЗУПБС*) – 4 когнітеми, 6 сем; *користувач архівними документами* (ЗУПАФ; ЗУПАФ*; ЗУПАФ**) – 6 когнітем, 9 сем; *власник телерадіоорганізації* (ЗУПТР; ЗУПТР*) – 9 когнітем, 16 сем; *ліцензіат (власник ліцензії)* (ЗУПТР; ЗУПТР*) – 4 когнітеми, 12 сем; *замовник* (ЗУПВС; ЗУПКС) – 7 когнітем, 9 сем; *видавець* (ЗУПВС; ЗУПКС) – 5 когнітем, 7 сем; *виготовлювач видавничої продукції* (ЗУПВС; ЗУПКС) – 5 когнітем, 8 сем; *розповсюджувач видавничої продукції* (ЗУПВС; ЗУПКС) – 5 когнітем, 7 сем; *продюсер фільму* (ЗУПК**) – 7 когнітем, 8 сем; *суб'єкт кінематографії* (ЗУПК; ОЗУПК) – 6 когнітем, 10 сем; *суб'єкт театральної діяльності* (ЗУПТС) – 5 когнітем, 8 сем; *театральний продюсер* (ЗУПТС) – 15 когнітем, 14 сем; *виробник відеограми* (ЗУПАП) – 11 когнітем, 14 сем; *виробник фонограми* (ЗУПАП) – 8 когнітем, 11 сем. З поданого переліку вирізняється термін *оператор багатоканальної телемережі* (ЗУПТР;

ЗУПТР*), основний інформаційний потенціал якого формують не одна, а дві архікогнітеми – ‘оператор багатоканальної телемережі – це суб’єкт господарювання’ та ‘оператор багатоканальної телемережі – це особа’ (всього 11 когнітем, 16 сем) (дефініції термінів див. у Додатку Г).

Отже, за дихотомією ознак ‘фізичний’ – ‘юридичний’ у фрагменті когнітосемного простору українського законодавства, який формує 31 дефініція та власне контекстуальна актуалізація самих НСКД без законодавчо засвідчених дефініцій, ідеографічно зорганізовуємо 719 терміноодиниць. Помітно переважають терміни на позначення фізичних осіб (592 одиниці); терміни на позначення юридичних осіб нараховують 113 одиниць; відносно мала кількість термінів, що мають одночасно вказівку на обидві ознаки – ‘фізичний’ і ‘юридичний’ (13 одиниць) і лише один термін, який, крім указівки на фізичну та юридичну особу, має ще й ознаку ‘суб’єкт господарювання’.

Висновки до 3-го розділу

Є чимало досліджень, присвячених системному вивченню мови, зокрема *ідеографічній, тематичній та концептуальній організаціям* лексичних одиниць. Кожна з них має свої відмінності: *ідеографічна / поняттєва організація* здійснюється за принципом логічного поділу термінопонять на основі родо-видових ознак; *тематична* передбачає поділ лексики за тематичними групами на основі їх предметної віднесеності, що знаходить утілення в лексичному значенні; *концептуальна* полягає не лише в осмисленні (усвідомленні) *ідеографічної / поняттєвої організації* й упорядкуванні результатів цього внутрішнього рефлексивного досвіду суб’єкта пізнання, а й у доосмисленні механізмів ідеографізації за відсутності тих чи тих логічних зв’язків між поняттями.

Когнітосемний простір концептуальної організації 765 НСКД, що функціонують в українському законодавстві, формують когнітосеми лише 64

законодавчих дефініцій 60 понять (54 з них мають по 1 дефініції, 2 – по 3 дефініції, 2 – по 2 дефініції), оскільки 705 не закріплені в законодавстві. Терміни *професійний творчий працівник* і *працівник культури* мають по три законодавчі дефініції, а терміни *суб'єкт культурної діяльності* / *суб'єкт діяльності у сфері культури* й *культурна організація* / *організація культури* – по дві, що продукує не виправдану правову неузгодженість змісту відповідних термінопонять.

Засвідчені в українському законодавстві НСКД формують:

1) чотири вектори ідеографічної організації змісту ключового поняття “суб'єкти культурної діяльності”, відповідно структурованого за такою ступеневою градацією: а) “суб'єкти культурної діяльності” ↑↓ “суб'єкт професійної творчої діяльності”, “суб'єкт авторського права”, “суб'єкт архітектурної діяльності”, “суб'єкт видавничої справи”, “суб'єкт діяльності друкованих засобів масової інформації”, “суб'єкт інформаційної діяльності”, “суб'єкт кінематографії”; б) “суб'єкти культурної діяльності” ↑↓ “особа (людина) за професією” ↑↓ “фізична особа”, “юридична особа”; в) “суб'єкти культурної діяльності” ↑↓ “об'єднання (група) осіб за професією”; г) “суб'єкти культурної діяльності” ↑↓ “культурна організація / організація (заклад, установа, підприємство) культури”, “держава в особі її органів влади та управління”;

2) три напрями ідеографічної організації відповідних термінопонять на основі дихотомій: “індивідуальний / особа – колективний / об'єднання осіб” (607 термінів); “професійний – непрофесійний / аматорський” (112 термінів); “фізичний – юридичний” (719 термінів).

У законодавчих документах, що регулюють діяльність у сфері культури та мистецтва, засвідчені такі дефініції НСКД: співмірні; доволі розлогі, дещо інформативно переобтяжені; кодифіковано неузгоджені (для тих самих НСКД), які, в одних випадках, виявляють семну неоднорідність на тлі того самого когнітемного складу змісту термінопоняття, в інших – когнітемну

невідповідність або за наявності різного складу когнітем, або того самого складу, проте різних когнітем.

У фрагменті когнітосемного простору українського законодавства було зафіксовано: відсутність гіпонімів до певних гіперонімів (6,9 %); відсутність деяких термінів-гіперонімів до чималої кількості термінів-гіпонімів (7,8 %); синонімічні пари з відповідною позначкою *син.* (4,6 %); терміни з уточненням у *галузі культури* (5 %); терміни-дублети (0,1 %).

Загальну кількість НСКД в українському законодавстві за рівнями концептуалізації розподіляємо так: на суперординаційному рівні – 14 одиниць, на пресуперординаційному – 194 одиниці, на базовому – 391 одиниця, на пресубординаційному – 152 одиниці, на субординаційному 14 одиниць. Терміни з одним лексично неоднорідним значенням становлять 12,8 %, з двома – 1,8 %, з чотирма – 0,5 %.

Питання про те, як саме взаємодіють між собою обсяги власне юридичних термінопонять і термінопонять, що функціонують у сфері культури та мистецтва, вимагає окремого дослідження. Особливо в цьому аспекті привертає до себе увагу організація цих понять на базі інших сем – градаційних, енантіосем, актуальних і потенційних тощо.

Особливості концептуалізації НСКД, розкриті в цьому розділі, відбито у “Зведеному словнику когнітосем НСКД в українській мові” (див. Додаток Г) та “Ідеографічному словнику НСКД (законодавчий когнітопростір)”. Обидва словники (див. Додаток Д) репрезентують ієрархію НСКД за рівнями концептуалізації та особливості системної організації їхнього дефінітивного простору. Це дає підстави констатувати наявність у когнітосемному просторі українського законодавства чималої кількості логічних помилок, тобто місць концептуального розриву особливо там, де відсутні гіпоніми до певних гіперонімів і відповідно чітко структурована логіко-поняттєва організація досліджуваних назв.

Розділ 4.

МИСТЕЦТВОЗНАВЧА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ НСКД В КОГНІТОСЕМНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

4.1. Ідеографічна організація НСКД за рівнями концептуалізації в термінографічному просторі культури та мистецтва

Ідеографізація досліджуваних одиниць цього фрагмента когнітосемного простору засвідчила таке:

1) відсутність у чималій кількості мистецтвознавчих дефініцій НСКД указівки на найближче родове поняття, що спонукало до підпорядкування таких назв гіперонімам за асоціативною ознакою. Напр., *трембітар* – “той, хто грає на трембіті” (ДТСТЛ, с. 135) віднесено до гіпероніма *музикант* на основі маркера, вираженого семою ‘грати’;

2) наявність дефініцій НСКД із кількома родовими поняттями, що зумовило їх підпорядкування різним гіперонімам. Напр., *вокаліст* (ГСМОП, с. 16) віднесено до двох гіперонімів – *актор* і *співак*;

3) наявність у НСКД мистецтвознавчих дефініцій із родовим поняттям “звання”, напр.: *вільний художник*, *лауреат*, *маестро* та ін. Такі дефініції вилучено з аналізу;

4) відсутність деяких мистецтвознавчих термінів-гіпонімів до певних термінів-гіперонімів, які за логікою ідеографічної організації на основі логічної операції поділу родового поняття повинні бути. Такі назви марковано знаком (*), напр.: **самодіяльний актор*, **самодіяльний музикант*, **самодіяльний читець*, **самодіяльний художник*, **анонімний художник*, **художник-конструктор*, **художник-оформлювач*, **пародист*;

5) відсутність деяких мистецтвознавчих термінів-гіперонімів до чималій кількості термінів-гіпонімів. Такі назви також марковано знаком (*), напр.: у галузі культури – **користувач*, **культурна організація*, **асоціація*

наукового кіно, *клуб, *міжнародна кіноорганізація та ін.; у галузі мистецтва – *музична школа, *фабрика; *майстер співу та ін.;

б) наявність синонімічних пар, які репрезентовано позначкою син., напр.: *аматор*, син. *любитель*, син. *дилетант*; *автор*, син. **творець*; **артист балету*, син. *балетник* та ін.;

7) наявність синонімічних пар, які репрезентовано позначкою заст., напр.: *актор*, заст. *комедіант*, заст. *лицедій*; *декламатор*, заст. *рецитатор*; *мандрівна трупа*, заст. *компанія*; *піаніст*, заст. *тапер*;

8) наявність назв на позначення професії та організації, які функціонують і поза сферою культури. Такі назви подано з уточненням у галузі культури / мистецтва, напр.: *братство* – у галузі культури; *інститут* – у галузі культури; **навчальний заклад* – у галузі культури; *училище* – у галузі культури; *директор* – у галузі мистецтва; *завідувач* – у галузі культури; *закрійник* – у галузі культури; **цех* – у галузі культури тощо.

Пор. напр., фрагмент ідеографічної організації НСКД в термінографічному просторі галузі культури та мистецтва:

0. Суб'єкти культурної діяльності / суб'єкти діяльності у сфері культури

1. Автор

2. *архітектор*

2. *байкар*

2. *балетмейстер*; син. *хореограф* див. також 1. **фахівець* →

2. *постановник*

2. *водевіліст*

2. *гуморист* див. також 1. **фахівець* → 2. *артист*; син. *виконавець*

2. *драматург*

3. *комедіограф*

2. *індивідуальний автор*

2. *композитор*

3. *кантор* див. також 1. **фахівець* → 4. *диригент*; 1. **фахівець* →

4. *півчий дяк*; син. *півчий*; 1. **фахівець* → 3. **співак*

3. *мелодист* див. також 1. *майстер*; син. *митець* → 2. **майстер*
створення мелодій; 1. **фахівець* → 4. **народний співак*; син. *співець*

3. **народний композитор*

4. *гусан* див. також тут 2. *письменник* → 4. **народний поет*;

1. **фахівець* → 4. **народний співак*; 1. **фахівець* → 4. **майданний*
актор

2. *лібретист*

2. *мемуарист*

2. *мініатюрист*

2. *панегірист*

2. *пародист*

2. *письменник*

3. *кінодраматург*

3. *класик* див. також 1. *діяч* (у галузі культури та мистецтва) → 2. **діяч*
мистецтв

3. *новеліст*

3. *поет*

4. **мандрівний поет*

Повну ідеографічну класифікацію НСКД див. Додаток Е.

Отже, загальна кількість НСКД у мистецтвознавчих словниках становить 763 одиниці, з яких на суперординаційному рівні – 9 одиниць, на пресуперординаційному – 155, на базовому – 285, на пресубординаційному – 157, на субординаційному – 157.

4.2. Термінопоняття-гіпероніми суперординаційного рівня

НСКД у термінографічному когнітопросторі галузі культури та мистецтва організовуємо за 3-ма векторами системної організації поняття “суб’єкт”, відповідно структурованого за такою ступеневою градацією (↑↓):

1) “суб’єкти культурної діяльності” ↑↓ “*особа (людина) за професією” (у галузі культури та мистецтва) ↑↓ *автор* [↑↓ *архітектор, байкар, балетмейстер* та ін. [↑↓ *новеліст, поет* [↑↓ **мандрівний поет* [↑↓ *менестрель, трубадур* та ін.], **народний поет*], *прозаїк, романіст*], *сценарист*], *аматор*, син. *дилетант, любитель* (без дефініції); *діяч* (у галузі культури та мистецтва) [↑↓ **діяч мистецтв* ↑↓ **діяч театрального мистецтва* ↑↓ *даланг, корифей*] та ін. [↑↓ *анекдотник, аніматор, бондар, гончар* [білий *гончар, кахельник* та ін.], *гравер, друкар, коваль, художник* та ін.], **користувач (відвідувач) культурної організації* [↑↓ *балетоман, відвідувач музею, глядач* та ін.], **працівник / робітник* (у галузі культури) [↑↓ *диктор, звукооформлювач* та ін.], **фахівець / спеціаліст* (у галузі культури та мистецтва) [↑↓ *артист* [↑↓ *акробат, *артист балету / балетник, *артист-фокусник* [↑↓ *маніпулятор*] та ін.], *бутафор, гример* та ін.];

2) “суб’єкти культурної діяльності” ↑↓ “*об’єднання осіб” (у галузі культури та мистецтва) ↑↓ *[[*творчий*] *колектив* / *[[*творче*] *об’єднання / група* [виконавців] та ін. [↑↓ *драмспілка, трупа, хор* та ін.];

3) “суб’єкти культурної діяльності” ↑↓ “*культурна організація / організація (заклад, установа, підприємство) культури” ↑↓ *бібліотека, братство, гіпротеатр, кіностудія* [↑↓ **кіностудія художніх фільмів* та ін.], *реставраційний заклад, реставраційний центр, театр* та ін.

Термінопоняття-гіперонім “автор”. Термінографічні праці фіксують одне лексично неоднорідне значення терміна *автор* у кількох його репрезентантах, зокрема: в (ЮСМТ, с. 7) – 7 когнітем, 9 сем; у (ДТСТЛ, с. 10) – 6 когнітем, 7 сем; у (ГСМОП, с. 10) – 7 когнітем, 9 сем. Повторювані когнітеми (їх 2) й семи (їх 19) формують змістовий стрижень термінопоняття, на основі якого лексикографи в подальшому можуть уніфікувати дефініцію цього мистецтвознавчого термінопоняття (див. у Додатку Г).

Усі значення сформульовано на основі базової когнітеми, яка варіює у своїх виявах – ‘людина створює твір’, ‘особа створила працю / винайшла працю / написала твір (працю)’, що засвідчує лексичну неоднорідність

фактично того самого значення в різних галузевих словниках. Оскільки базова когнітема варіює в усіх дефініціях, можна говорити про їхню когнітемну неоднорідність. Термінологічне значення в ЮСМТ підтримують когнітеми-конкретизатори ‘твір може бути художнім’, ‘твір може бути музичним’, ‘твір може бути науковим’, ‘твір може бути іншим’ і ‘автор твору – композитор’, що відповідно розширює визначуване поняття. Виходить, що дефінієнс дефініції в ЮСМТ доволі широкий. Термінологічне значення в ДТСТЛ має конкретизатори ‘автор – це той, хто написав працю / твір’, ‘праця / твір може бути п’єсою’, ‘автор є драматургом’. Це значення не має безпосередньої вказівки на найближче родове поняття (родове поняття виражене вказівним займенником *той*). Маємо випадок лексичної багатозначності: диференціація когнітем ‘автор – композитор’ \neq ‘автор – драматург’ на тлі варіативних когнітем ‘автор – це людина / той, хто / особа’, ‘людина створює твір / особа написала працю (твір)’. Термінологічне значення в ГСМОП підтримують варіативні когнітеми ‘автор – це особа’, ‘особа створила / винайшла працю / написала твір’ і когнітеми-конкретизатори ‘твір може бути літературним’, ‘твір може бути драматургічним’, що також засвідчує лексичну неоднорідність цього значення-репрезентанта на тлі когнітемної неоднорідності дефініції термінопоняття “автор”.

На лексико-семантичному рівні синонімічним до терміна *автор* є термін **творець*, який у термінографічних працях не зафіксовано.

Термінопоняття-гіперонім “аматор”. У когнітопросторі мистецтвознавчої термінології є чимало гіпонімів, які можна організувати навколо опозиції ‘професіонал – непрофесіонал’, що її підтримують когнітеми ‘людина займається мистецтвом любительськи’ – ‘людина займається мистецтвом професійно’, які на лексичному рівні репрезентовано диференційними семами ‘професійний’ – ‘непрофесійний (аматорський)’.

Термінографічні праці фіксують одне лексично неоднорідне значення терміна *аматор* у двох його репрезентантах: у (ДТСТЛ, с. 12) – 2 когнітеми,

2 семи; в (ГСМОП, с. 11) – 8 когнітем, 5 сем (значення див. у Додатку Г). Обидва репрезентанти мають спільні ознаки, виражені семами ‘актор’ і ‘самодіяльний’, але у ДТСТЛ самодіяльним може бути лише актор, а в ГСМОП – актор, читець, художник, музикант тощо, що свідчить про розширення когнітемного потенціалу другого термінологічного значення порівняно з першим, а отже, розширення обсягу самого поняття, дефініція якого містить перелік суміжних понять.

На лексико-семантичному рівні синонімічним до терміна *аматор*, як засвідчують термінографічні праці, є терміни *дилетант* та *любитель*. Значення терміна *дилетант* (9 сем) сформульовано на основі 7 когнітем (ЮСМТ, с. 30) (див. у Додатку Г). Термін *любитель* не засвідчено в термінографічних працях, проте його було зафіксовано як синонім терміна *аматор* в (ПОМСД, с. 9), зміст якого організовують 8 когнітем і 11 сем (див. у Додатку Г). Лексична неоднорідність терміна *аматор* приховує багатозначність, а маркер галузі ‘образотворе мистецтво’ звужує обсяг поняття “аматор”, що видається не зовсім доречним.

Термінопоняття-гіперонім “діяч (у галузі культури та мистецтва)” (ДТСТЛ, с. 45) формують 8 когнітем, 8 сем (див. у Додатку Г).

Термінопоняття-гіперонім “митець” у галузевих словниках зафіксовано з одним лексично неоднорідним значенням, що засвідчує різний набір когнітем і сем: у (ПОМСД, с. 108) – 11 когнітем, 14 сем (номінальна дефініція з використанням логічної операції поділу поняття “вид мистецтва”); у (ДТСТЛ, с. 83) – 4 когнітеми, 5 сем (дефініція з широким родовим поняттям); у (ГСМОП, с. 38) – 4 когнітеми, 5 сем (дефініція з широким родовим поняттям) (див. у Додатку Г). Усі три репрезентанти того самого значення підтримує варіативна когнітема ‘заняттям особи є один із видів мистецтва’ / ‘особа працює в одному з видів (в якому-небудь) виді мистецтва’. Проте у ПОМСД є номінальна когнітема ‘митець – це назва особи’ й когнітеми-конкретизатори ‘заняттям особи є малярство’, ‘заняттям особи є скульптура’, ‘заняттям особи є музика’, ‘заняттям особи є танок’, що

інформують про варіювання фахового заняття у різних галузях. У ДТСТЛ і ГСМОП такої інформації немає.

Термінопоняття-гіпероніми “*користувач (відвідувач) культурної організації”, “*працівник / робітник (у галузі культури) // *працівник культури”, “*фахівець / спеціаліст / особа (людина) за професією (у галузі культури та мистецтва)”, “*культурна організація / організація (заклад, установа, підприємство) культури”, “*творчий колектив / *об’єднання (група) виконавців”. У мистецтвознавчих словниках ці терміни не засвідчено, проте вони є необхідними конструктами для формування когнітем у форматі пропозицій. У таких випадках ми керуємося методом ідеографізації, який запропонувала А. Я. Середницька [Середницька, 2008, с. 156–159]. Цей метод передбачає класифікацію мовних явищ накладанням заздалегідь сформованої сітки понять на досліджуваний фрагмент когнітивно-семасіологічного простору (див. Додаток Е).

Отже, суперординаційний рівень за термінографічною фіксацією формують такі НСКД: 18,8 % термінів – лексично неоднорідні за своїм значенням; 6,2 % – і лексично неоднорідні, і лексично багатозначні; 11,4 % – такі, що мають лише по одній дефініції, а одже, й одне лексично однорідне значення. Решта 63,6 % НСКД цього рівня не засвідчені в галузевих словниках.

4.3. Ідеографічна градація термінопоняття “автор”

Гіперо-гіпонімія автор (суперординаційний рівень) ↑↓ *архітектор, байкар, балетмейстер, водевіліст, гуморист, драматург, композитор, лібретист*¹¹, *мемуарист, мініатюрист, оператор*¹², *панегірист, пародист, письменник, сценарист* (пресуперординаційний рівень). Гіперо-

¹¹ Цього терміна немає в українських мистецтвознавчих словниках, проте його фіксує російський словник (КМЭС, с. 131).

¹² Див. (КВДТ, с. 249).

гіпонімічні відношення між цими термінами зорганізовуємо на основі когнітем ‘архітектор – це автор проекту’, ‘проект є будівничим’; ‘байкар – це автор байок’; ‘балетмейстер – це автор танців’; ‘водевіліст – це автор водевілів’; ‘гуморист – це автор творів’, ‘твори є гумористичними’; ‘драматург – це автор творів’, ‘твори є драматичними’; ‘композитор / композиторка – це автор / авторка твору’, ‘твір є музичним’; ‘мемуарист – це автор мемуарів’; ‘мініатюрист – це автор мініатюри’; ‘оператор – це творець фільму’; ‘панегірист – це автор панегірика’; ‘пародист – це автор пародій’; ‘письменник – це автор твору’, ‘твір є художнім’; ‘сценарист / сценаристка – це автор / авторка сценарію’. Пор., напр., когнітосемний склад аналізованих гіпонімів (мистецтвознавчі дефініції відповідних понять див. у Додатку Г): *архітектор*¹³ (ПОМСД, с. 14) – 7 когнітем, 18 сем – дефініція цього термінопоняття в ПОМСД містить логічні помилки, зокрема є неузгодженість між когнітемами ‘автор проекту, завдяки якому ...’ (автору чи проекту – не цілком зрозуміло), а також тавтологія ‘образу, попередньо задуманого архітектором’; *байкар* (ДТСТЛ, с. 20) – 1 когнітема, 2 семи – мотиваційну дефініцію розкриває перифрастичне значення ‘байкар – це автор байок’; *балетмейстер*¹⁴ (ДТСТЛ, с. 20) – 11 когнітем, 9 сем – у термінографічному значенні зацентровано увагу на тому, що ‘балетмейстер – це автор і постановник’, що засвідчує логічну операцію множення понять, а отже, звуження обсягу поняття “балетмейстер”; *водевіліст* (ДТСТЛ, с. 30) – 1 когнітема, 2 семи – мотиваційну дефініцію розкриває перифрастичне значення “автор водевілів”; *гуморист*¹⁵ (ДТСТЛ, с. 36; ГСМОП, с. 19) має одне лексично неоднорідне значення, зафіксоване в ДТСТЛ у форматі 4-х когнітем і 5 сем, а в ГСМОП – у форматі 3-х когнітем і 4 сем, які

¹³ На основі когнітем ‘архітектор – це будівельник’, ‘архітектор – це керівник [будівельних] робіт’ термін *архітектор* підпорядковуємо також термінам *будівник*, *керівник будівельних робіт*, проте це вже інша сфера його функціонування.

¹⁴ Цим значенням термін *балетмейстер* підпорядковується термінові *постановник*.

¹⁵ Когнітема ‘гуморист – це виконавець’ підпорядковує термін *гуморист* ще й термінові *виконавець*.

підтримують суперечливі дефініції, причому друга неправомірно звужує обсяг поняття; *драматург* (ДТСТЛ, с. 48; ГСМОП, с. 22) – 2 когнітеми, 3 семи – мотиваційну дефініцію цього терміна розкриває перифрастичне значення “автор драматичних творів”, зафіксоване в обох словниках; *композитор* (ДТСТЛ, с. 71; ЮСМТ, с. 53; ПМЛКС, с. 72) – за різними галузевими словниками когнітосемний простір того самого лексично неоднорідного значення варіює від 4-х когнітем і 7–5 сем до 2-х когнітем і 3 сем, спираючись на архікогнітеми ‘композитор – це автор твору’, ‘твір є музичним’, що, власне, й визначають оптимальний зміст поняття “композитор”; при цьому лексичну неоднорідність значення відповідного терміна увиразнюють маркери у *театрі* в ДТСТЛ й у *музиці* в ПКМС, а також дублювання когнітеми ‘композитор – це автор твору’ в ПКМС; *мемуарист* (ДТСТЛ, с. 81) – 1 когнітема, 2 семи – мотиваційну дефініцію цього терміна розкриває перифрастичне значення “автор мемуарів”; *мініатюрист* (ДТСТЛ, с. 83) – 1 когнітема, 2 семи мотиваційну дефініцію розкриває перифрастичне значення “автор мініатюри”; *панегірист* (ДТСТЛ, с. 96) – когнітосемний простір цього терміна формує два мистецтвознавчих значення, одне з яких підтримує 4 когнітеми і 7 сем, а друге – 1 когнітема і 2 семи, що увиразнюють два родових поняття – широке “особа” й вужче “автор”, яке репрезентує перифрастичне значення “автор панегірика”; *пародист* (ДТСТЛ, с. 97; ГСМОПТ, с. 46) – 1 когнітема, 2 семи – мотиваційну дефініцію терміна розкриває перифрастичне значення “автор пародій”; *письменник* (ГСМОП, с. 49) – 5 когнітем, 5 сем – мотиваційна дефініція терміна із занадто широким родовим поняттям “той, хто / особа”; *сценарист* (ДТСТЛ, с. 125) – 1 когнітема, 2 семи – мотиваційну дефініцію терміна розкриває перифрастичне значення “автор сценарію”.

Подальшу градацію термінопоняття “автор” прокоментуємо на прикладі гіпонімізації гіпероніма *письменник* (повну градацію див. у Додатку Е).

Гіперо-гіпонімія письменник, син. літератор (пресуперординаційний рівень) ↑↓ **кінодраматург¹⁶, новеліст, поет, прозаїк, романіст** (базовий рівень). Ці відношення моделюємо на основі архікогнітем ‘письменник пише твори’, ‘твори є літературними’ та диференційних когнітем ‘письменник є автором новел’, ‘письменник є автором творів’, ‘твори є віршованими’, ‘письменник працює в жанрі поезії’, ‘письменник працює в жанрі прози’, ‘письменник працює в жанрі роману’. Пор., напр., когнітосемний склад аналізованих гіпонімів за мистецтвознавчими дефініціями відповідних понять (див. дефініції у Додатку Г): *новеліст* (ГСМОП, с. 43) – 2 когнітеми, 3 семи – мистецтвознавча дефініція має два родових поняття, які розбивають її на дві частини, одна з яких – це перифраз “автор новел”; *поет* (ГСМОП, с. 50) – 4 когнітеми, 7 сем – дефініція має два родових мотиваційних поняття, одне з яких утілюється у перифрастичній частині термінологічного значення, зокрема “автор віршованих творів”; *прозаїк* (ГСМОП, с. 52) – 2 когнітеми, 4 семи – мотиваційна дефініція; *романіст* (ГСМОП, с. 58) – 2 когнітеми, 4 семи – мотиваційна дефініція.

Дефініції термінопонять “кінодраматург”, “новеліст”, “поет” містять по два родових поняття, які перебувають між собою в ієрархічній залежності, що певною мірою переобтяжує їх.

Наступний рівень градації термінопоняття “автор” покажемо на прикладі терміна *поет* (повну градацію див. у Додатку Е).

Гіперо-гіпонімія поет (базовий рівень) ↑↓ ***мандрівний поет, *народний поет** (пресубординаційний / спеціалізований рівень). Розкриває ступеневий поділ поняття “поет”, що підтримують когнітеми ‘поет є мандрівним’, ‘поет є народним’. Терміни на позначення цих понять не представлені в мистецтвознавчих словниках української мови, проте необхідні для логічного відтворення концептуальної організації НСКД і є когнітивними маркерами терміна *поет*.

¹⁶ Див. (КВДТ, с. 708).

Наступний рівень градації покажемо на прикладі терміна *мандрівний поет (повну градацію див. у Додатку Е).

Гіперо-гіпонімія *мандрівний поет (пресубординаційний / спеціалізований рівень) ↑↓ *менестрель*, *трубадур*, *бард*¹⁷, *мествіре*¹⁷, *мінезингер*¹⁸, *трувер*¹⁹ (субординаційний / вузькоспеціалізований рівень). Виявляє себе на основі когнітем ‘мандрівний поет – це менестрель’, ‘мандрівний поет – це трубадур’ тощо. Пор., напр., когнітосемний склад аналізованих гіпонімів за мистецтвознавчими дефініціями відповідних понять (див. Додаток Г): *менестрель*²⁰ (ПМЛКС с. 86) – 5 когнітем, 8 сем – дефініція містить складне родове поняття у формі юкстапозита, помітною є тенденція до множення родових понять, що певною мірою звужує обсяг самого поняття “менестрель”; *трубадур*²¹ (ГСМОП, с. 68) – 4 когнітеми, 5 сем – дефініція містить складне родове поняття у формі юкстапозита, помітною є тенденція до множення родових понять, що певною мірою звужує обсяг самого поняття “трубадур”.

Отже, ідеографічна градація термінопоняття “автор” об’єднує 46 гіпонімів, зорганізованих за п’ятьма рівнями концептуалізації. Найчисельнішим виявився пресуперординаційний рівень (18 термінів), наступним за чисельністю є субординаційний рівень (13 термінів) далі базовий (10 термінів), пресубординаційний (4 терміни), суперординаційний (1 термін).

¹⁷ Див. (КМЭС, с. 19, 151).

¹⁸ Див. (БФКМС, с. 111; ДКМС, с. 205).

¹⁹ Див. (БФКМС, с. 187).

²⁰ Когнітема ‘менестрель – це поет-музикант’ підпорядковує термін *менестрель* ще й терміну *поет-музикант*.

²¹ Когнітема ‘трубадур – це поет-співак’ підпорядковує термін *трубадур* ще й термінові *поет-співак*.

4.4. Ідеографічна градація термінопоняття “діяч” (у галузі культури та мистецтва)

Гіперо-гіпонімія *діяч* (у галузі культури та мистецтва) (суперординаційний рівень) $\uparrow\downarrow$ **діяч мистецтв* (пресуперординаційний рівень). Термін **діяч мистецтв* не засвідчено в аналізованих галузевих словниках, але його конструювання необхідне для подальшого представлення концептуальної організації НСКД, оскільки саме на його прикладі прокоментуємо наступний рівень градації термінопоняття “діяч” (у галузі культури та мистецтва).

Гіперо-гіпонімія **діяч мистецтв* (пресуперординаційний рівень) $\uparrow\downarrow$ **діяч театрального мистецтва* (базовий рівень) $\uparrow\downarrow$ *даланг, корифей* (пресубординаційний рівень). Якщо семантична структура терміна *корифей* засвідчує ідеографічні відношення когнітем ‘діяч у будь-якій галузі мистецтва’ $\uparrow\downarrow$ ‘діяч театральної культури’, то семантика терміна *даланг* – еквівалентні відношення когнітем ‘діяч культури’, ‘культура є театральною’ \leftrightarrow ‘діяч театру’, що за логікою семантичних зв’язків визначає подвійний статус терміна *корифей*, з одного боку, як гіпоніма щодо гіпероніма **діяч мистецтв*, а з другого – як гіпоніма до гіпероніма **діяч театрального мистецтва* / **діяч театральної культури* / **діяч театру*, що дає підстави термін *корифей* в одному зі значень кваліфікувати як когіпонім терміна *даланг*. Пор., напр., дефініції цих термінів у фахових словниках (див. Додаток Г): *даланг* (ДТСТЛ, с. 38) – 5 когнітем, 9 сем – дефініцію сформульовано на основі логічної операції множення видових понять; *корифей*²² (ГСМОП, с. 33) – 3 когнітеми, 4 семи; (ПОМСД, с. 88) – 3

²² Когнітеми ‘корифей – це керівник хору’, ‘корифей – це заспівувач хору’ підпорядковують термін *корифей* ще й термінам *керівник* та *заспівувач*. У цьому напрямі ідеографічної градації термін *корифей* має одне термінологічне значення, яке підтримують 5 когнітем і 5 сем (ГСМОП, с. 33). Його термінологічне значення репрезентує мистецтвознавчу дефініцію, сформульовану на основі логічної операції додавання родових понять.

когнітеми, 5 сем: лексичну неоднорідність термінологічного значення з варіативною архікогнітемою ‘корифей – це діяч культури’, ‘корифей – це діяч у галузі мистецтва’ у ГСМОП і в ПОМСД підтримують когнітеми ‘галузь мистецтва може бути будь-якою’, ‘культура є театральною’.

Отже, аналіз ідеографічної градації термінопоняття “діяч (у галузі культури та мистецтва)” показав його гіперонімічний статус, якому підпорядковано 6 гіпонімів. Терміни цієї групи зорганізовано за 4-ма рівнями концептуалізації. Базовий рівень об’єднує 3 терміни, пресубординаційний – 2, суперординаційний – 1 термін, пресуперординаційний – 1.

4.5. Ідеографічна градація термінопоняття “користувач (відвідувач) культурної організації”

Гіперо-гіпонімія *користувач (відвідувач) культурної організації (суперординаційний рівень) ↑↓ *балетоман, відвідувач музею, глядач, читач бібліотеки*²³ (пресуперординаційний рівень). Таку гіперо-гіпонімію зорганізовуємо на основі когнітем ‘балетоман – це відвідувач вистав’, ‘відвідувач музею – це людина, що прийшла до музею’, ‘глядач – це відвідувач театру’, ‘читач бібліотеки – це особа, яка користується бібліотекою’. Пор., напр., в українських фахових словниках з культури та мистецтва (дефініції див. у Додатку Г): *балетоман* (ДТСТЛ, с. 20) – 4 когнітеми, 5 сем – дефініцію терміна сформульовано на основі логічної операції множення родових понять; *відвідувач музею* (СДТМ, с. 22) – 5 когнітем, 10 сем – дефініцію терміна з опосередкованим родовим поняттям сформульовано за допомогою логічної операції додавання видових понять; *глядач* (ДТСТЛ, с. 35) – 6 когнітем, 12 сем – дефініція терміна є співмірною, тобто без очевидних порушень, сформульована за допомогою логічної операції множення видових понять.

²³ Див. (БДТС, с. 166).

Отже, досліджувана гіперо-гіпонімічна група об'єднує 6 термінів, які актуалізуються на 3-х рівнях концептуалізації: на пресуперординаційному – 4 терміни, на суперординаційному – 1 термін, на базовому – 1.

4.6. Ідеографічна градація термінопоняття “майстер”

Гіперо-гіпонімія *майстер*, син. *митець* (суперординаційний рівень) ↑↓ *анекдотник, аніматор, бондар, гончар, горщечник, готлісьєр, гравер, друкар, коваль, кустар, маляр, *майстер співу, *майстер створення мелодій, мармурник, мосяжник, органіст, хореограф, художник, цегельник, маестро*²⁴ (пресуперординаційний рівень). Зорганізована на основі когнітем ‘анекдотник – це майстер розповідати анекдоти’, ‘анекдотник – це майстер писати анекдоти’, ‘аніматор – це митець’, ‘бондар – це майстер’, ‘гончар – це майстер / назва майстра’, ‘горщечник – це назва майстрів’, ‘готлісьєр – це майстер із ткання килимів’, ‘гравер – це майстер’, ‘коваль – це майстер’, ‘кустар – це майстер, умілець’, ‘маляр – це митець’, ‘мармурник – це майстер’, ‘мосяжник – це назва майстра’, ‘органіст – це майстер’, ‘хореограф – це майстер хореографії’, ‘художник – це митець’, ‘цегельник – це майстер’. Пор., напр., у мистецтвознавчих словниках (див. дефініції в Додатку Г): *анекдотник* (ДТСТЛ, с. 13) – 2 когнітеми, 4 семи – дефініцію сформульовано на основі логічної операції множення видових понять, що відбито в перифрастичному термінологічному значенні; *аніматор* (ПОМСД, с. 10) – 3 когнітеми, 5 сем – термінологічне значення позбавлене деяких сем, оскільки репрезентує дещо завузький дефінієнс; *бондар* (ССХТ, с. 35) – 4 когнітеми, 8 сем – дефініція терміна є співмірною; *гончар* (ПСНГТ, с. 44) – 3 когнітеми, 6 сем – номінальна дефініція, сформульована за допомогою логічної операції множення видових понять; (ПОМСД, с. 42) – 5 когнітем, 6 сем – співмірна дефініція; (ССХТ, с. 59) – 6 когнітем, 10 сем.

²⁴ Див. (ДКМС, с. 191).

Номинальна дефініція, сформульована за допомогою логічної операції множення видових понять. Лексичну неоднорідність єдиного термінологічного значення, варіативно зафіксованого в різних фахових словника, підтримують когнітеми ‘майстер виготовляє посуд із глини’, ‘майстер виготовляє вироби на крузі’, ‘вироби є гончарними’, ‘круг є гончарним’, ‘майстрів називають по-різному’, ‘назва майстра залежить від різновиду виготовленого посуду’, ‘назва майстра залежить від якості виготовленого посуду’; *горщечник*²⁵ (ССХТ, с. 59–60) – 14 когнітем, 15 сем – у цій дефініції когнітему ‘гончар виготовляє посуд’ використано двічі, когнітему ‘посуд є полив’яним’ – також двічі, що переобтяжує номінальну дефініцію, яка поступово трансформується в реальну, порушуючи логіку її формулювання; у частині реальної дефініції задіяна операція поділу поняття ‘гончар’; (ПСНГТ, с. 44) – 4 когнітеми, 6 сем; лексичну неоднорідність термінологічного значення з архікогнітемою ‘горщечник – це назва майстрів’ підтримують когнітеми-конкретизатори ‘назва є загальною’, ‘назва є українською’, ‘назва є народною’, ‘посудник – це гончар’, ‘мисочник – це гончар’, ‘полив’яник – це гончар-мисочник’, ‘полив’яник – це гончар’; *готлісьєр*²⁶ (ПОМСД, с. 44) – 4 когнітеми, 5 сем – дефініція має кілька родових понять, одне з яких розкриває обсяг іншого, що відбито в другій перифрастичній частині розчленованого термінологічного значення; *гравєр* (ПОМСД, с. 44) – 3 когнітеми, 5 сем – мотиваційна дефініція з широким родовим поняттям, сформульована на основі логічної операції множення видових понять, що відбито в перифрастичному термінологічному значенні; *друкар* (ПОМСД, с. 54) – 5 когнітем, 8 сем – мотиваційна дефініція відбита в перифрастичному термінологічному значенні; *коваль* (ПОМСД, с. 81) – 2 когнітеми, 6 сем – термін актуалізує мотиваційну дефініцію; *кустар*

²⁵ Когнітема ‘горщечник – це гончар’ підпорядковує термін *горщечник* ще й термінові *гончар*. У цьому напрямі ідеографічної градації термін *горщечник* має одне значення, яке підтримують 3 когнітеми і 4 семи (ПСНГТ, с. 44; ССХТ, с. 59–60).

²⁶ Когнітема ‘готлісьєр – це ткач’ підпорядковує термін *готлісьєр* ще й термінові *ткач*.

(ПОМСД, с. 92) – 8 когнітем, 8 сем – дефініція має кілька родових понять у межах того самого обсягу та вивідне судження; *мармурник* (ПОМСД, с. 104) – 12 когнітем, 21 сема; (ССХТ, с. 152) – 10 когнітем, 20 сем – лексичну неоднорідність того самого термінологічного значення, засвідченого у двох фахових словниках, підтримують когнітеми ‘твір – це першотвір’, ‘скульптуру виконано найчастіше в глині’, ‘скульптуру виконано найчастіше в гіпсі’, що відбито в енциклопедичному значенні; *мосяжник* (ССХТ, с. 151) – 5 когнітем, 10 сем – дефініція є номінальною, сформульована за допомогою логічної операції множення видових понять; *органіст* (ДТСТЛ, с. 93) – 2 когнітеми, 2 семи – дефініція є мотиваційною, що відбито в перифрастичному термінологічному значенні; *хореограф* (ДТСТЛ, с. 143) – 2 когнітеми, 3 семи – дефініція є мотиваційною й має два родових поняття, перше з яких у термінологічному значенні відбито в перифрастичній конструкції, друге – в семі ‘балетмейстер’, вираженій синонімічною назвою; *художник* (ДТСТЛ, с. 143) – 3 когнітеми, 8 сем – дефініція має занадто вузький дефінієнс; *цегельник* (ПСНГТ, с. 44) – 4 когнітеми, 6 сем – дефініція є мотиваційною, сформульованою за допомогою логічної операції додавання видових понять, що знаходить відбиття в одному з перифрастичних фрагментів термінологічного значення.

Наступний рівень градації термінопоняття “майстер, *син.* митець” прокоментуємо на прикладі терміна *гончар* (повну градацію див. Додаток Е).

Гіперо-гіпонімія *гончар* (пресуперординаційний рівень) ↑↓ ***білий гончар, кахельник, мисочник, пічник, полив’яник, посудник*** (базовий рівень). Такі відношення репрезентують нижчий рівень ідеографічної організації на основі когнітем ‘білий гончар – це гончар’, ‘кахельник – це гончар’, ‘мисочник – це гончар’, ‘пічник – це гончар’, ‘полив’яник – це гончар-мисочник’, ‘посудник – це гончар’. Пор., напр., у мистецтвознавчих словниках (див. дефініції термінів у Додатку Г): *білий гончар* (ПСНГТ, с. 44) – 3 когнітеми, 4 семи – співмірна дефініція; *кахельник* (ПСНГТ, с. 44) – 2 когнітеми, 3 семи – дефініція є мотиваційною з однією диференційною

ознакою, що відбито в перифрастичному термінологічному значенні; *мисочник* (ПСНГТ, с. 44) – 3 когнітеми, 4 семи – дефініція є мотиваційною з однією диференційною ознакою, що відбито в перифрастичному термінологічному значенні; *пічник*²⁷ (ПСНГТ, с. 44) – 5 когнітем, 6 сем – у цьому напрямі термін має три дефініції: перша – мотиваційна, сформульована за допомогою логічної операції множення; друга – неспівмірна, сформульована за допомогою логічних операцій множення й обмеження, що в термінологічному значенні відбито в родовій семі ‘майстер-кахельник’, вираженій відповідним синонімом-юкстапозитом; третя – неспівмірна, що в термінологічному значенні відбито в семі ‘гончар’, вираженій відповідним синонімом; *полив’яник*²⁸ (ПСНГТ, с. 44) – 3 когнітеми, 4 семи – у цьому напрямі ідеографічної градації термін має співмірну мотиваційну дефініцію; *посудник* (ПСНГТ, с. 44) – 3 когнітеми, 4 семи – дефініція є мотиваційною з однією диференційною ознакою.

Отже, ідеографічна градація термінопоняття “майстер, *син.* митець” об’єднує 58 гіпонімів, які зорганізовано за чотирма рівнями концептуалізації: найчисельніший – базовий рівень (30 термінів), наступний за чисельністю – пресуперординаційний (23 терміни), далі пресубординаційний (4) і суперординаційний (1 термін).

²⁷ Когнітеми ‘пічник – це майстер’, ‘пічник – це майстер-кахельник’ підпорядковують термін *пічник* ще й термінам *майстер*, *майстер-кахельник*.

²⁸ Когнітема ‘полив’яник – це гончар-мисочник’ підпорядковує термін *полив’яник* ще й термінові *гончар-мисочник*. У цьому напрямі ідеографічної організації термін *полив’яник* має неспівмірну, сформульовану на основі логічних операцій множення й обмеження, що на рівні семної організації термінологічного значення репрезентовано лише однією родовою семою ‘гончар-мисочник’, вираженою відповідним синонімом-юкстапозитом (ПСНГТ, с. 44)

4.7. Ідеографічна градація термінопоняття “працівник / робітник”

(у галузі культури та мистецтва)

Гіперо-гіпонімія **працівник / робітник* (у галузі культури та мистецтва) (суперординаційний рівень) ↑↓ *диктор, закрійник, запускарник, звукооформлювач, інспектор манежу, комплектувальник²⁹, контролер, костюмер³⁰, кравець, крейдувальник, лекальник, манекенник, методист²⁹, монтажер³⁰, настелювач, *помічник, підрізувальник, плісирувальник-гофрувальник, прасувальник, реквізитор, *службовець, *співробітник, суфлер, *творчий працівник* (пресуперординаційний рівень). Реалізує відношення на основі когнітем ‘диктор – це працівник радіо’, ‘диктор – це працівник телебачення’, ‘закрійник – це робітник’, ‘запускарник – це робітник’, ‘звукооформлювач – це робітник театру’, ‘інспектор манежу – це працівник цирку’, ‘комплектувальник – це працівник бібліотеки’, ‘контролер – це робітник’, ‘костюмер – це робітник костюмерного цеху’, ‘кравець – це робітник’, ‘крейдувальник – це робітник’, ‘лекальник – це робітник’, ‘манекенник – це працівник’, ‘методист – це працівник бібліотеки’, ‘монтажер – це працівник цеху’, ‘настелювач – це робітник’, ‘підрізувальник – це робітник’, ‘плісирувальник-гофрувальник – це робітник’, ‘прасувальник – це робітник’, ‘реквізитор – це працівник театру’, ‘суфлер – це працівник театру’.

Пор., напр., у мистецтвознавчих словниках (див. дефініції термінів у Додатку Г): *диктор* (ГСМОП, с. 20) – 3 когнітеми, 6 сем (дефініція терміна є співмірною, сформульованою з використанням логічної операції додавання родових понять); *закрійник* (РУСШВ, с. 41–42) – 9 когнітем, 27 сем (дефініція є комбінованою й актуалізується в енциклопедичному значенні); *запускарник* (РУСШВ, с. 45) – 7 когнітем, 19 сем (дефініція є мотиваційною, сформульованою з використанням логічної операції множення видових

²⁹ Див. (БДТС, с. 71, 82).

³⁰ Див. (КВДТ, с. 832, 120).

понять); *звукооформлювач* (ДТСТЛ, с. 58) – 3 когнітеми, 7 сем (дефініція містить опосередковане родове поняття); *інспектор манежу* (ДТСТЛ, с. 61) – 5 когнітем, 10 сем (дефініція має опосередковане родове поняття й сформульована з використанням логічної операції множення видових понять); *контролер* (РУСШВ, с. 54) – 13 когнітем, 24 семи (дефініція є мотиваційною, сформульованою з використанням логічної операції множення видових понять); *кралець* (РУСШВ, с. 98) – 9 когнітем, 19 сем (комбіновану дефініцію репрезентує енциклопедичне значення); *крейдувальник* (РУСШВ, с. 77) – 4 когнітеми, 10 сем (співмірну дефініцію сформульовано з використанням логічної операції додавання видових понять); *лекальник* (РУСШВ, с. 59) – 7 когнітем, 10 сем (співмірну мотиваційну дефініцію сформульовано з використанням логічної операції множення видових понять); *манекенник* (РУСШВ, с. 64) – 12 когнітем, 18 сем (у комбінованій дефініції терміна використано логічні операції множення й додавання, що знайшло відбиття в енциклопедичному значенні); *настелювач* (РУСШВ, с. 70) – 3 когнітеми, 6 сем (дефініція є мотиваційною співмірною); *підрізувальник* (РУСШВ, с. 94) – 7 когнітем, 15 сем (мотиваційну дефініцію з елементами тавтології сформульовано на основі логічної операції множення видових понять); *плісирувальник-гофрувальник* (РУСШВ, с. 89) – 5 когнітем, 9 сем (у мотиваційній співмірній дефініції використано логічну операцію додавання видових понять); *прасувальник* (РУСШВ, с. 154) – 17 когнітем, 25 сем (у мотиваційній комбінованій дефініції терміна використано логічні операції множення й додавання видових понять, що відбито в енциклопедичному значенні); *реквізитор* (ДТСТЛ, с. 113) – 6 когнітем, 11 сем (у співмірній мотиваційній дефініції використано логічну операцію множення видових понять); *суфлер* (ДТСТЛ, с. 124) – 4 когнітеми, 9 сем (у співмірній дефініції використано логічну операцію множення видових понять).

Наступний рівень градації термінопоняття “*працівник / робітник” (у галузі культури) прокоментуємо на прикладі терміна **творчий працівник*.

Гіперо-гіпонімію **творчий працівник* (пресуперординаційний рівень) ↑↓ *звукооператор*³¹, *режисер* (базовий рівень) виявляємо на основі когнітеми ‘звукооператор – це творчий працівник’, ‘режисер – це працівник театру’. Пор., напр., у фахових словниках (дефініції див. у Додатку Г): *режисер* – має одне лексично неоднорідне значення, зафіксоване в (ДТСТЛ, с. 112) – 5 когнітем, 9 сем та (ГСМОП, с. 55) – 5 когнітем, 7 сем у формулюванні дефініції використано логічну операцію додавання; лексичну неоднорідність аналізованого значення підтримують когнітеми ‘режисер – це працівник театру’, ‘режисер – це особа’, ‘твір може бути драматичним’, ‘твір може бути музичним’, ‘твір може бути літературним’.

За загальними підрахунками, ідеографічна градація термінопоняття “*працівник / робітник” (у галузі культури) об’єднує 40 гіпонімів, які зорганізовано за трьома рівнями концептуалізації: найчисельніший – пресуперординаційний (26 термінів), менш чисельні – базовий (13) та суперординаційний (1 термін).

4.8. Ідеографічна градація термінопоняття “фахівець / спеціаліст”

(у галузі культури та мистецтва)

Гіперо-гіпонімія **фахівець / спеціаліст, особа (людина) за професією* (у галузі культури та мистецтва) (суперординаційний рівень) ↑↓ *артист, бібліотекар*³², *бутафор, гример, експерт, кіномеханік*³¹, *ливарник, систематизатор*³² (пресуперординаційний рівень). Виявляємо ці відношення на основі когнітем ‘артист – це людина, яка професією вибрала діяльність на ниві мистецтва’ / ‘артист – це людина за професією’ / ‘артист – це професія’, ‘бібліотекар – це професія’, ‘бутафор – це фахівець’, ‘гример – це фахівець’, ‘експерт – це фахівець’, ‘кіномеханік – це фахівець’, ‘ливарник – це фахівець’, ‘систематизатор – це фахівець’. Пор., напр., у

³¹ Див. (КВДТ, с. 569, 743).

³² Див. (БДТС, с. 23, 134).

фахових словниках із культури та мистецтва (дефініції термінів див. у Додатку Г): *артист*³³ – має два значення, сформульованих на основі когнітем: ‘артист – це людина, яка вибрала професією діяльність на ниві мистецтва’ в (ДТСТЛ, с. 17) – 4 когнітеми, 8 сем (комбінована дефініція з широким родовим поняттям у першій частині та вузьким у другій; використано логічні операції узагальнення та обмеження, що на рівні термінологічного значення репрезентовано синонімом *актор*); ‘артист – це професія в сфері мистецтва’ в (ГСМОП, с. 12) – 5 когнітем, 7 сем (комбінована дефініція з використанням логічних операцій обмеження – в першій частині та узагальнення – в другій); *бутафор*³⁴ – має одне лексично неоднорідне термінологічне значення у двох його репрезентантах, зафіксованих у: (ДТСТЛ, с. 24) – 10 когнітем, 16 сем (дефініцію терміна сформульовано за допомогою логічної операції множення видових понять із зазначенням функціонального локусу); та в (ПОМСД, с. 24) – 2 когнітеми, 4 семи (мотиваційну дефініцію розкриває перифрастичне значення). Лексичну неоднорідність цього значення підтримують когнітеми ‘бутафор – це робітник сцени’, ‘бутафор – це фахівець’, ‘предмети виготовляють із матеріалів’, ‘матеріали є допоміжними’, ‘предмети є різноманітними’, ‘предмети – це зброя / квіти / меблі / книги’, ‘у невеликих театрах робітник готує сцену для дії’, ‘дія є потрібною’; *гример* (ДТСТЛ, с. 36) – 1 когнітема, 2 семи (мотиваційну дефініцію розкриває перифрастичне значення); *експерт* (ПОМСД, с. 56) – 11 когнітем, 16 сем (співмірна дефініція, у якій використано логічну операцію додавання видових понять); *ливарник*

³³ Когнітеми ‘артист – це [музикант-]виконавець’, ‘артист – це композитор’, ‘артист – це актор’, ‘артист – це діяч мистецтв’, ‘артист виконує твори’ підпорядковують термін *артист* ще й термінам *музикант-виконавець*, *виконавець*, *композитор*, *актор*, *діяч мистецтв*. А в загальнономовному просторі ця консубстанційна назва підпорядковується ще й лексемам *митець*, *майстер*, *лицедій*, *виконавець* на основі когнітем ‘артист – це особа’ → ‘особа досягла майстерності’, ‘артист – це митець’, ‘артист виконує твори’, ‘артист – це лицедій’.

³⁴ Когнітема ‘бутафор – це робітник сцени’ підпорядковує термін *бутафор* ще й термінові *робітник*.

(ПОМСД, с. 94) – 7 когнітем, 13 сем (дефініцію сформульовано за допомогою логічної операції поділу поняття “художній виріб” із зазначенням функціонального локусу).

Наступний рівень градації термінопоняття “*фахівець / спеціаліст / особа (людина) за професією” (у галузі культури та мистецтва) проаналізуємо на прикладі терміна *артист*.

Гіперо-гіпонімія *артист* (пресуперординаційний рівень) ↑↓ *акробат, *артист балету / балетник, *артист-фокусник, *артист цирку, гастролер, конференсьє, *мандрівний артист, *оперний артист, *співак, *танцівник* (базовий рівень). Виявляємо ці відношення на основі когнітеми ‘акробат – це артист’, ‘балетник – це артист (артистка) балету’, ‘гастролер – це артист (артистка)’, ‘конференсьє – це артист’. Пор., напр., у мистецтвознавчих словниках (дефініції термінів див. у Додатку Г): *акробат* (ДТСТЛ, с. 11) – 4 когнітеми, 6 сем (мотиваційна дефініція); *балетник* (ДТСТЛ, с. 20) – 1 когнітема, 3 семи (мотиваційну дефініцію розкриває перифрастичне значення); *гастролер* (ДТСТЛ, с. 33) – 2 когнітеми, 4 семи (мотиваційну дефініцію розкриває перифрастичне значення); *конференсьє* – має одне лексично неоднорідне термінологічне значення, репрезентоване в (ДТСТЛ, с. 72) – 5 когнітем, 8 сем (співмірна дефініція, сформульована з використанням логічної операції множення видових понять); та в (ГСМОП, с. 33) – 5 когнітем, 8 сем (дефініція містить два родових поняття й сформульована за допомогою логічної операції множення видових понять). Лексичну неоднорідність аналізованого значення підтримують когнітеми ‘артист веде виставу’, ‘артист програму вистави’ ‘артист виступає з репризами’, ‘репризи є маленькими’, ‘конференсьє – це актор жанру’, ‘жанр є розмовним’.

Наступний рівень градації термінопоняття “*фахівець / спеціаліст / особа (людина) за професією” (у галузі культури та мистецтва) проаналізуємо на прикладі терміна **артист-фокусник* (повну градацію див. Додаток Е).

Гіперо-гіпонімія *артист-фокусник (базовий рівень) ↑↓ **маніпулятор** (пресубординаційний / спеціалізований рівень). Виявляємо на основі когнітеми ‘маніпулятор – це артист-фокусник’. Пор., напр., у мистецтвознавчих словниках (дефініції термінів див. у Додатку Г): *маніпулятор* (ДТСТЛ, с. 79) – 5 когнітем, 8 сем (дефініція містить складне родове поняття й сформульована за допомогою логічної операції множення видових понять).

Отже, ідеографічна градація термінопоняття “*фахівець / спеціаліст / особа (людина) за професією” (у галузі культури та мистецтва) об’єднує 265 гіпонімів, які зорганізовано за п’ятьма рівнями концептуалізації: найчисельніший – це субординаційний рівень (111 термінів); наступним є пресубординаційний (91 термін); далі базовий (36 термінів), пресуперординаційний (26), суперординаційний (1 термін).

Когнітосемний простір системотвірного поняття “особа” репрезентують: на суперординаційному рівні – терміни-гіпероніми *автор, аматор / любитель / дилетант, діяч, *користувач / відвідувач культурної організації, майстер, *працівник / робітник* (у галузі культури), **фахівець / спеціаліст / особа (людина) за професією* (у галузі культури та мистецтва); на пресуперординаційному рівні 104 терміни-гіпоніми, на базовому – 93, на пресубординаційному – 101, на субординаційному – 124. Найчисельнішою виявилася група ідеографічно зорганізованих термінів, що об’єднуються навколо гіпероніма **фахівець / спеціаліст / особа (людина) за професією* (у галузі культури та мистецтва). Вони нараховують 265 одиниць, наступною за чисельністю є група термінів, об’єднаних гіперонімом *майстер* (58 одиниць). Гіперонім *автор* об’єднує 46 термінів. Групу термінів, об’єднаних гіперонімом **працівник, робітник* (у галузі культури), формує 40 одиниць. Малопродуктивними виявилися гіпероніми *аматор / любитель / дилетант* – 7 термінів, *діяч* – 7 термінів, **користувач / відвідувач культурної організації* – 6 термінів.

4.9. Ідеографічна градація термінопоняття “[творчий] колектив / *об’єднання / група [виконавців] / артіль / гурт”

Гіперо-гіпонімія *[творчий] колектив / *колектив [осіб] / *поєднання [осіб] / *сукупність [осіб] / *об’єднання [осіб] / група [виконавців] / артіль / гурт (суперординаційний рівень) ↑↓ *авторський колектив*³⁵, *ансамбль / група, бадхен, ватага, *гурток, драмспілка, журі, знімальна група*³⁶, **клуб, кордебалет, майстерня, склад, трупа*³⁷, *хор, *цех, школа* (пресуперординаційний рівень). Ці відношення виявляємо на основі когнітем ‘авторський колектив – це колектив [осіб / авторів]’, ‘ансамбль – це поєднання [співаків]’, ‘ансамбль – це поєднання [інструменталістів]’, ‘ансамбль – це колектив’, ‘бадхен – це колектив [акторів]’, ‘ватага – це артіль [скоморохів / акторів]’, ‘ватага – це гурт [скоморохів / акторів]’, ‘ватага – це об’єднання [скоморохів / акторів]’, ‘драмспілка – це об’єднання [драматургів]’, ‘журі – це група [експертів-спеціалістів]’, ‘журі – це гурт [митців]’ ‘журі – це гурт [мистецтвознавців]’, ‘журі – це гурт [фахівців]’, ‘кордебалет – це колектив танцюристів’, ‘майстерня – це сукупність учнів’, ‘склад – це сукупність людей / колектив’, ‘трупа – це об’єднання [виконавців]’, ‘трупа – це склад [театру]’, ‘хор – це об’єднання [співаків]’, ‘хор – це колективний учасник’, ‘хор – це група [співаків]’, ‘школа – це група [митців]’.

Пор., напр., у мистецтвознавчих словниках (дефініції див. у Додатку Г): *ансамбль*³⁸ – має два термінологічні значення, які репрезентують поняття саме суб’єктів культурної діяльності, з яких одне є лексично неоднорідним, що відбито в (ЮСМТ, с. 10) – 2 когнітеми, 2 семи (дефініція із занадто

³⁵ Див. (БДТС, с. 10).

³⁶ Див. (КВДТ, с. 621).

³⁷ Див. також (БФКМС, с. 187)

³⁸ Когнітеми ‘ансамбль – це ладовість’, ‘ансамбль – це погодженість’, ‘ансамбль – це злагоджена гра’, ‘ансамбль – це гармонійна єдність’ підпорядковують термін *ансамбль* ще й термінам *ладовість, погодженість, злагоджена гра, гармонійна єдність*.

вузьким дефінієнсом); у (ЮМСД, с. 13) і (ЛСДІ, с. 7) – 3 когнітеми, 3 семи (дефініція з однією диференційною ознакою), в (ПМЛКС, с. 11) – 15 когнітем, 22 семи (комбінована дефініція з використанням логічних операцій додавання видових понять і поділу поняття “ансамбль”, що відбито в енциклопедичному значенні) (лексичну неоднорідність значення в ЮСМТ і ЛСДІ підтримують когнітеми ‘колектив є художнім’, ‘колектив є виконавським’, ‘колектив є великим’); *бадхен*³⁹ (ДТСТЛ, с. 19) – 6 когнітем, 11 сем (комбінована дефініція, співмірна в першій частині та сформульована з використанням логічної операції множення родових понять у другій частині); *ватага* (ДТСТЛ, с. 26) – 11 когнітем, 12 сем (дефініція, сформульована за допомогою логічної операції множення родових і видових понять); *драмспілка* (ДТСТЛ, с. 49) – 2 когнітеми, 5 сем (дефініція, що містить указівку на опосередковане родові поняття); *журі* – має два репрезентанти одного лексично неоднорідного термінологічного значення, зафіксовані у (ДТСТЛ, с. 56) – 8 когнітем, 12 сем (співмірна дефініція, сформульована за допомогою логічної операції множення видових понять) та (ПОМСД, с. 62) – 13 когнітем, 19 сем (дефініцію сформульовано за допомогою логічних операцій множення родових і видових понять та додавання видових понять із зазначенням функціонального локусу); лексичну неоднорідність аналізованих значень підтримують когнітеми ‘журі – це група [експертів-спеціалістів]’, ‘журі – це гурт [митців / мистецтвознавців / фахівців]’; *кордебалет* (ДТСТЛ, с. 73) – 5 когнітем, 9 сем (дефініцію сформульовано за допомогою логічної операції множення видових понять із зазначенням функціонального локусу); *майстерня*⁴⁰ (ПОМСД, с. 100) – 6 когнітем, 10 сем (дефініція, сформульована з використанням логічної операції додавання видових понять); *склад* (ДТСТЛ,

³⁹ Когнітема ‘бадхен – це актор-жартівник’ підпорядковує термін *бадхен* ще й термінові *актор-жартівник*.

⁴⁰ Когнітема ‘майстерня – це підприємство’ підпорядковує термін *майстерня* ще й термінові *підприємство*.

с. 120) – 4 когнітеми, 10 сем (дефініція містить два родових поняття, що відбито в розчленованому термінологічному значенні); *трупа* (ДТСТЛ, с. 135) – 2 когнітеми, 3 семи (дефініція із занадто вузьким дефінієнсом); *хор* – має три репрезентанти того самого лексично неоднорідного термінологічного значення, зафіксовані в (ПМЛКС, с. 163) – 12 когнітем, 23 семи (дефініція з використанням логічної операції поділу поняття “хор”, що втілено в енциклопедичному значенні), (ДТСТЛ, с. 143) – 4 когнітеми, 6 сем (дефініція з вузьким родовим поняттям) та (ЮСМТ, с. 108) – 5 когнітем, 9 сем (співмірна дефініція); лексичну неоднорідність аналізованого значення підтримують когнітеми ‘хор – це об’єднання [співаків]’, ‘хор – це [колективний] учасник’, ‘хор – це група [співаків]’; *школа* (ПОМСД, с. 209) – 7 когнітем, 14 сем (номінальну дефініцію сформульовано за допомогою логічних операцій додавання родових понять та множення видових понять із зазначенням функціонального локусу).

Гіперо-гіпонімія *гурток (пресуперординаційний рівень) ↑↓ *гурток драматичний* (базовий рівень). Виявляємо це відношення на основі логічного поділу поняття “гурток”, напр.: *драматичний гурток* (ДТСТЛ, с. 36) – 4 когнітеми, 6 сем (співмірна дефініція з найближчим родовим поняттям, логічно зумовленим структурою самого терміна, точніше терміносполучення) (дефініцію див. Додаток Г).

Отже, ідеографічна організація термінів із системотвірним родовим поняттям “об’єднання осіб” має лише одне видове поняття – “творчий колектив”. Ця група термінів є найменшою (131 терміноодиниця). Більшість термінів виявляємо на базовому рівні – 47, на пресубординаційному / спеціалізованому рівні – 37 термінів, на субординаційному / вузькоспеціалізованому – 29, на пресуперординаційному – 17, на суперординаційному – 1 термін.

4.10. Ідеографічна градація термінопоняття “культурна організація / організація (заклад, установа, підприємство) культури”

Гіперо-гіпонімія *культурна організація / організація (заклад, установа, підприємство) культури (суперординаційний рівень) ↑↓ абонент бібліотеки⁴¹, *агентство, академія⁴², антреприза⁴³, бібліотека, бібліотечний колектор⁴¹, братство, видавець⁴¹, видавництво⁴¹, видавнича організація⁴¹, гіпротеатр, гончарний завод, замовник⁴⁴, кіноклуб⁴¹, кіностудія, *клуб / клубний заклад, колективний автор⁴¹, *кіноорганізація, музей, *навчальний заклад (у галузі культури), реставраційний заклад, реставраційний центр, театр, фабрика кінокопіювальна⁴¹, філармонія, фільмобаза⁴¹, фільмотека⁴¹ (пресуперординаційний рівень). Виявляємо ці відношення на основі когнітем, зокрема: ‘бібліотека – це установа’, ‘братство – це організація’, ‘гіпротеатр – це організація’, ‘гончарний завод – це назва виробництва’, ‘кіностудія – це підприємство’, ‘музей – це заклад’, ‘реставраційний заклад – це заклад’, ‘театр – це установа’, ‘театр – це організація’, ‘філармонія – це назва організації’, ‘філармонія – це установа’, ‘філармонія – це організація’. Пор., напр., у мистецтвознавчих словниках (дефініції див. у Додатку Г): *братство* (ДТСТЛ, с. 24) – 4 когнітеми, 4 семи (дефініція із занадто вузьким дефінієнсом, що знайшло відбиття у словосполученні); *гіпротеатр* (ДТСТЛ, с. 34) – 5 когнітем, 12 сем (співмірна дефініція, сформульована з використанням логічної операції множення видових понять); *гончарний завод* (ПСНГТ, с. 177) – 5 когнітем, 10 сем (номінальна дефініція з указівкою на опосередковане родові поняття); *кіностудія* (ПКСК, с. 52) – 13 когнітем, 33 семи (комбінована дефініція, у якій використано логічні операції множення видових понять і поділу поняття

⁴¹ Див. (БДТС, с. 8, 31, 54, 736, 70, 725, 757, 759).

⁴² Див. (БФКМС, с. 4).

⁴³ Див. (КМЭС, с. 11).

⁴⁴ Див. (БАТКС, с. 79).

“кіностудія”, що відбито в енциклопедичному значенні); *музей*⁴⁵ – має лексично неоднорідне термінологічне значення, репрезентоване в трьох галузевих словниках: (СДТМ, с. 65) – 19 когнітем, 21 сема (енциклопедична дефініція, у якій використано логічну операцію множення видових понять); (ПОМСД, с. 114) – 8 когнітем, 10 сем (співмірна дефініція, у якій використано логічну операцію множення видових понять); (ССХТ, с. 152–153) – 14 когнітем, 13 сем (співмірна дефініція, у якій використано логічну операцію множення видових понять) (лексичну неоднорідність значення підтримують когнітеми ‘заклад збирає пам’ятки’, ‘заклад збирає колекції’, ‘колекції є природничо-науковими’, ‘заклад створений для вивчення предметів’, ‘заклад створений для збереження предметів’, ‘заклад створений для використання предметів’, ‘заклад створений для популяризації предметів’, ‘предмети є музейними’, ‘заклад створений для вивчення колекцій з певною метою’, ‘заклад створений для збереження колекцій з певною метою’, ‘заклад створений для використання колекцій з певною метою’, ‘заклад створений для популяризації колекцій з певною метою’, ‘колекції є музейними’, ‘мета є науковою’, ‘мета є освітньою’, ‘заклад створений для залучення громадян до надбань спадщини’, ‘спадщина є культурною’, ‘спадщина є національною’, ‘спадщина є світовою’); *реставраційний заклад* (СДТМ, с. 100) – 4 когнітеми, 7 сем (співмірна дефініція, у якій використано логічну операцію множення видових понять); *реставраційний центр* (СДТМ, с. 100) – 6 когнітем, 8 сем (дефініція містить тавтологію й сформульована з використанням логічної операції множення видових понять); *театр*⁴⁶ – має термінологічне значення, що репрезентує поняття суб’єкта культурної діяльності, зафіксоване в (ДТСТЛ, с. 127–128) – 6 когнітем, 7 сем (дефініція з указівкою на кілька родових понять); *філармонія* – має два термінологічні значення, одне з яких лексично

⁴⁵ Когнітема ‘музей – це будівля’ підпорядковує термін *музей* ще й термінові *будівля*.

⁴⁶ Когнітеми ‘театр – це вид мистецтва’, ‘театр – це тип споруди’, ‘театр – це будівля’, ‘театр – це приміщення’ підпорядковують термін *театр* ще й термінам *вид мистецтва*, *архітектурна споруда*, *будівля*, *приміщення*.

неоднорідне, що фіксують такі галузеві словники: перше – (ПМЛКС, с. 155–156) – 2 когнітеми, 3 семи (номінальна дефініція, в якій дефінієндум виконує функцію іменування); (ЮСМТ, с. 104) – 8 когнітем, 11 сем (співмірна дефініція з використанням логічної операції множення видових понять); (ГСМОП, с. 70) – 5 когнітем, 7 сем (співмірна дефініція з використанням логічної операції множення видових понять); друге – (ПМЛКС, с. 155–156) – 1 когнітема, 3 семи (дефініція з надто вузьким дефінієнсом) (лексичну неоднорідність першого значення підтримують когнітеми ‘філармонія – це назва організації’, ‘філармонія – це установа’, ‘філармонія – це організація’, ‘установа є державною’, ‘установа має на меті пропаганду творів’, ‘твори є музичними’, ‘твори є високохудожніми’, ‘установа має на меті пропаганду майстерності’, ‘майстерність є виконавською’, ‘організація пропагує мистецтво читання’, ‘читання є художнім’; лексичну багатозначність терміна підтримують когнітеми ‘філармонія – це організація / установа’, ‘філармонія – це товариство’).

Гіперо-гіпонімія *кіностудія* (пресуперординаційний рівень) ↑↓
**кіностудія художніх фільмів, *кіностудія науково-популярних фільмів, *кіностудія навчальних фільмів, *кіностудія мультиплікаційних фільмів*
 (базовий рівень). Ці відношення репрезентують поділ поняття “кіностудія”; їх підтримують когнітеми ‘кіностудія спеціалізується на художніх фільмах’, ‘кіностудія спеціалізується на науково-популярних фільмах’, ‘кіностудія спеціалізується на навчальних фільмах’, ‘кіностудія спеціалізується на мультиплікаційних фільмах’.

Отже, поняття “організація” у своєму підпорядкуванні має лише одне поняття – “культурна організація”, об’єднуючи 203 терміни, переважну більшість яких зосереджено на базовому рівні – 145 термінів. На пресуперординаційному рівні – 34 терміни, на пресубординаційному / спеціалізованому – 19 термінів. Менш чисельними виявилися субординаційний / вузькоспеціалізований рівні – 4 терміни, суперординаційний – 1 термін. Особливістю ідеографізації цього поняття є

те, що термін *видавець* і *студія* мають указівку на дві протилежні родові ознаки, які увиразнюють когнітеми ‘видавець – це особа’, ‘видавець – це установа’ і ‘студія – це колектив’, ‘студія – це школа’, а тому входять в обсяги двох понять “організація” і “особа” та “організація” і “колектив”.

Висновки до 4-го розділу

Отже, мистецтвознавча концептуалізація когнітосемного простору НСКД в галузевих словниках засвідчує ідеографічну організацію цих назв за трьома системотвірними поняттями: а) “суб’єкти культурної діяльності” ↑↓ “*особа (людина) за професією” (у галузі культури та мистецтва) (429 термінів) – 7 термінів (суперординаційний рівень) ↑↓ 104 терміни (пресуперординаційний рівень) ↑↓ 93 терміни (базовий рівень) ↑↓ 101 термін (пресубординаційний рівень) ↑↓ 124 терміни (субординаційний рівень); б) “суб’єкти культурної діяльності” ↑↓ “*об’єднання осіб” (у галузі культури та мистецтва) (131 термін) – 1 термін (суперординаційний рівень) ↑↓ 17 термінів (пресуперординаційний рівень) ↑↓ 47 термінів (базовий рівень) ↑↓ 37 термінів (пресубординаційний рівень) ↑↓ 29 термінів (субординаційний рівень); в) “суб’єкти культурної діяльності” ↑↓ “*культурна організація / організація (заклад, установа, підприємство) культури” (203 терміни) – 1 термін (суперординаційний рівень) ↑↓ 34 терміни (пресуперординаційний рівень) ↑↓ 145 термінів (базовий рівень) ↑↓ 19 термінів (пресубординаційний рівень) ↑↓ 4 терміни (субординаційний рівень).

Когнітосемний простір НСКД (за термінографічною концептуалізацією) в галузі культури та мистецтва формують дефініції 763-х термінологічних одиниць, засвідчених у 26 укладених в Україні галузевих словниках цієї сфери людської діяльності.

Так само, як і в когнітосемному просторі законодавства, у просторі культури та мистецтва натрапляємо на: відсутність деяких термінів-гіпонімів до певних термінів-гіперонімів, які за логікою ідеографічної організації на

основі логічної операції поділу родового поняття повинні бути (1 %); відсутність деяких термінів-гіперонімів до чималої кількості термінів-гіпонімів (7,2 %); наявність синонімічних пар із позначкою *син.* (4,7 %); синонімічних пар із позначкою *заст.* (0,9 %); наявність термінів з уточненням у *галузі культури / мистецтва* (3 %).

Загальну кількість НСКД, зафіксованих у мистецтвознавчих словниках за рівнями концептуалізації розподілено так: на суперординаційному рівні – 9 одиниць, на пресуперординаційному – 155, на базовому – 285, на пресубординаційному – 157, на субординаційному – 157.

У цьому просторі функціонує неградуваний гіперонім суперординаційного рівня *аматор* (*син. любитель, дилетант*), який об'єднує лише 6 гіпонімів пресуперординаційного рівня (*меломан, *самодіяльний актор, *самодіяльний музикант, *самодіяльний читець, *самодіяльний художник, театрал*).

Майже кожне з термінопонять у цьому просторі має по кілька дефініцій, які сформульовано на основі різних родових понять (вияв багатозначності). Цей факт утруднює класифікацію досліджуваних назв, оскільки значну їх кількість необхідно паралельно розподіляти за різними рівнями концептуалізації та системотвірними поняттями (це терміни *архітектор, балетмейстер, бард, менестрель, акин, ашуг, декоратор, ведучий, дублер*). Причиною такого подвійного чи потрійного підпорядкування є: розмитість дефініцій, тобто відсутність одного родового поняття як загально визнаного в мистецтвознавчій спільноті; неврахування усіх ознак номінованого терміном суб'єкта культурної діяльності, що спричиняє відсутність тотожності визначень того самого терміна за різними галузевими словниками.

Терміни з одним лексично неоднорідним значенням становлять 12,8 %, з двома – 1,8 %, з чотирма – 0,5 %.

Така картина фіксації НСКД у мистецтвознавчих словниках спонукає до роздумів щодо нагальної потреби їх уніфікації та упорядкування.

Розділ 5.

ЗАГАЛЬНОМОВНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ НСКД В КОГНІТОСЕМНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

5.1. Ідеографічна організація НСКД за рівнями концептуалізації в лексикографічному просторі української мови

Ідеографізація НСКД цього фрагмента когнітосемного простору засвідчила таке:

1) наявність у тлумаченнях НСКД маркерів широкозначності, що спонукало до підпорядкування таких назв гіперонімам за асоціативною ознакою. Напр., лексему *дискантист* – “той, хто співає дискантом” (ВТСУМ, с. 298) віднесено до гіпероніма *співак* на основі маркера, вираженого семою ‘співати’;

2) наявність у тлумаченнях кількох родових понять, що зумовило їх підпорядкування різним гіперонімам. Напр., лексему *анімаліст* – “художник, різьбяр або скульптор, який у своїх працях зображує тварин” (ВТСУМ, с. 31) віднесено до трьох гіперонімів – *художник*, *різьбяр* і *скульптор*;

3) відсутність деяких гіперонімів до чималої кількості гіпонімів, напр.: **мандрівний поет*, **народний поет*, **художник-реаліст*, **користувач*, **діяч мистецтва*, **давньогрецький актор*, **драматичний актор*, **мандрівний актор*, **цирковий актор*, **артист / артистка балету*, **артист / артистка цирку*, **естрадний артист*, **керівник хору*, **інструменталіст*;

4) наявність синонімічних пар, які репрезентовано позначкою, **син.**, напр.: *аматор*, **син.** *любитель*, **син.** *дилетант*; *автор*, **син.** *творець*; *культурна організація*, **син.** *організація культури*; **артист балету*, **син.** *балетник*; *примадонна*, **син.** *прима*; *гід*, **син.** *екскурсовод*; *кіностудія*, **син.** *кіноцентр*, *кінофабрика*;

5) наявність синонімічних пар, які репрезентовано позначкою **заст.**, напр.: *декламатор*, **заст.** *рецитатор*; *іконописець / іконник*, **заст.** *ізограф*;

капела, *заст.* капелія; оркестр, *заст.* оркестра; піаніст / піаністка, *заст.* тапер;

б) наявність синонімічних пар, які репрезентовано позначкою *діал.*, напр.: *майстер / мастак, діал. майстро; гончар, діал. горшколіп; скрипаль, діал. скрипак, скрипар, скрипник, скрипніст, скрипичник, скрипичник; трембітар, діал. трембітанник, трембітаник, трембітач (трумбітач), тримбіташ*);

7) наявність назв на позначення професії та організації, які функціонують і поза сферою культури та мистецтва. Такі назви подано з уточненням у галузі культури, напр.: *закрійник (закрійниця)* – у галузі культури; *касир* – у галузі культури; *кравець (кравчиня)* – у галузі культури; *лекальник (лекальниця)* – у галузі культури; *лектор* – у галузі культури; **механік* – у галузі культури; *прасувальник* – у галузі культури; **навчальний заклад* – у галузі культури; *гурток* – у галузі культури.

Організовані в ідеографічний спосіб подання НСКД, засвідчені в загальнономовних словниках, розкривають лексично-агентивну щільність семантичного простору НСКД у тлумачних і діалектних словниках, що дає підстави так само, як і у сферах законодавства й мистецтвознавства, констатувати наявність у лексикографічних працях місць концептуального розриву, а отже, й відсутності лексико-семантичних зв'язків. Пор., напр., фрагмент ідеографічної організації НСКД в лексикографічному просторі культури та мистецтва:

0. Суб'єкт культурної діяльності / суб'єкт діяльності у сфері культури

1. Автор

2. байкар

2. белетрист

2. водевіліст

2. гуморист

2. епік

2. інсценувальник / інсценізатор

2. композитор

3. камер-музикант

3. мелодист див. також 1. фахівець → 4. *народний музикант;

1. фахівець → 4. *народний співак; син. співець

3. симфоніст

2. лібретист

2. мемуарист

2. мініатюрист див. також 1. *працівник, робітник (у галузі культури) →

3. художник; син. живописець

2. панегірист

2. пародист

2. пасквілянт

2. поет; син. співець; зневажл. поетик див. також 1. *працівник, робітник (у галузі культури) → 3. художник; син. живописець

3. аед

3. авангардист / поет-авангардист

3. акмеїст / поет-акмеїст

3. лірик / поет-лірик

3. *мандрівний поет

4. бард див. також 1. фахівець → 4. *мандрівний співак; син. співець;

1. фахівець → 4. *народний співак; син. співець; тут 1. автор →

3. *народний поет

4. мейстерзінгер див. також 1. фахівець → 4. *мандрівний співак; син. співець

4. менестрель див. також 1. фахівець → 4. *мандрівний співак; син. співець; 1. фахівець → 4. *народний співак; син. співець; тут

1. автор → 3. *народний поет; 1. фахівець → 4. *мандрівний музикант; 1. фахівець → 4. *народний музикант

4. мествіре див. також 1. фахівець → 4. *мандрівний співак; син. співець; 1. фахівець → 4. *народний співак; син. співець; тут

1. *автор* → 3. **народний поет*; 1. *фахівець* → 4. **мандрівний музикант*; 1. *фахівець* → 4. **народний музикант*

Повну ідеографічну класифікацію НСКД, зафіксованих у загальнономовних словниках, див. у Додатку Є.

Отже, загальна кількість НСКД, які вдалося віднайти в загальнономовних словниках, становить 599 одиниць, з яких на суперординаційному рівні – 8, на пресуперординаційному – 128, на базовому – 151 одиниця, на пресубординаційному – 172 одиниці, на субординаційному – 140 одиниць.

5.2. Гіпероніми суперординаційного рівня

НСКД у когнітивносемному просторі загальноновживаної лексики так само зорганізовуємо навколо трьох системотвірних понять: “особа” (власне агентивні назви), “об’єднання осіб”, “*культурна організація / заклад культури”, відповідно структурованих за такою ступеневою градацією (↑↓):

1) “суб’єкти культурної діяльності” ↑↓ “*особа (людина) за професією” (у галузі культури та мистецтва) ↑↓ *автор* [↑↓ *байкар, белетрист, водевіліст, інсценувальник, композитор* [↑↓ *камер-музикант, мелодист, симфоніст*] та ін.], *аматор*, син. *любитель*, *діяч* (у галузі культури та мистецтва) [↑↓ **діяч мистецтв* ↑↓ *корифей*], **працівник / робітник* (у галузі культури) [↑↓ *архівіст, бібліотекар, диктор, журналіст* [↑↓ *колумніст, радіожурналіст, тележурналіст* [↑↓ *телеінтерв’юер*] та ін.], *кінопрокатник, костюмер* та ін. [↑↓ *архіваріус, архітектор, бібліограф* та ін., *письменник* [↑↓ *драматург, новеліст, прозаїк* [↑↓ *есеїст*], *романіст* та ін.];

2) “суб’єкти культурної діяльності” ↑↓ “*об’єднання осіб” (у галузі культури та мистецтва) ↑↓ **[творчий] колектив / [творче] об’єднання / група виконавців* [↑↓ *ансамбль* [↑↓ *банда, вокально-інструментальний ансамбль* та ін. [↑↓ *група* [↑↓ *біт-група, техно-група, фолк-група*], **народний інструментальний ансамбль*], *квартет, оркестр, панк-група* та ін.], *балет, кінокомпанія, пен-клуб, радіотеатр* та ін.];

3) “суб’єкти культурної діяльності” ↑↓ “організація” ↑↓ “*культурна організація / організація (заклад, установа, підприємство) культури” ↑↓ *академія мистецтв, видавництво, кіноклуб, кіностудія* та ін. [↑↓ *галерея* [↑↓ *бібліотека*], *музей-заповідник* та ін.], **навчальний заклад* (у галузі культури), *радіостанція, редакція, телерадіоцентр* та ін.

Гіперонім “автор”. Лексикографічні праці фіксують одне лексично неоднорідне значення слова *автор* у словниках: (ВТСУМ, с. 8), (БСІС, с. 14), (СУМ, т. 1, с. 13), (СУМ-20, т. 1) – 9 когнітем, 9 сем; (ТСУМК, с. 14) – 8 когнітем, 9 сем (тлумачення в загальнономовних словниках див. у Додатку Г). Лексичну неоднорідність значень загальнономовного слова *автор* підтримують когнітеми ‘автор – це той, хто (хтось)’, ‘хтось написав працю’, ‘хтось написав твір’, ‘хтось написав лист’, ‘автор – це особа’, ‘особа створила твір’, ‘хтось розробив план’, ‘хтось розробив проект’, ‘особа створила проект’, ‘особа створила винахід’ та ін.

Гіперонім “аматор”. У загальнономовних українських словниках зафіксовано три репрезентанти одного лексично неоднорідного значення слова *аматор*: (БСІС, с. 34) – 4 когнітеми, 5 сем (тлумачення з маркером широкозначності *той, хто* через заперечення *не як професіонал*); (ТСУМК, с. 27) – 9 когнітем, 9 сем (тлумачення з маркером широкозначності *той, хто* через заперечення *не як професіонал*); (СУМ, т. 1, с. 37; СУМ-20, т. 1) – 5 когнітем, 6 сем (тлумачення з маркером широкозначності *той, хто* й через синонімію) (тлумачення див. у Додатку Г). Лексичну неоднорідність загальнономовного значення слова *аматор* підтримують когнітеми ‘хтось кохається в чому-небудь’, ‘хтось займається чим-небудь без спеціального підготування’, ‘хтось охоче займається чим-небудь’, ‘хтось займається музикою’, ‘хтось займається творчістю’, ‘творчість є художньою’.

На лексико-семантичному рівні синонімом до слова *аматор* є лексема *любитель*, яку зафіксовано з трьома значеннями: перше підтримують 3 когнітеми і 3 семи (еліптичне / неповне тлумачення); друге – 4 когнітеми і 5 сем (еліптичне тлумачення); третє – 6 когнітем, 6 сем (ВТСУМ, с. 630; СУМ,

т. 4, с. 562). Перші два є еліптичними, неповними, третє має маркер широкозначності *той, хто* через заперечення *не як професіонал* з використанням синоніма. Лексичну багатозначність підтримують когнітеми ‘любитель має схильність до чого-небудь’, ‘любитель має пристрасть до чого-небудь’, ‘любитель – це той, хто займається справою’, ‘справа є улюбленою’, ‘той, хто – це хтось’, ‘хтось займається не як професіонал’ (див. Додаток Г).

Гіперонім “діяч” (у галузі культури та мистецтва). Це слово зафіксовано в загальномовних словниках без конкретної вказівки на галузь культури та мистецтва (ВТСУМ, с. 306; СУМ, т. 2, с. 312; СУМ-20, т. 4). Його значення підтримують 8 когнітем і 10 сем (див. тлумачення у Додатку Г).

Гіперонім “фахівець / спеціаліст / професіонал” (у галузі культури). Багатозначне слово *фахівець* корелює в одному зі своїх значень із найвним поняттям “професіонал / *особа (людина) за професією”, що підтримують 3 когнітеми й 6 сем (тлумачення з маркером широкозначності), в іншому – синонімізується зі словом *спеціаліст* – 10 когнітем, 16 сем (тлумачення з маркером широкозначності через синонімію) (ВТСУМ, с. 1530; СУМ, т. 10, с. 570). Лексичну багатозначність цього слова увиразнюють когнітеми ‘хтось досконало володіє фахом’, ‘фах може бути будь-яким’, ‘хтось має кваліфікацію’, ‘кваліфікація є високою’, ‘хтось має знання з галузі науки’, ‘знання є глибокими’, ‘галузь є певною’, ‘хтось має знання з техніки’, ‘хтось має знання з мистецтва’, ‘фахівець – це спеціаліст’, ‘хтось зробив заняття професією’, ‘заняття може бути будь-яким’ (див. тлумачення в Додатку Г).

Слово *спеціаліст* також є багатозначним. В одному зі значень воно синонімізується зі словом *фахівець* – 9 когнітем, 14 сем (тлумачення з маркером широкозначності через перелік ознак та синонімію); в другому корелює з найвним поняттям “знавець” – 5 когнітем, 7 сем (тлумачення з маркером широкозначності) (ВТСУМ, с. 1364; СУМ, т. 9, с. 501). Лексичну

багатозначність цього слова підтримують когнітеми ‘спеціаліст – фахівець’, ‘спеціаліст – це знавець [чогось]’ (тлумачення див. у Додатку Г).

На позначення поняття “*особа (людина) за професією” в загальнономовних словниках засвідчено слово *професіонал* – 6 когнітем, 9 сем (тлумачення з широким родовим поняттям); воно має й оцінне значення – 3 когнітеми, 5 сем (тлумачення з указівкою на кілька родових понять) (ВТСУМ, с. 1177; СУМ, т. 8, с. 332). Лексичну багатозначність аналізованого слова підтримують когнітеми ‘хтось зробив заняття предметом своєї діяльності’, ‘хтось зробив заняття своєю професією’, ‘професіонал – це фахівець’, ‘професіонал – це знавець своєї справи’ (див. тлумачення в Додатку Г).

Отже, гіпероніми суперординаційного рівня становлять 1,6 % від загальної кількості НСКД, зафіксованих у загальнономовних українських словниках. Серед них 13,3 % є лексично неоднорідними за своїм значенням лексемами, 33,4 % – лексично багатозначними, 13,3 % – і лексично неоднорідними, і лексично багатозначними, 40 % – взагалі не засвідчені в загальнономовних словниках, проте зафіксовані в законодавчих документах із культури та мистецтва.

5.3. Ідеографічна градація наївного поняття “автор”

Гіперо-гіпонімія *автор* (суперординаційний рівень) \updownarrow *байкар, белетрист, водевіліст, гуморист, епик, інсценувальник, композитор, лібретист, мемуарист, мініатюрист, панегірист, пародист, пасквілянт, поет, сатирик, співавтор, сценарист, трагик* (пресуперординаційний рівень)’. Виявляє себе на основі когнітем ‘байкар – це автор [байок]’, ‘белетрист – це автор [творів]’, ‘водевіліст – це автор [водевілів]’, ‘гуморист – це автор [творів]’, ‘епік – це автор [творів]’, ‘інсценувальник – це автор [інсценівки]’, ‘композитор – це автор [творів]’, ‘лібретист – це автор [лібрето]’, ‘мемуарист – це автор’, ‘мініатюрист – це автор’, ‘панегірист – це

автор [панегірика]’, ‘пародист – це автор [пародій]’, ‘пасквілянт – це автор [пасквіля]’, ‘поет – це автор [творів]’, ‘сатирик – це автор [сатир]’, ‘співавтор – це автор [чого-небудь]’, ‘сценарист – це автор [сценарію]’, ‘трагік – це автор [трагедій]’.

Пор., напр., когнітосемний склад аналізованих гіпонімів за загальнономовними українськими словниками (тлумачення слів див. у Додатку Г): *байкар*⁴⁷ (ВТСУМ, с. 56; СУМ, т. 1, с. 90; СУМ-20, т. 1) – 2 когнітеми, 3 семи (перифрастичне тлумачення й через синонім); *белетрист* (ВТСУМ, с. 74; СУМ, т. 1, с. 155; СУМ-20, т. 1) – 3 когнітеми, 4 семи (співмірне тлумачення); *водевіліст* (ВТСУМ, с. 197; БСІС, с. 112; СУМ, т. 1, с. 717; СУМ-20, т. 3) – 1 когнітема, 2 семи (перифрастичне тлумачення); *гуморист*⁴⁸ (ВТСУМ, с. 266; БСІС, с. 156; СУМ, т. 2, с. 194; СУМ-20, т. 3) – 3 когнітеми, 4 семи (перифрастичне тлумачення через перелік агентивів, з яких можливий лише один); *епік* (БСІС, с. 220; СУМ, т. 2, с. 483; СУМ-20, т. 4) – 2 когнітеми, 3 семи (перифрастичне тлумачення); *інсценувальник* – два значення, одне з яких підпорядковує цю лексему лексемі *автор* (ВТСУМ, с. 500) й за цим значенням має 1 когнітему, 2 семи (перифрастичне тлумачення), за іншим як лексично неоднорідним – розширює когнітосемний простір лексеми до узагальненої категорії “особа” (БСІС, с. 254; СУМ, т. 4, с. 35; ВТСУМ, с. 500), тому має 3 когнітеми і 3 семи (тлумачення з маркером широкозначності) (лексичну багатозначність аналізованої лексеми підтримують когнітеми ‘інсценувальник – це той, хто’, ‘інсценувальник – це автор [інсценівки]’); *композитор* (ВТСУМ, с. 561; БСІС, с. 303; СУМ, т. 4, с. 251) – 2 когнітеми, 3 семи (перифрастичне тлумачення); *лібретист* (ВТСУМ, с. 617; СУМ, т. 4, с. 506) – 1 когнітема, 2 семи (перифрастичне тлумачення); *мемуарист* (ВТСУМ, с. 658; СУМ, т. 4, с. 671) – 1 когнітема, 2 семи (перифрастичне тлумачення); *мініатюрист* – три значення, одне з яких

⁴⁷ Див. також у (АСЗПГ, т. 1, с. 7).

⁴⁸ Когнітема ‘гуморист – це виконавець’ підпорядковує лексему *гуморист* ще й лексемі *виконавець*.

підпорядковує цю лексему лексемі *автор* (ВТСУМ, с. 677) – 4 когнітеми, 5 сем (тлумачення через перелік видових понять, з яких можливе лише одне), а два інші значення мають різні підпорядкування, одне з яких розширює когнітосемний простір лексеми до узагальненої категорії “особа” (ВТСУМ, с. 677; СУМ, т. 4, с. 741) – 3 когнітеми, 3 семи (тлумачення з маркером широкозначності), а інше підпорядковує лексему *мініатюрист* лексемі *художник* (ВТСУМ, с. 677) – 2 когнітеми, 3 семи (перифрастичне тлумачення), (БСІС, с. 372) – 1 когнітема, 1 сема (тлумачення через родові складні поняття у формі юстапозитів) (лексичну багатозначність аналізованого слова підтримують когнітеми ‘мініатюрист – це той, хто’, ‘мініатюрист – це художник’, ‘мініатюрист – це автор [творів]’); *панегірист* у підпорядкуванні до лексеми *автор* (ВТСУМ, с. 881; СУМ, т. 6, с. 43) за одним зі значень має 1 когнітему, 2 семи (перифрастичне тлумачення), за двома іншими (ВТСУМ, с. 881; СУМ, т. 6, с. 43) розширює когнітосемний простір цієї лексеми до узагальненої категорії “особа” – 4 / 6 когнітем, 7 / 6 сем (тлумачення з маркером широкозначності) (лексичну багатозначність аналізованого слова підтримують когнітеми ‘панегірист – це той, хто’, ‘панегірист – це автор [панегірика]’); *народист* (ВТСУМ, с. 889; СУМ, т. 6, с. 73) – 1 когнітема, 2 семи (перифрастичне тлумачення); *пасквілянт* (ТСУМК, с. 615) – 1 когнітема, 2 семи (перифрастичне тлумачення); *сатирик* (ВТСУМ, с. 1295; СУМ, т. 9, с. 61) – 4 когнітеми, 7 сем (тлумачення через партитивні відношення та перифраз); *співавтор* (ВТСУМ, с. 1366; СУМ, т. 9, с. 513) – 3 / 2 когнітеми, 6 сем (тлумачення з маркером широкозначності), з яких лексичну неоднорідність загальномовго значення підтримують когнітеми ‘співавтор – це той, хто’, ‘співавтор – це особа’; *сценарист* (ВТСУМ, с. 1422; СУМ, т. 9, с. 906) – 2 когнітеми, 3 семи (перифрастичне тлумачення, обтяжене синонімом); *трагік* – два значення, лише одне з яких підпорядковує цю лексему лексемі *автор* (ВТСУМ, с. 1467; СУМ, т. 10, с. 223) – 1 когнітема, 2 семи (перифрастичне тлумачення), а інше – лексемі *актор* (там само) – 3 когнітеми, 5 сем (співмірне тлумачення) (лексичну

багатозначність аналізованого слова підтримують когнітеми ‘трагік – це актор’, ‘трагік – це автор [трагедій]’); *поет*⁴⁹ – п’ять значень, лише два з яких підпорядковують цю лексему лексемі *автор*, що зафіксовано в таких словниках: перше (ВТСУМ, с. 1012; СУМ, т. 6, с. 764; ТСУМК, с. 633) – 5 когнітем, 7 / 6 сем (перифрастичне тлумачення з переліком конкретизованих ознак); друге (ВТСУМ, с. 1012; ТСУМК, с. 633; СУМ, т. 6, с. 764) – 3 когнітеми, 4 семи (перифрастичне конкретизоване тлумачення); третє значення (ВТСУМ, с. 1012; СУМ, т. 6, с. 764) – 3 когнітеми, 7 сем (співмірне тлумачення); четверте й п’яте значення (ВТСУМ, с. 1012; СУМ, т. 6, с. 764; ТСУМК, с. 633) розширюють когнітосемний простір лексеми до узагальнювальної категорії “особа” – 5 / 4 / 3 когнітеми, 5 / 7 / 4 семи (тлумачення з маркером широкозначності через перелік конкретизованих ознак та синонімію) (лексичну багатозначність аналізованих значень підтримують когнітеми ‘поет – це автор’, ‘поет – це художник’, ‘поет – це той, хто’; лексичну неоднорідність п’ятого значення підтримує когнітема ‘хтось поетично ставиться до світу’).

Наступний рівень градації наївного поняття “автор” прокоментуємо на прикладі терміна *композитор* (повну градацію див. у Додатку Є).

Гіперо-гіпонімія *композитор* (пресуперординаційний рівень) ↑↓ ***камер-музикант, мелодист, симфоніст*** (базовий рівень). Це відношення виявляємо на основі когнітем ‘камер-музикант – це композитор’, ‘мелодист – це композитор’, ‘симфоніст – це композитор’.

Пор., напр., у загальнономовних українських словниках (тлумачення цих лексем див. у Додатку Г): *камер-музикант*⁵⁰ (ВТСУМ, с. 517) – 6 когнітем, 8 сем (тлумачення через перелік агентивів, з яких можливий лише один);

⁴⁹ Когнітема ‘поет – це художник’ підпорядковує лексему *поет* ще й лексемі *художник*.

⁵⁰ Когнітема ‘камер-музикант – це виконавець-соліст’ підпорядковує лексему *камер-музикант* ще й лексемі *виконавець-соліст*.

*мелодист*⁵¹ – два значення, лише одне з яких підпорядковує цю лексему лексемі *композитор* (ВТСУМ, с. 658) – 2 когнітеми, 5 сем (співмірне тлумачення) (лексичну багатозначність підтримують когнітеми ‘мелодист – це композитор’, ‘мелодист – це назва [співця]’, ‘мелодист – це назва [виконавця-інструменталіста]’); *симфоніст* (СУМ, т. 9, с. 178) – 3 когнітеми, 4 семи (співмірне тлумачення) (див. Додаток Г).

Отже, ідеографічна градація наївного поняття “автор” на рівні лексичних репрезентантів об’єднує 43 гіпоніми, які зорганізуються за чотирма рівнями концептуалізації: найчисельніший – це пресуперординаційний рівень (18 лексем), наступним за чисельністю є пресубординаційний (15), далі базовий (9) і суперординаційний (1 лексема) рівні.

5.4. Ідеографічна градація наївного поняття “діяч” (у галузі культури та мистецтва)

Гіперо-гіпонімія *діяч* (у галузі культури та мистецтва) (суперординаційний рівень) ↑↓ ****діяч мистецтв*** (пресуперординаційний рівень) ↑↓ ***корифей*** (базовий рівень).

Ці відношення виявляємо на основі ієрархії когнітем ‘хтось відзначається активністю в якійсь галузі життя’, ‘хтось відзначається енергійністю в якійсь галузі життя’ (ВТСУМ, с. 306; СУМ, т. 2, с. 312; СУМ-20, т. 4) ↑↓ ‘**діяч мистецтва* відзначається активністю в галузі мистецтва’, ‘**діяч мистецтва* відзначається енергійністю в галузі мистецтва’ ↑↓ ‘*корифей* – це *діяч мистецтва* / у галузі мистецтва’. Пор. когнітосемний склад лексем *діяч* і *корифей* у загальномовних українських словниках (тлумачення див. у Додатку Г): *діяч* (ВТСУМ, с. 306; СУМ, т. 2, с. 312; СУМ-20, т. 4) – 8

⁵¹ Когнітеми ‘мелодист – це назва співця’, ‘мелодист – це назва виконавця-інструменталіста’ підпорядковує лексему *методист* ще й лексемам *співець* та *виконавець-інструменталіст*.

когнітем і 10 сем (тлумачення з маркером широкогозначності); *корифей*⁵² має три значення, лише одне з яких, будучи лексично неоднорідним, репрезентує когнітему ‘корифей – це діяч мистецтва / у галузі мистецтва’ (ВТСУМ, с. 575; БСІС, с. 319; СУМ, т. 4, с. 291; ТСУМК, с. 461) – 4 / 5 когнітем, 5 / 7 сем (співмірне тлумачення); лексичну неоднорідність цього значення підтримують когнітеми ‘корифей – це діяч у галузі літератури’, ‘діяч є провідним’, ‘діяч є видатним’, ‘діяч є найвизначнішим’.

Отже, ідеографічну градацію поняття “діяч” (у галузі культури та мистецтва) засвідчують три рівні його концептуалізації: суперординаційний рівень – 1 лексема, пресуперординаційний – 1, базовий – 1.

5.5. Ідеографічна градація наївного поняття “*працівник / робітник” (у галузі культури та мистецтва)

Гіперо-гіпонімія *працівник / робітник (у галузі культури та мистецтва) (суперординаційний рівень) ↑↓ *архівіст, бібліотекар, диктор, журналіст, кінематографіст, кінопрокатник, костюмер, лекальник, суфлер, телерадіопрацівник* (пресуперординаційний рівень). Ці відношення виявляємо на основі когнітем ‘архівіст – це працівник [архіву]’, ‘архівіст – це співробітник [архіву]’, ‘бібліотекар – це працівник [бібліотеки]’, ‘диктор – це працівник [радіо]’, ‘диктор – це працівник [телебачення]’, ‘журналіст – це працівник [органів інформації]’, ‘журналіст – це працівник [органів пропаганди]’, ‘кінематографіст – це працівник [кінематографії]’, ‘кінопрокатник – це працівник [кінопрокату]’, ‘костюмер – це працівник [театру]’, ‘костюмер – це працівник [кіностудії]’, ‘лекальник – це робітник’, ‘суфлер – це працівник [театру]’, ‘телерадіопрацівник – це працівник [телерадіоорганізації]’. Пор. напр., у загальнономовних словниках (тлумачення

⁵² Когнітеми ‘корифей – це керівник’, ‘корифей – це заспівувач хору’, ‘корифей – це танцівник кордебалету’ підпорядковують лексему *корифей* ще й лексемам *керівник, заспівувач, танцівник*, що засвідчує лексичну багатозначність слова *корифей*.

див. у Додатку Г): *архівіст* – два значення, з-поміж яких одне є лексично однорідним, що репрезентує когнітеми ‘архівіст – це працівник [архіву]’, ‘архівіст – це співробітник [архіву]’ (БСІС, с. 55; СУМ-20, т. 1) – 1 когнітема, 2 семи (перифрастичні тлумачення) (лексичну багатозначність продукує когнітема ‘архівіст – це знавець [справи]’); *бібліотекар*⁵³ (ВТСУМ, с. 79; БСІС, с. 77; СУМ, т. 1, с. 173; СУМ-20, т. 1) – 1 когнітема, 2 семи (перифрастичне тлумачення); *диктор*⁵⁴ – два значення, одне з яких лексично неоднорідне, що його підтримують когнітеми ‘диктор – це працівник [радіо]’, ‘диктор – це працівник [телебачення]’ (ВТСУМ, с. 295; БСІС, с. 179; ТСУМК, с. 230; СУМ, т. 2, с. 275; СУМ-20, т. 4) – 3 когнітеми, 6 сем (тлумачення з переліком ознак агентива, з яких можлива лише одна) (лексичну неоднорідність значення аналізованого слова, засвідчує його фіксація у фаховому словнику (ГСМОП, с. 20), у якому когнітема ‘працівник читає текст перед мікрофоном’ корелює з когнітемою ‘працівник читає повідомлення перед мікрофоном’); *журналіст* – два значення, одне з яких законодавче (ЗУПЗМІ), інше лексично неоднорідне, засвідчене в кількох загальнономовних словниках: (ВТСУМ, с. 371; СУМ, т. 2, с. 549) – 7 когнітем, 9 сем; (БСІС, с. 233; ТСУМК, с. 322–323; СУМ-20, т. 4) – 6 когнітем, 8 сем (в обох випадках маємо тлумачення через перелік ознак) (лексичну неоднорідність значень підтримує когнітема ‘журналіст – це працівник органів пропаганди’); *кінематографіст* (ВТСУМ, с. 540; СУМ, т. 4, с. 163) – 1 когнітема, 2 семи (перифрастичне тлумачення); *кінопрокатник* (ВТСУМ, с. 542) – 1 когнітема, 2 семи (перифрастичне тлумачення); *костюмер*⁵⁵

⁵³ Когнітема ‘бібліотекар – це програма’ підпорядковує лексемі *бібліотекар* ще й лексемі *програма*, а когнітема ‘бібліотекар – це фахівець [справи]’ ще й лексемі *фахівець*, що засвідчує лексичну багатозначність цієї лексеми (ВТСУМ, с. 79; СУМ, т. 1, с. 173; СУМ-20, т. 1).

⁵⁴ Когнітема ‘диктор – це ведучий [телепередачі]’ підпорядковує лексемі *диктор* ще й лексемі *ведучий*, що засвідчує лексичну багатозначність цієї лексеми (ТСУМК, с. 230).

⁵⁵ У мистецтвознавчих словниках у термінологічному значенні цього ж слова актуалізовано лише когнітему ‘костюмер – це робітник (робітниця) театру’ (ДТСТЛ, с. 73).

(ВТСУМ, с. 579; СУМ, т. 4, с. 309) – 4 когнітеми, 7 сем (тлумачення через перелік ознак); *лекальник* (ВТСУМ, с. 611; СУМ, т. 4, с. 473) – 2 когнітеми, 3 семи (перифрастичне тлумачення); *суфлер* – два значення, одне з яких лексично неоднорідне, засвідчене в загальномовних (ВТСУМ, с. 1417; БСІС, с. 518; СУМ, т. 9, с. 863) – 3 когнітеми, 9 сем (співмірне тлумачення) та в галузевому словниках (ДТСТЛ, с. 124) – 4 когнітеми, 9 сем; друге загальномовне значення розширює когнітосемний простір слова *суфлер* до категорії “особа” (БСІС, с. 518) – 4 когнітеми, 5 сем (тлумачення з маркером широкосзначності) (лексичну багатозначність слова підтримують когнітеми ‘суфлер – це працівник [театру]’, ‘суфлер – це той, хто’); *телерадіопрацівник* (ВТСУМ, с. 1438) – 8 когнітем, 12 сем (перифрастичне тлумачення, обтяжене переліком ознак агента, з яких можлива лише одна, та ознак, що поєднуються в одне поняття).

Наступний рівень градації наївного поняття “*працівник / робітник” (у галузі культури) прокоментуємо на прикладі одного з його репрезентантів – слова *журналіст* (повну градацію див. Додаток Є).

Гіперо-гіпонімія *журналіст* (пресуперординаційний рівень) ↑↓ *інтерв’юер, колумніст, радіожурналіст, тележурналіст, теленубліцист, телерепортер, фрилансер* (базовий рівень). Виявляємо на нижчому рівні ідеографічної організації на основі когнітем ‘інтерв’юер – це журналіст’, ‘колумніст – це журналіст’, ‘радіожурналіст – це журналіст’, ‘тележурналіст – це журналіст’, ‘теленубліцист – це журналіст’, ‘телерепортер – це журналіст’, ‘фрилансер – це журналіст’. Пор., напр., у загальномовних українських словниках (тлумачення див. у Додатку Г): *інтерв’юер* – два значення, зафіксовані в (СУМ, т. 4, с. 37) – 2 когнітеми, 3 семи (співмірне тлумачення) та в (БСІС, с. 255) – 4 когнітеми, 4 семи (тлумачення з маркером широкосзначності) (лексичну багатозначність підтримують когнітеми ‘інтерв’юер – це журналіст’, ‘інтерв’юер – це той, хто’); *колумніст* (БСІС, с. 298) – 6 когнітем; 8 сем (співмірне тлумачення); *радіожурналіст* (ВТСУМ, с. 1196) – 2 когнітеми, 4 семи (співмірне

тлумачення); *тележурналіст* – два значення, зафіксовані в (ВТСУМ, с. 1437): перше підтримують 2 когнітеми і 4 семи (співмірне тлумачення); друге – 3 когнітеми й 3 семи (тлумачення з маркером широкозначності) (лексичну багатозначність цього слова підтримують когнітеми ‘тележурналіст – це журналіст’, ‘тележурналіст – це той, хто’); *телепубліцист* (ВТСУМ, с. 1438) – 2 когнітеми, 4 семи (співмірне тлумачення); *телерепортер* (ВТСУМ, с. 1438) – 2 когнітеми, 3 семи (співмірне тлумачення); *фрилансер* – три значення, зафіксовані в (БСІС, с. 583): перше підтримують 6 когнітем і 14 сем (співмірне тлумачення); друге – 2 когнітеми, 2 семи (тлумачення у формі словосполучення); третє – 3 когнітеми, 4 семи (співмірне тлумачення) (лексичну багатозначність слова відповідно підтримують когнітеми ‘фрилансер – це журналіст’, ‘фрилансер – це кореспондент’, ‘фрилансер – це працівник’, які й розподіляють його когнітосемний простір за різними гілками ієрархічних залежностей).

Наступний рівень градації наївного поняття “*працівник / робітник” (у галузі культури та мистецтва) прокоментуємо на прикладі одного з його репрезентантів – лексеми *тележурналіст*.

Гіперо-гіпонімія *тележурналіст* (базовий рівень) ↑↓ *телеінтерв’юер* (пресубординаційний / спеціалізований рівень). Ці відношення виявляємо на основі когнітеми ‘телеінтерв’юер – це [телевізійний] журналіст’, пор.: *телеінтерв’юер* (БСІС, с. 529) – 3 когнітеми, 4 семи (тлумачення через розшифрування складноскороченого слова) (див. Додаток Г).

Отже, ідеографічна градація наївного поняття “*працівник / робітник” (у галузі культури) на рівні лексичних репрезентантів об’єднує 71 гіпонім за п’ятьма рівнями концептуалізації: найчисельнішим виявився пресубординаційний рівень (28 одиниць); наступними за чисельністю є базовий (21 одиниця), пресуперординаційний (16 одиниць), субординаційний (5 одиниць), суперординаційний (1 одиниця) рівні.

5.6. Ідеографічна градація наївного поняття “фахівець / спеціаліст / професіонал” (у галузі культури та мистецтва)

Гіперо-гіпонімія *фахівець / спеціаліст* (у галузі культури та мистецтва) (суперординаційний рівень) ↑↓ *артист*, син. *виконавець*⁵⁶, *архіваріус*, *архітектор*, *бібліограф*, *гример*, *дизайнер*, *друкар*, *звукооператор*, *звукооформлювач*, *кінодокументаліст*, *кіномайстер*, *кінооператор*, *кіношник*, *коректор*, *кравець*, *майстер*, *мистецтвознавець*, *монтажист / монтажер*, *оператор*, *письменник*, *реставратор*, *ретушер*, *фольклорист*, *фотограф*, *художник-конструктор* (пресуперординаційний рівень). Виявляємо ці відношення на основі когнітем ‘артист – це той, хто’, ‘той, хто – це особа’, ‘особа професійно виконує твори мистецтва’, ‘архіваріус – це фахівець [справи]’, ‘архітектор – це фахівець [у галузі архітектури]’, ‘бібліограф – це фахівець [у галузі / із бібліографії]’, ‘гример – це фахівець [із гримування]’, ‘дизайнер – це фахівець [із дизайну]’, ‘друкар – це фахівець [справи]’, ‘звукооператор – це спеціаліст [із звукозапису]’, ‘звукооператор – це фахівець [із звукозапису]’, ‘звукооператор – це фахівець [із звуковідтворення]’, ‘звукооформлювач – це спеціаліст [із оформлення вистави]’, ‘кінодокументаліст – це спеціаліст’, ‘кіномайстер – це фахівець [у галузі кінематографії]’, ‘кінооператор – це фахівець’, ‘кіношник – це спеціаліст [у галузі кінематографії]’, ‘коректор – це фахівець’, ‘кравець – це фахівець [із пошиття одягу]’, ‘майстер – це фахівець [із ремесла]’, ‘мистецтвознавець – це фахівець [із мистецтвознавства]’, ‘монтажист – це фахівець [із монтажу]’, ‘оператор – це фахівець’, ‘письменник – це *особа за професією’ ‘реставратор – це фахівець [із реставрації]’, ‘ретушер – це фахівець [із ретушування]’, ‘фольклорист – це фахівець [у галузі

⁵⁶ Когнітеми ‘артист – це особа’, ‘особа досягла майстерності’, ‘артист – це митець’, ‘артист виконує твори’, ‘артист – це лицедій’ підпорядковує лексему *артист* ще й лексемам *митець*, *майстер*, *лицедій*, *виконавець*.

фольклористики]’, ‘фотограф – це фахівець [із фотографії]’, ‘художник-конструктор – це спеціаліст [із проектування]’.

Пор., напр., у загальномовних словниках (тлумачення див. у Додатку Г): *архіваріус*⁵⁷ – два значення, одне з яких лексично однорідне, що засвідчено в таких загальномовних словниках: (БСІС, с. 55) – 2 когнітеми, 3 семи (перифрастичне тлумачення); (ТСУМК, с. 38; СУМ, т. 1, с. 64; СУМ-20, т. 1) – 3 когнітеми, 5 сем (тлумачення через перелік агентивів) (лексичну однорідність одного зі значень підтримують когнітеми ‘архіваріус – це охоронець [матеріалів]’, ‘архіваріус – це хранитель [матеріалів]’; лексичну багатозначність аналізованого слова підтримують когнітеми ‘архіваріус – це фахівець [справи]’, ‘архіваріус – це охоронець / хранитель [матеріалів]’, ‘архіваріус – це співробітник [архіву]’); *архітектор*⁵⁸ (ВТСУМ, с. 42; СУМ, т. 1, с. 65; СУМ-20, т. 1) – 2 когнітеми, 4 семи (перифрастичне тлумачення через синонімію); *бібліограф* – одне лексично однорідне значення, що зафіксовано в таких загальномовних словниках: (ВТСУМ, с. 78; СУМ, т. 1, с. 172; СУМ-20, т. 1; БСІС, с. 77) – 1 когнітема, 2 / 3 семи (перифрастичне тлумачення) (лексичну однорідність значення підтримують семи ‘у галузі бібліографії’, ‘із бібліографії’); *гример* (ВТСУМ, с. 261; СУМ, т. 2, с. 168; СУМ-20, т. 3) – 1 когнітема, 2 семи (перифрастичне тлумачення); *дизайнер*⁵⁹ (ВТСУМ, с. 294; СУМ-20, т. 4) – 1 когнітема, 2 семи (перифрастичне тлумачення) (лексичну багатозначність слова підтримують когнітеми ‘дизайнер – це фахівець [із дизайну]’, ‘дизайнер – це художник-конструктор’ (що корелює також із власне мистецтвознавчою когнітосферою), ‘дизайнер –

⁵⁷ Когнітеми ‘архіваріус – це охоронець архівних матеріалів’, ‘архіваріус – це співробітник архіву’ підпорядковують слово *архіваріус* ще й лексемам *охоронець*, *співробітник*.

⁵⁸ Когнітема ‘архітектор – це будівничий’ підпорядковує слово *архітектор* ще й лексемі *будівничий*.

⁵⁹ Когнітеми ‘дизайнер – це художник-конструктор’, ‘дизайнер – це художник’ підпорядковують лексему *дизайнер* ще й лексемам *художник* та *художник-конструктор*.

це художник’); *друкар*⁶⁰ – три значення, лише одне з яких актуалізує гіперонімію *фахівець* ↑↓ *друкар* (ВТСУМ, с. 330; СУМ, т. 2, с. 426; СУМ-20, т. 4) – 4 когнітеми, 5 сем (перифрастичне тлумачення) (лексичну багатозначність слова підтримують когнітеми ‘друкар – це фахівець’, ‘друкар – це той, хто’); *звукооператор* – одне лексично неоднорідне значення, зафіксоване в таких загальнономовних словниках: (ВТСУМ, с. 449; СУМ, т. 3, с. 501; СУМ-20, т. 5) – 1 / 2 когнітеми, 2 / 3 семи (перифрастичне тлумачення) (лексичну неоднорідність значення підтримують когнітеми ‘звукооператор – це спеціаліст [із звукозапису]’, ‘звукооператор – це фахівець [із звукозапису]’, ‘звукооператор – це фахівець [із звуковідтворення]’); *звукооформлювач* (ВТСУМ, с. 449) – 2 когнітеми, 4 семи (перифрастичне тлумачення); *кінодокументаліст* (ВТСУМ, с. 541) – 2 когнітеми, 4 семи (перифрастичне тлумачення); *кіномайстер*⁶¹ (ВТСУМ, с. 541) – 5 когнітем, 9 сем (тлумачення містить два опосередковані родові поняття); *кінооператор* (ВТСУМ, с. 541; БСІС, с. 289; СУМ, т. 4, с. 166) – 2 когнітеми, 3 семи (перифрастичне тлумачення); *кіношник* (ВТСУМ, с. 542) – 2 когнітеми, 4 семи (перифрастичне тлумачення); *коректор* (СУМ, т. 4, с. 287) – 3 когнітеми, 5 сем (перифрастичне тлумачення); *кралець* (ВТСУМ, с. 581; ТСУМК, с. 465; СУМ, т. 4, с. 319) – 1 когнітема, 3 семи (перифрастичне тлумачення); *майстер*⁶² – два значення, лише одне з яких актуалізує гіперо-гіпонімію *фахівець* ↑↓ *майстер* (ВТСУМ, с. 637; СУМ, т. 4, с. 599) – 2 когнітеми, 3 семи (вузьке тлумачення) (лексичну багатозначність слова підтримують когнітеми ‘майстер – це фахівець [із ремесла]’, ‘майстер – це особа’); *митець* – два лексично неоднорідні значення, лише одне з яких

⁶⁰ Когнітеми ‘друкар – це той, хто’ → ‘той, хто – це особа’ → ‘особа працює в цеху’ → ‘особа – працівник’ підпорядковують слово *друкар* ще й лексемі *працівник* (через маркер широкогозначності).

⁶¹ Когнітема ‘кіномайстер – це один із творців кінематографічних творів’ підпорядковує лексему *кіномайстер* ще й лексемі *творець*.

⁶² Когнітеми ‘майстер – це той, хто’ → ‘той, хто – це особа’ → ‘особа досягла майстерності’ через тлумачення з маркером широкогозначності та самоідентифікацію підпорядковує лексему *майстер* лексемі *особа*.

актуалізує синонімію *митець* = *майстер* (ВТСУМ, с. 668; ТСУМК, с. 519) – 4 / 5 когнітем, 5 / 7 сем (тлумачення з маркером широкозначності, які актуалізують підпорядкування цього слова лексемі *людина*) (лексичну неоднорідність цього значення підтримують когнітеми ‘митець – це людина’, ‘митець – це майстер’; лексичну багатозначність у загальномовному просторі підтримують когнітеми ‘особа працює у виді мистецтва’, ‘особа займається творчістю у видах мистецтва’, ‘митець – це людина’, ‘митець – це майстер’); *мистецтвознавець* (ВТСУМ, с. 668; СУМ, т. 4, с. 719) – 1 когнітема, 2 семи (перифрастичне тлумачення); *монтажист* / *монтажер* (ВТСУМ, с. 689; СУМ, т. 4, с. 798) – 1 когнітема, 2 семи (перифрастичне тлумачення); *оператор* – одне лексично неоднорідне значення, зафіксоване в кількох загальномовних словниках: (ВТСУМ, с. 845; СУМ, т. 5, с. 705; БСІС, с. 402) – 3 / 5 когнітеми, 5 / 6 сем (тлумачення з переліком ознак агентива, з яких можлива лише одна) (лексичну неоднорідність значення підтримують когнітеми ‘фахівець здійснює телепередачі’, ‘фахівець знімає телефільми’, ‘фахівець знімає відеоматеріали’); *письменник*⁶³ – багатозначне слово, яке до цієї групи гіпонімів відносимо за когнітемою ‘діяльність особи є професією’ (ВТСУМ, с. 944; СУМ, т. 6, с. 365) – 3 когнітеми, 5 сем (тлумачення з маркером широкозначності) (лексичну багатозначність цього слова підтримують когнітеми ‘особа пише твори’, ‘діяльність особи є професією’, ‘письменник – це укладач [книжок]’, ‘письменник – це переписувач [книжок]’); *реставратор* – одне лексично неоднорідне значення в загальномовному вжитку, яке актуалізує гіперо-гіпонімію *фахівець* ↑↓ *реставратор* у різних словниках: (ТСУМК, с. 684) – 10 когнітем, 14 сем (тлумачення з переліком ознак агентива, з яких можлива лише одна); (СУМ, т. 8, с. 514) – 1 когнітема, 2 семи (перифрастичне тлумачення) (лексичну неоднорідність значення підтримують когнітеми ‘реставратор – це фахівець

⁶³ Якщо когнітема ‘особа пише твори’ самоідентифікує лексему *письменник*, то когнітеми *заст.* ‘письменник – це укладач [книжок]’ і ‘письменник – це переписувач [книжок]’ у загальномовному просторі підпорядковують слово *письменник* ще й лексемам *переписувач* і *укладач*.

[із реставрації]’, ‘реставратор – це фахівець’, ‘фахівець відновлює твори мистецтва’, ‘фахівець відновлює споруди’); *ретушер* (ВТСУМ, с. 1217; СУМ, т. 8, с. 517) – 1 когнітема, 2 семи (перифрастичне тлумачення); *фольклорист* – два значення, перше з яких підтримує 1 когнітема, 3 семи (перифрастичне тлумачення), а друге – 4 когнітеми, 4 семи (тлумачення з маркером широкозначності) (ВТСУМ, с. 1542; СУМ, т. 10, с. 613) (лексичну багатозначність когнітеми ‘фольклорист – це фахівець [у галузі фольклористики]’, ‘фольклорист – це той, хто’ → ‘той, хто – це особа’ → ‘особа збирає фольклор’, ‘особа досліджує фольклор’); *фотограф*⁶⁴ – три значення, лише одне з яких актуалізує гіперо-гіпонімію *фахівець* ↑↓ *фотограф* і **особа за професією* ↑↓ *фотограф* (ВТСУМ, с. 1546; СУМ, т. 10, с. 632) – 4 когнітеми, 5 сем (перифрастичне тлумачення, обтяжене маркером широкозначності); *художник-конструктор* (ВТСУМ, с. 1576) – 4 когнітеми, 9 сем (тлумачення з опосередкованим родовим поняттям через синонім).

Наступний рівень градації наївного поняття “фахівець / спеціаліст (у галузі культури та мистецтва)” прокоментуємо на прикладі одного з його репрезентантів – лексеми *письменник* (повну градацію див. Додаток Є).

Гіперо-гіпонімія *письменник* (пресуперординаційний рівень) ↑↓ *драматург, класик, новеліст, прозаїк, публіцист, романіст, фантаст* (базовий рівень). Виявляємо ці відношення на основі когнітем ‘драматург – це письменник’, ‘класик – це письменник’, ‘новеліст – це письменник’, ‘прозаїк – це письменник’, ‘публіцист – це письменник’, ‘романіст – це письменник’, ‘фантаст – це письменник’.

Пор., напр., когнітосемний склад аналізованих гіпонімів, що його засвідчують загальномовні словники (тлумачення див. у Додатку Г): *драматург* (ВТСУМ, с. 326; БСІС, с. 193; СУМ, т. 2, с. 406; СУМ-20, т. 4) – 3

⁶⁴ Когнітеми ‘фотограф – це той, хто’ → ‘той, хто – це особа’ → ‘особа фотографує’, ‘особа вміє фотографувати’, ‘фотограф – це художник’, ‘фотограф – це письменник’ підпорядковують слово *фотограф* у загальномовному просторі ще й лексемам *особа, художник, письменник*, що актуалізує лексичну багатозначність.

когнітеми, 4 семи (перифрастичне тлумачення) (див. Додаток Г); *класик*⁶⁵ – три значення, лише одне з яких є лексично неоднорідним, що актуалізує гіперо-гіпонімію *письменник* ↑↓ *класик* (ТСУМК, с. 437) – 10 когнітем, 9 сем (тлумачення через перелік агентивів); (БСІС, с. 290; ВТСУМ, с. 544; СУМ, т. 4, с. 174) – 12 когнітеми, 11 сем (тлумачення через перелік агентивів, з яких можливий лише один) (лексичну неоднорідність підтримують когнітеми ‘класик – це митець’, ‘класик – це діяч мистецтва’, ‘письменник є загальноновизнаним’, ‘діяч науки є загальноновизнаним’, ‘діяч мистецтва є загальноновизнаним’); *новеліст* (ВТСУМ, с. 789; СУМ, т. 5, с. 433) – 2 когнітеми, 3 семи (перифрастичне тлумачення); *прозаїк* (ВТСУМ, с. 1153; СУМ, т. 8, с. 182) – 2 когнітеми, 3 семи (перифрастичне тлумачення); *публіцист* (ТСУМК, с. 667; СУМ, т. 8, с. 383) – 5 когнітем, 5 сем (тлумачення через перелік агентивів); *романіст* (ВТСУМ, с. 1274; БСІС, с. 477; СУМ, т. 8, с. 877) – 3 когнітеми, 4 семи (перифрастичне тлумачення через перелік агентивів); *фантаст*⁶⁶ (ВТСУМ, с. 1528; БСІС, с. 563; СУМ, т. 10, с. 561) – 5 когнітем, 7 сем (тлумачення через перелік агентивів).

Наступний рівень градації наївного поняття “фахівець / спеціаліст (у галузі культури та мистецтва)” прокоментуємо на прикладі одного з його репрезентантів – лексеми *прозаїк*.

Гіперо-гіпонімія *прозаїк* (базовий рівень) ↑↓ *есеїст* (пресубординаційний / спеціалізований рівень). Ці відношення виявляємо на основі когнітеми ‘есеїст – це письменник-прозаїк’ (БСІС, с. 223) – 2 когнітеми, 4 семи (перифрастичне тлумачення зі складним родовим поняттям, вираженим юкстапозитом). Слово *есеїст* має подвійне

⁶⁵ Когнітеми ‘класик – це діяч науки’, ‘класик – це діяч мистецтва’, ‘класик – це послідовник класицизму’, ‘класик – це представник класицизму’, ‘класик – це фахівець [із літератури]’ підпорядковують лексему *класик* ще й номінаціям **діяч мистецтва*, **послідовник*, **представник*, *фахівець*, що актуалізує його багатозначність.

⁶⁶ Когнітема ‘фантаст – це художник’ підпорядковує лексему *фантаст* ще й лексемі *художник*.

різнорівневе підпорядкування, що засвідчують когнітеми ‘есеїст – це письменник-прозаїк’ і ‘есеїст – це письменник’ (див. Додаток Г).

Отже, ідеографічна градація наївного поняття “фахівець / спеціаліст (у галузі культури та мистецтва)” на рівні лексичних репрезентантів об’єднує 345 гіпонімів, які зорганізовано за п’ятьма рівнями концептуалізації: найчисельніший – субординаційний рівень (126 лексем), наступним за чисельністю є пресубординаційний (110), далі базовий (69), пресуперординаційний (39), суперординаційний (1 лексема) рівні.

5.7. Ідеографічна градація наївного поняття “[творчий] колектив / об’єднання / група [виконавців]”

Гіперо-гіпонімія **[творчий] колектив / об’єднання / група [виконавців]* (суперординаційний рівень) ↑↓ *ансамбль, балет, гурток, журі, камерний ансамбль, кінокомпанія, кордебалет, пен-клуб, радіотеатр, редколегія, театр-студія, телекомпанія, телетеатр, трупа, фольклорний ансамбль*⁶⁷, *хор* (пресуперординаційний рівень). Ці відношення виявляємо на основі когнітем ‘ансамбль – це група співаків’, ‘ансамбль – це група музикантів’, ‘ансамбль – це група танцюристів’, ‘балет – це колектив [артистів]’, ‘гурток – це організація [осіб]’, ‘журі – це група [спеціалістів]’, ‘журі – це група [фахівців]’, ‘кінокомпанія – це об’єднання [з виробництва і прокату кінофільмів]’, ‘кордебалет – це колектив [танцюристів]’, ‘пен-клуб – це об’єднання [письменників]’, ‘радіотеатр – це колектив’, ‘редколегія – це колегія’, ‘театр-студія – це колектив’, ‘телекомпанія – це об’єднання / товариство’, ‘телетеатр – це колектив’, ‘трупа – це колектив’, ‘хор – це колектив’, ‘хор – це група [осіб]’, ‘хор – це група [виконавців]’.

⁶⁷ Цього терміна немає в українських мистецтвознавчих словниках, проте його фіксує російський словник (ВСФ, с. 9).

Пор., напр., у загальнономовних словниках (тлумачення див. у Додатку Г): *ансамбль* – чотири значення, лише одне з яких у загальнономовних словниках зафіксоване як лексично неоднорідне, що актуалізує гіперо-гіпонімію *група виконавців* ↑↓ *ансамбль* (ВТСУМ, с. 32; СУМ, т. 1, с. 48; СУМ-20, т. 1) – 8 когнітем, 9 сем (тлумачення через перелік ознак, з яких можлива лише одна) (лексичну неоднорідність цього значення підтримують когнітеми ‘ансамбль – це група [виконавців]’, ‘ансамбль – це колектив’); лексичну багатозначність слова підтримують когнітеми ‘ансамбль – це група [співаків / музикантів / танцюристів]’, ‘ансамбль – це узгодженість / злагодженість’, ‘ансамбль – це твір / частина твору’, ‘ансамбль – це гармонійна єдність’, ‘ансамбль – це сукупність [будівель / споруд]’, що виводить когнітосемний простір лексеми ансамбль із категорії суб’єкта культурної діяльності в інші категорії понять); *балет*⁶⁸ – чотири значення, лише одне з яких актуалізує гіперо-гіпонімію *колектив* ↑↓ *балет*: (ТСУМК, с. 48) – 2 когнітеми, 5 сем (співмірне тлумачення); *гурток* (ВТСУМ, с. 267; СУМ, т. 2, с. 197; СУМ-20, т. 3) – 5 когнітем, 6 сем (співмірне тлумачення); *журі* – одне лексично однорідне значення, зафіксоване в кількох загальнономовних словниках: (ВТСУМ, с. 371; СУМ-20, т. 4) – 7 когнітем, 10 сем (співмірне тлумачення через перелік ознак) (лексичну однорідність підтримують когнітеми ‘журі – це група [спеціалістів]’, ‘журі – це група [фахівців]’); *камерний ансамбль* (ВТСУМ, с. 517) – 7 когнітем, 10 сем (співмірне тлумачення через перелік ознак); *кінокомпанія* – одне лексично однорідне значення, зафіксоване в кількох загальнономовних словниках: (ВТСУМ, с. 541) – 4 когнітеми, 6 сем (тлумачення через перелік ознак об’єкта, з яких можлива лише одна); (БСІС, с. 289) – 5 когнітем, 9 сем (тлумачення через перелік ознак об’єкта, з яких

⁶⁸ Когнітеми ‘балет – це вид мистецтва’, ‘балет – це вистава’, ‘балет – це твір’ підпорядковують лексему *балет* ще й номінаціям *вид мистецтва*, *вистава*, *твір*, що переміщує її з категорії суб’єкта культурної діяльності в інші поняттєві категорії і є свідченням актуалізації лексичної багатозначності.

можлива лише одна); *кордебалет*⁶⁹ – два значення, лише одне з яких актуалізує гіперо-гіпонімію *колектив* ↑↓ *кордебалет*, будучи лексично неоднорідним, зокрема в словниках: (ВТСУМ, с. 573; СУМ, т. 4, с. 286) – 4 когнітеми, 7 сем (співмірне тлумачення); (БСІС, с. 318) – 6 когнітем, 9 сем (співмірне тлумачення через перелік ознак) (лексичну неоднорідність значення підтримують когнітеми ‘танці є масовими’, ‘вистави є естрадними’); *пен-клуб* (БСІС, с. 423) – 2 когнітеми, 3 семи (тлумачення-словосполучення); *радіотеатр*⁷⁰ – три значення, лише одне з яких актуалізує гіперо-гіпонімію *колектив* ↑↓ *радіотеатр*, зокрема у (ВТСУМ, с. 1198) – 2 когнітеми, 3 семи (вузьке тлумачення); *редколегія* (ВТСУМ, с. 1208; ТСУМК, с. 678) – 2 когнітеми, 2 семи (тлумачення через розшифрування складноскороченого слова); *театр-студія* (ВТСУМ, с. 1435) – 3 когнітеми, 3 семи (тлумачення-словосполучення без указівки на найближче родове поняття через перерахування ознак об’єкта); *телекомпанія* (БСІС, с. 529) – 10 когнітем, 10 сем (тлумачення через перерахування об’єктів, з яких можливий лише один); *телетеатр*⁷¹ – три значення, серед яких лише одне актуалізує гіперо-гіпонімію *колектив* ↑↓ *телетеатр* (ВТСУМ, с. 1438) – 5 когнітем, 7 сем (співмірне тлумачення через перелік ознак); *трупа*⁷² – два значення, одне з яких лексично однорідне й засвідчене в кількох загальномовних словниках: (ВТСУМ, с. 1482; БСІС, с. 550; СУМ, т. 10, с. 299) – 2 когнітеми, 4 семи

⁶⁹ Когнітема ‘кордебалет – це танець’ підпорядковує лексему *кордебалет* ще й лексемі *танець*, що актуалізує його багатозначність і переміщення в категорію інших понять із категорії суб’єкта культурної діяльності.

⁷⁰ Когнітеми ‘радіотеатр – це жанр [радіопередач]’, ‘радіотеатр – це трансляція [вистав]’, ‘радіотеатр – це сукупність [радіовистав]’ підпорядковують лексему *радіотеатр* ще й номінаціям *жанр*, *трансляція*, *сукупність*, що актуалізує її багатозначність і переміщення в категорію інших понять із категорії суб’єкт культурної діяльності.

⁷¹ Когнітеми ‘телетеатр – це мистецтво [створення спектаклів]’, ‘телетеатр – це приміщення’, ‘телетеатр – це установа / організація’ підпорядковують лексемі *телетеатр* ще й лексемам *мистецтво*, *приміщення*, *установа / організація*, що актуалізує її багатозначність і переміщає з категорії суб’єкта культурної діяльності в інші поняттєві категорії.

⁷² Когнітема ‘трупа – це ансамбль’ підпорядковує лексемі *трупа* ще й лексемі *ансамбль*.

(тлумачення через перелік ознак, з яких можлива лише одна); (ТСУМК, с. 816) – 2 когнітеми, 3 семи (тлумачення через перелік ознак, з яких можлива лише одна); *хор*⁷³ – шість значень, з яких лише три актуалізують гіперо-гіпонімію *колектив / група* ↑↓ *хор* у таких загальнономовних словниках: (ВТСУМ, с. 1570; БСІС, с. 593; СУМ, т. 11, с. 124) – 4 когнітеми, 6 сем (співмірне тлумачення); (ВТСУМ, с. 1570; СУМ, т. 11, с. 124) – 4 когнітеми, 7 сем (тлумачення через перелік ознак); (ВТСУМ, с. 1570; СУМ, т. 11, с. 124) – 7 когнітем, 15 сем (тлумачення з маркером вузькозначності у давньогрецькому театрі).

Гіперо-гіпонімія ансамбль (пресуперординаційний рівень) ↑↓ *банда, вокально-інструментальний ансамбль, дует, *інструментальний ансамбль, квартет, квінтет, нонет, октет, оркестр, панк-група, секстет, септет, тріо, терцет* (базовий рівень). Виявляємо ці відношення на основі когнітем ‘банда – це ансамбль [інструментів]’, ‘вокально-інструментальний ансамбль – це [вокальний] ансамбль’, ‘дует – це ансамбль [співаків]’, ‘дует – це ансамбль [музикантів]’, ‘дует – це ансамбль [виконавців]’, ‘квартет – це ансамбль [виконавців]’, ‘квінтет – це ансамбль [виконавців]’, ‘нонет – це ансамбль [виконавців]’, ‘октет – це ансамбль’, ‘оркестр – це ансамбль [інструментів]’, ‘панк-група – це ансамбль’, ‘секстет – це ансамбль [виконавців]’, ‘септет – це ансамбль [виконавців]’, ‘тріо – це ансамбль [співаків]’, ‘терцет – це ансамбль [виконавців]’.

Пор., напр., у загальнономовних словниках (тлумачення див. у Додатку Г): *банда* – одне лексично неоднорідне значення, зафіксоване у (ВТСУМ, с. 59) – 7 когнітем, 14 сем та в (СУМ-20, т. 1) – 5 когнітем, 10 сем (співмірне тлумачення через перелік ознак); *вокально-інструментальний ансамбль* має два значення, одне з яких актуалізує гіперо-гіпонімію [вокальний] ансамбль

⁷³ Когнітеми ‘хор – це звучання [пісні]’, ‘хор – це твір’, ‘хор – це виконання твору’, ‘хор – це струни’ підпорядковують лексему *хор* ще й номінаціям *звучання, твір, виконання, струни*, що актуалізує багатозначність і переміщає цю лексему в інші ієрархічні групи понять.

↑↓ *вокально-інструментальний ансамбль*, а друге, оминаючи одну з ланок ступеневої градації – гіперо-гіпонімію *група [виконавців]* ↑↓ *вокально-інструментальний ансамбль* (ВТСУМ, с. 199), що, в першому випадку підтримують 4 когнітеми, 7 сем (співмірне тлумачення), а в другому – 2 когнітеми, 5 сем (тлумачення без указівки на найближче родове поняття) (лексичну багатозначність аналізованої одиниці у межах тієї самої поняттєвої категорії, тобто суб'єкта культурної діяльності, підтримують когнітеми 'вокально-інструментальний ансамбль – це [вокальний] ансамбль', 'вокально-інструментальний ансамбль – це група [виконавців]'); *дует*⁷⁴ – два лексично неоднорідні значення, лише одне з яких актуалізує гіперо-гіпонімію *ансамбль* ↑↓ *дует* у таких загальномовних словниках: (ВТСУМ, с. 331; БСІС, с. 195; СУМ, т. 2, с. 432) – 3 когнітеми, 4 семи (тлумачення через перелік ознак, з яких можлива лише одна); (ТСУМК, с. 271) – 4 когнітеми, 7 сем (мотиваційне тлумачення); (СУМ-20, т. 4) – 4 когнітеми, 5 сем (співмірне тлумачення через перелік ознак) (лексичну неоднорідність підтримують когнітеми 'дует – це ансамбль із виконавців [твору]', 'твір є музичним', 'дует – це ансамбль із виконавців [співців]', 'дует – це ансамбль із виконавців [музикантів]', 'дует – це виконання твору', 'дует – це склад виконавців'); *квартет*⁷⁵ – два значення, лише одне з яких, будучи лексично неоднорідним, актуалізує гіперо-гіпонімію *ансамбль [виконавців]* ↑↓ *квартет*, що корелює зі ступеневою градацією *група [виконавців]* ↑↓ *ансамбль [виконавців]* ↑↓ *квартет* у таких загальномовних словниках: (ВТСУМ, с. 532; СУМ, т. 4, с. 130) – 4 когнітеми, 6 сем (тлумачення через перелік ознак, з яких можлива лише одна); (ТСУМК, с. 428) – 4 когнітеми, 5 сем (співмірне тлумачення через перелік ознак) (лексичну неоднорідність значення підтримують когнітеми 'квартет – це ансамбль [виконавців]',

⁷⁴ Когнітема 'дует – це твір' підпорядковує слово *дует* ще й номінації *твір*, що засвідчує лексичну багатозначність цього слова.

⁷⁵ Когнітема 'квартет – це твір' підпорядковує слово *квартет* ще й номінації *твір*, що актуалізує його багатозначність і переміщає з категорії суб'єкта в іншу поняттєву категорію.

‘квартет – це група [виконавців]’); *квінтет*⁷⁶ – два значення, лише одне з яких, будучи лексично неоднорідним у кореляції філологічних тлумачень і мистецтвознавчих дефініцій, актуалізує ступеневу гіперо-гіпонімію *група* [виконавців] ↑↓ *ансамбль* [виконавців] ↑↓ *квінтет*, зокрема у словниках: (ВТСУМ, с. 533; БСІС, с. 285; ТСУМК, с. 429; СУМ, т. 4, с. 134) – 6 когнітем, 6 сем (тлумачення через перелік ознак, з яких можлива лише одна); *нонет*⁷⁷ – два значення, одне з яких, будучи лексично однорідним і в галузевих, і в загальнономовних словниках, актуалізує гіперо-гіпонімію *ансамбль* [виконавців] ↑↓ *нонет*, зокрема у (ВТСУМ, с. 791; БСІС, с. 393) – 2 когнітеми, 3 семи (співмірне тлумачення); *октет*⁷⁸ – два значення, одне з яких, будучи лексично неоднорідним у кореляції філологічних тлумачень і мистецтвознавчих дефініцій, актуалізує гіперо-гіпонімію *ансамбль* [виконавців] ↑↓ *октет*, зокрема у (ВТСУМ, с. 839; БСІС, с. 399; СУМ, т. 5, с. 684) – 4 когнітеми, 5 сем (тлумачення через перелік ознак, з яких можлива лише одна); *оркестр*⁷⁹ – чотири значення, одне з яких, будучи лексично неоднорідним у кореляції філологічних тлумачень і мистецтвознавчих дефініцій, актуалізує ступеневу гіперо-гіпонімію *група* [музикантів] ↑↓ *ансамбль* [інструментів] ↑↓ *оркестр*, зокрема у словниках: (ВТСУМ, с. 855; БСІС, с. 406; СУМ, т. 5, с. 746) – 6 когнітем, 8 сем (співмірне тлумачення); *панк-група* (БСІС, с. 413) – 3 когнітеми, 5 сем (співмірне тлумачення) (див. Додаток Г); *секстет*⁸⁰ – два значення, одне з яких, будучи лексично неоднорідним у кореляції філологічних тлумачень і

⁷⁶ Когнітема ‘квінтет – це твір’ підпорядковують лексему *квінтет* ще й номінації *твір*, що актуалізує її багатозначність і переміщує з категорії суб’єкта в іншу поняттєву категорію.

⁷⁷ Когнітема ‘нонет – це твір’ підпорядковує лексему *нонет* ще й лексемі *твір*, що актуалізує її багатозначність і переміщує з категорії суб’єкта в іншу поняттєву категорію.

⁷⁸ Когнітема ‘октет – це твір’ підпорядковує лексему *октет* ще й лексемі *твір*, що актуалізує її багатозначність і переміщує з категорії суб’єкта в іншу поняттєву категорію.

⁷⁹ Когнітеми ‘оркестр – це партія [ансамблю]’, ‘оркестр – це місце [перед сценою]’ підпорядковують лексему *оркестр* ще й номінаціям *партія*, *місце*, що актуалізує її багатозначність і переміщує з категорії суб’єкта в іншу поняттєву категорію.

⁸⁰ Когнітема ‘секстет – це твір’ підпорядковує лексему *секстет* ще й лексемі *твір*, що актуалізує її багатозначність і переміщує з категорії суб’єкта в іншу поняттєву категорію.

мистецтвознавчих дефініцій, актуалізує гіперо-гіпонімію *ансамбль* [виконавців] ↑↓ *секстет* (ВТСУМ, с. 1303; БСІС, с. 486; СУМ, т. 9, с. 114) – 4 когнітеми, 5 сем (тлумачення через перелік ознак, з яких можлива лише одна); *септет*⁸¹ – два значення, одне з яких, будучи лексично неоднорідним у кореляції філологічних тлумачень і мистецтвознавчих дефініцій, актуалізує гіперо-гіпонімію *ансамбль* [виконавців] ↑↓ *септет* (ВТСУМ, с. 1307; БСІС, с. 489; СУМ, т. 9, с. 127) – 4 когнітеми, 5 сем (тлумачення через перелік ознак, з яких можлива лише одна); *терцет*⁸² – три значення, одне з яких, будучи лексично неоднорідним у кореляції філологічних тлумачень і мистецтвознавчих дефініцій, актуалізує гіперо-гіпонімію *ансамбль* [виконавців] ↑↓ *терцет* (ВТСУМ, с. 1446; БСІС, с. 535; СУМ, т. 10, с. 100) – 4 когнітеми, 6 сем (співмірне тлумачення через синонімію); *тріо*⁸³ – чотири значення, одне з яких, будучи лексично неоднорідним у кореляції філологічних тлумачень і мистецтвознавчих дефініцій, актуалізує гіперо-гіпонімію *ансамбль* [співаків] ↑↓ *тріо* (ВТСУМ, с. 1478; БСІС, с. 549; СУМ, т. 10, с. 271) – 3 когнітеми, 7 сем (тлумачення через перелік ознак, з яких можлива лише одна); у межах поняттєвої категорії суб'єктів культурної діяльності у лексеми *тріо* виявляємо гіперо-гіпонімічні відношення ще й типу *співак* ↑↓ *тріо* та *музикант* ↑↓ *тріо* (ВТСУМ, с. 1478; СУМ, т. 10, с. 271) – 5 когнітем, 7 сем (тлумачення через перелік об'єктів, з яких можливий лише один). Окрім того лексема *тріо* вступає у відношення часткової синонімії з лексемою *терцет* (ВТСУМ, с. 1446; БСІС, с. 535; СУМ, т. 10, с. 100).

⁸¹ Когнітема 'септет – це твір' підпорядковує лексему *септет* ще й лексемі *твір*, що актуалізує її багатозначність і переміщує з категорії суб'єкта в іншу поняттєву категорію.

⁸² Когнітеми 'терцет – це твір', 'терцет – це частина твору', 'терцет – це строфа' підпорядковують лексему *терцет* ще й номінаціям *твір*, *строфа*, що актуалізує її багатозначність і переміщує з категорії суб'єкта в іншу поняттєву категорію.

⁸³ Когнітеми 'тріо – це твір', 'тріо – це частина п'єс', 'тріо – це частина танців' підпорядковують лексему *тріо* ще й номінаціям *твір*, *п'єса*, *танець*, що актуалізує її багатозначність і переміщує з категорії суб'єкта в іншу поняттєву категорію.

Словосполучення **інструментальний ансамбль* не представлене в аналізованих словниках, проте його конструювання необхідне для відтворення подальшої ступеневої градації НСКД, оскільки як гіперонім підпорядковує собі гіпоніми *група* й *народний інструментальний ансамбль* (повну градацію див. Додаток Є).

Гіперо-гіпонімія **інструментальний ансамбль* (базовий рівень) ↑↓ *група*⁸⁴, ****народний інструментальний ансамбль*** (пресубординаційний / спеціалізований рівень). Відношення **інструментальний ансамбль* ↑↓ *група* в загальномовному вжитку виявляємо на основі когнітеми ‘група – це [інструментальний] ансамбль’ (ВТСУМ, с. 264) – 8 когнітем, 10 сем (співмірне тлумачення через перелік ознак та синонімію); слово *група*, крім зазначеного в поняттєвій категорії суб’єктів культурної діяльності має ще два лексично неоднорідні значення, що їх підтримують когнітеми: ‘група – це частина оркестру’ (ВТСУМ, с. 264) – 4 когнітеми, 7 сем (співмірне тлумачення); ‘група – це об’єднання [музикантів]’ = ‘група – це ансамбль’ (СУМ-20, т. 3) – 5 когнітем, 8 сем (співмірне тлумачення через перелік ознак та синонімію) (лексичну неоднорідність загальномовних значень у їх кореляції з відповідними термінологічними значеннями підтримує також синонімія *група = гурт*: ‘група – це частина оркестру’, ‘частина оркестру – це об’єднання [музикантів]’, ‘об’єднання [музикантів] – це ансамбль’, ‘ансамбль – це гурт’).

Словосполучення **народний інструментальний ансамбль* не фіксують загальномовні словники, проте його конструювання необхідне для відтворення подальшої ступеневої градації НСКД як гіпероніма для гіпонімів *троїсті музики* та *сазандарі*.

⁸⁴ Когнітеми ‘група – це сукупність [предметів]’, ‘група – це сукупність [речовин]’, ‘група – це явище’, ‘група – це клас’ підпорядковують лексему *група* ще й номінаціям *сукупність*, *клас*, що засвідчує вихід цієї лексеми із категорії суб’єкт культурної діяльності та входження до інших поняттєвих категорій.

Наступний рівень градації наївного поняття “*творчий колектив / об’єднання / група [виконавців]” проаналізуємо на прикладі одного з його репрезентантів – лексеми *група* (повну градацію див. Додаток Є).

Гіперо-гіпонімія *група* (пресубординаційний / спеціалізований рівень)
 ↑↓ *біт-група, техно-група, фолк-група* (субординаційний / вузькоспеціалізований рівень). Ці відношення виявляємо на основі когнітем ‘біт-група – це група [музикантів]’, ‘техно-група – це група’, ‘фолк-група – це група [музикантів]’. Пор.: *біт-група* (ВТСУМ, с. 85) – 3 когнітеми, 5 сем (співмірне тлумачення з указівкою на безпосереднє родове поняття “група музикантів” та опосередковане “біт-ансамбль”); *техно-група* (БСІС, с. 536) – 2 когнітеми, 5 сем (співмірне тлумачення з указівкою на безпосереднє родове поняття); *фолк-група* (БСІС, с. 576) – 2 когнітеми, 4 семи (співмірне тлумачення з указівкою на безпосереднє родове поняття) (тлумачення див. Додаток Г).

Отже, навколо наївного поняття “об’єднання осіб” ідеографічно зорганізовано 71 одиницю. Найбільше репрезентантів цього поняття перебуває на базовому (28 лексем) та пресуперординаційному (21 лексема) рівнях. Менше на пресубординаційному / спеціалізованому (12 лексем), субординаційному / вузькоспеціалізованому (9) та суперординаційному (1 лексема) рівнях.

5.8. Ідеографічна градація наївного поняття “організація (заклад, установа, підприємство)” (у галузі культури та мистецтва)

Гіперо-гіпонімія *організація (заклад, установа, підприємство) (у галузі культури та мистецтва) (суперординаційний рівень) ↑↓ *академія, академія мистецтв, антреприза, архів, бібліотека, видавець, видавництво, видавнича організація, джаз-клуб, друкарня, кіноархів, кіноклуб, кіностудія, клуб, майстерня, музей, *навчальний заклад (у галузі культури), радіостанція, редакція, театр, телерадіокомітет,*

телерадіоцентр, філармонія, фільмобаза, фільмотека, фонотека, цирк (пресуперординаційний рівень). Виявляємо ці відношення на основі когнітем ‘академія – це назва наукових установ’, ‘академія мистецтв – це установа’, ‘антреприза – це підприємство’, ‘антреприза – це заклад’, ‘архів – це установа’, ‘архів – це відділ установи’, ‘бібліотека – це установа’, ‘бібліотека – це заклад’, ‘видавництво – це підприємство’, ‘видавництво – це установа’, ‘видавець – це особа’, ‘видавець – це установа’, ‘видавнича організація – це підприємство’, ‘видавнича організація – це установа’, ‘видавнича організація – це організація’, ‘джаз-клуб – це організація’, ‘друкарня – це підприємство’, ‘кіноархів – це установа’, ‘кіноклуб – це організація’, ‘кіностудія – це підприємство’, ‘клуб – це організація’, ‘майстерня – це підприємство’, ‘музей – це заклад’, ‘радіостанція – це установа’, ‘редакція – це організація’, ‘редакція – це колектив’, ‘театр – це установа’, ‘театр – це організація’, ‘телерадіокомітет – це установа’, ‘телерадіоцентр – це підприємство’, ‘філармонія – це установа’, ‘фільмобаза – це організація’, ‘фільмотека – це заклад / відділ установи’, ‘фонотека – це заклад / відділ установи’, ‘цирк – це заклад’.

Пор., напр., у загальномовних словниках (див. тлумачення в Додатку Г): *академія* (ВТСУМ, с. 16; СУМ, т. 1, с. 25; СУМ-20, т. 1) – 6 когнітем, 10 сем (номінальне тлумачення через перелік ознак, з яких можлива лише одна); *академія мистецтв* (ВТСУМ, с. 16; СУМ-20, т. 1) – 7 когнітем, 9 сем (тлумачення з двома родовими поняттями, що актуалізує приховану багатозначність, яку підтримують когнітеми ‘академія мистецтв – це установа’, ‘академія мистецтв – це школа’); *антреприза*⁸⁵ – два значення, лише одне з яких, будучи лексично неоднорідним актуалізує семантику суб’єкта культурної діяльності (ВТСУМ, с. 35; СУМ, т. 1, с. 52) – 3 когнітеми, 3 семи (тлумачення через конкретизацію та перелік видових ознак); (БСІС, с. 46) – 5 когнітем, 5 сем (тлумачення через конкретизацію

⁸⁵ Когнітема ‘антреприза – це ведення підприємства’ вводить лексему *антреприза* до іншої поняттєвої категорії, що актуалізує лексичну багатозначність.

родової ознаки) (лексичну неоднорідність цього значення підтримують когнітеми ‘антреприза – це підприємство’, ‘антреприза – це заклад’, а також семи ‘видовищний’, ‘театральне’, ‘театр’, ‘цирк’); *архів*⁸⁶ – два значення, одне з яких підтримує когнітема ‘архів – це установа’ (БСІС, с. 55; ТСУМК, с. 38; СУМ, т. 1, с. 64; СУМ-20, т. 1) – 9 когнітем, 9 сем (тлумачення через перелік ознак); друге підтримує когнітема ‘архів – це відділ установи’ (там само) – 6 когнітем, 8 сем (тлумачення через перелік ознак); *бібліотека*⁸⁷ – п’ять значень, лише одне з яких, будучи лексично неоднорідним, актуалізує семантику категорії суб’єкта культурної діяльності (ВТСУМ, с. 79; БСІС, с. 77; СУМ, т. 1, с. 173; СУМ-20, т. 1) – 10 когнітем, 13 сем (тлумачення через перелік об’єктів та їх ознак); (ТСУМК, с. 73) – 9 когнітем, 12 сем (тлумачення через перелік ознак) (лексичну неоднорідність цього значення підтримують когнітеми ‘бібліотека – це заклад’, ‘бібліотека – це установа’, ‘заклад є культосвітнім’, ‘установа є культурно-освітньою’); *видавець*⁸⁸ – одне лексично неоднорідне значення, яке підтримують когнітеми ‘особа здійснює підготовку видання’, ‘установа здійснює підготовку видання’, ‘особа здійснює випуск видання’, ‘установа здійснює випуск видання’ (ВТСУМ, с. 132) – 6 когнітем, 6 сем (тлумачення з двома родовими поняттями); ‘особа випускає у світ твори’, ‘установа випускає у світ твори’, ‘твори є друкованими’ (СУМ, т. 1, с. 382; СУМ-20, т. 2) – 5 когнітем, 7 сем (тлумачення з двома родовими поняттями); *видавництво* – одне лексично неоднорідне значення, неоднорідність якого підтримують когнітеми ‘видавництво – це установа’ (СУМ, т. 1, с. 383; СУМ-20, т. 2) – 4 когнітеми, 6 сем; ‘видавництво – це підприємство’, ‘видом діяльності підприємства є

⁸⁶ Когнітеми ‘архів – це листи’, ‘архів – це рукописи’, ‘архів – це знімки’ вводять лексему *архів* до іншої поняттєвої категорії, що актуалізує лексичну багатозначність.

⁸⁷ Когнітеми ‘бібліотека – це кількість книжок’, ‘бібліотека – це кімната’, ‘бібліотека – це приміщення’, ‘бібліотека – це назва видань’, ‘бібліотека – це назва книжок’, ‘бібліотека – це назва журналів’, ‘бібліотека – це сховище для [будь-чого]’ вводять лексему *бібліотека* до інших поняттєвих категорій, що актуалізує лексичну багатозначність.

⁸⁸ Когнітема ‘видавець – це особа’ підпорядковує лексему *видавець* ще й лексемі *особа*.

підготовка творів' (ВТСУМ, с. 132) – 6 когнітем, 11 сем (співмірні тлумачення); *видавнича організація* (ВТСУМ, с. 132) – 13 когнітем, 12 сем (тлумачення через перелік кількох родових понять); *джаз-клуб* (ВТСУМ, с. 291) – 4 когнітеми, 6 сем (тлумачення з указівкою на опосередковане родові поняття); *друкарня* (ВТСУМ, с. 330; СУМ, т. 2, с. 426; СУМ-20, т. 4) – 4 когнітеми, 7 сем (співмірне тлумачення); *кіноархів*⁸⁹ – два значення, одне з яких актуалізує семантику суб'єкта культурної діяльності (ВТСУМ, с. 541) – 6 когнітем, 7 сем (тлумачення з указівкою на опосередковане родові поняття); *кіноклуб* (ВТСУМ, с. 541) – 6 когнітем, 9 сем (тлумачення з указівкою на опосередковане родові поняття через перелік ознак); *кіностудія* (ВТСУМ, с. 542; СУМ, т. 4, с. 166) – 2 когнітеми, 3 семи (перифрастичне тлумачення з указівкою на опосередковане родові поняття); *клуб*⁹⁰ – три значення, два з яких актуалізують семантику категорії суб'єкта культурної діяльності: одне лексично неоднорідне значення зафіксовано в (ВТСУМ, с. 547; БСІС, с. 293; ТСУМК, с. 440; СУМ, т. 4, с. 190) – 11 когнітем, 12 сем (співмірне тлумачення) та (ВТСУМ, с. 547; ТСУМК, с. 440; СУМ, т. 4, с. 190) – 2 когнітеми, 2 семи (тлумачення-словосполучення); друге (БСІС, с. 293) підтримує лише 1 когнітема 'клуб – це заклад відпочинку' і 2 семи (тлумачення без диференційних ознак); *майстерня*⁹¹ – два значення, лише одне з яких частково актуалізує семантику категорії суб'єкта культурної діяльності, оскільки містить потенційну багатозначність (ВТСУМ, с. 637; СУМ, т. 4, с. 600) – 3 когнітеми, 5 сем (тлумачення через перелік ознак, з яких можлива лише одна); *музей*⁹² – три значення, лише одне з яких, будучи лексично неоднорідним, актуалізує семантику категорії суб'єкта культурної

⁸⁹ Когнітема 'кіноархів – це зібрання [кіноплівок / матеріалів]' вводить лексему *кіноархів* до іншої поняттєвої категорії, що актуалізує лексичну багатозначність.

⁹⁰ Когнітеми 'клуб – це будинок', 'клуб – це приміщення' вводять лексему *клуб* до іншої поняттєвої категорії, що актуалізує лексичну багатозначність.

⁹¹ Когнітема 'майстерня – це приміщення' вводить лексему *майстерня* до іншої поняттєвої категорії, що актуалізує лексичну багатозначність.

⁹² Когнітеми 'музей – це приміщення', 'музей – це зібрання речей' вводить лексему *музей* до інших поняттєвих категорій, що актуалізує лексичну багатозначність.

діяльності за підтримки когнітеми ‘музей – це заклад’ (ВТСУМ, с. 694; БСІС, с. 380) – 14 когнітем, 13 сем (співмірне тлумачення через перелік ознак); (ТСУМК, с. 532) – 9 когнітем, 9 сем (співмірне тлумачення через перелік ознак); *радіостанція*⁹³ – два значення, одне з яких актуалізує семантику категорії суб’єкта культурної діяльності (ВТСУМ, с. 1198; СУМ, т. 8, с. 434) – 7 когнітем, 7 сем (тлумачення через перелік ознак); *редакція*⁹⁴ – три лексично неоднорідні значення, лише одне з яких актуалізує семантику категорії суб’єкта культурної діяльності в таких словниках: (БСІС, с. 463; СУМ, т. 8, с. 482) – 4 когнітеми, 6 сем (тлумачення через родову синонімію); (ТСУМК, с. 678) – 7 когнітем, 8 сем (тлумачення через родову синонімію) (лексичну неоднорідність значення підтримують когнітеми ‘організація / колектив здійснює підготовку видання до друку’, ‘організація / колектив здійснює випуск видань у світ’, ‘видання є друкованими’); *театр*⁹⁵ – шість значень, лише одне з яких, будучи лексично неоднорідним, актуалізує семантику категорії суб’єкта культурної діяльності, що відбито в словниках: (ВТСУМ, с. 1435; БСІС, с. 527; СУМ, т. 10, с. 54) – 6 когнітем, 7 сем (тлумачення через перелік родових понять); (ТСУМК, с. 799) – 5 когнітем, 5 сем (тлумачення через перелік родових понять) (лексичну неоднорідність значення підтримують семи ‘певний’, ‘колектив’, ‘артист’); *телерадіокомітет* (ВТСУМ, с. 1438) – 6 когнітем, 8 сем (тлумачення через перелік об’єктів та їх ознак із двома родовими поняттями, одне з яких опосередковане); *телерадіоцентр* (ВТСУМ, с. 1438) – 5 когнітем, 9 сем (співмірне тлумачення з указівкою на опосередковане родові поняття);

⁹³ Когнітема ‘радіостанція – це сукупність пристроїв’ змінює поняттєву віднесеність лексеми *радіостанція*, що актуалізує лексичну багатозначність.

⁹⁴ Когнітеми ‘редакція – це приміщення’, ‘редакція – це варіант твору / частини’ змінюють поняттєву віднесеність лексеми *редакція*, що актуалізує лексичну багатозначність.

⁹⁵ Когнітеми ‘театр – це вид мистецтва’, ‘театр – це приміщення’, ‘театр – це будинок’, ‘театр – це глядачі’, ‘театр – це вистава’, ‘театр – це спектакль’, ‘театр – це сукупність творів’ змінюють поняттєву віднесеність лексеми *театр*, що актуалізує лексичну багатозначність.

*філармонія*⁹⁶ – два значення, одне з яких, будучи лексично неоднорідним, актуалізує семантику категорії суб'єкта культурної діяльності, що відбито в словниках: (ВТСУМ, с. 1536; БСІС, с. 570; СУМ, т. 10, с. 591) – 7 когнітем, 8 сем (тлумачення через указівку на два родових поняття, з яких можливе лише одне та через перелік об'єктів); (ТСУМК, с. 845) – 3 когнітеми, 4 семи (співмірне тлумачення) (лексичну неоднорідність цього значення підтримують когнітеми 'філармонія – це товариство', 'установа / товариство займається організацією концертів'); *фільмобаза* (ВТСУМ, с. 1537) – 3 когнітеми, 6 сем (співмірне тлумачення з указівкою на опосередковане родові поняття); *фільмотека*⁹⁷ – два значення, одне з яких, будучи лексично неоднорідним, актуалізує семантику категорії суб'єкта культурної діяльності, що відбито в словниках: (ВТСУМ, с. 1537; БСІС, с. 571; СУМ, т. 10, с. 596) – 9 когнітем, 9 сем (тлумачення через перелік родових понять, з яких можливе лише одне, та перелік ознак); (ТСУМК, с. 846) – 5 когнітем, 7 сем (співмірне тлумачення через перелік ознак) (лексичну неоднорідність цього значення підтримують когнітеми 'фільмотека – це заклад', 'фільмотека – це відділ установи', 'фільмотека – це установа'); *фонотека*⁹⁸ – три значення, лише одне з яких актуалізує семантику категорії суб'єкта культурної діяльності (ВТСУМ, с. 1543; БСІС, с. 577; СУМ, т. 10, с. 616) – 9 когнітем, 9 сем (тлумачення з указівкою на два родових поняття); *цирк*⁹⁹ – п'ять значень, два з яких актуалізують семантику категорії суб'єкта культурної діяльності: перше підтримує когнітема 'цирк – це заклад' (ВТСУМ, с. 1585; БСІС, с. 601; СУМ, т. 11, с. 216) – 2 когнітеми 5 сем (мотиваційне тлумачення); друге

⁹⁶ Когнітеми 'філармонія – це будинок', 'філармонія – це приміщення' змінюють поняттєву віднесеність лексеми *філармонія*, що актуалізує лексичну багатозначність.

⁹⁷ Когнітема 'фільмотека – це зібрання фільмів' змінює поняттєву віднесеність лексеми *фільмотека*, що актуалізує лексичну багатозначність.

⁹⁸ Когнітеми 'фонотека – це зібрання фонограм', 'фонотека – це приміщення', змінюють поняттєву віднесеність лексеми *фонотека*, що актуалізує лексичну багатозначність.

⁹⁹ Когнітеми 'цирк – це місце', 'цирк – це арена', 'цирк – це вид мистецтва', 'цирк – це приміщення', 'цирк – це будівля' змінюють поняттєву віднесеність лексеми *цирк*, що актуалізує лексичну багатозначність.

когнітема ‘цирк – це глядачі’ – 2 когнітеми, 4 семи (мотиваційне тлумачення).

Словосполучення **навчальний заклад* (у галузі культури) не представлено в загальномовних словниках, проте його конструювання необхідне для подальшого відтворення ступеневої градації НСКД, оскільки вступає в гіперо-гіпонімічні відношення з лексемами нижчого рівня – *кіноінститут, консерваторія, школа*.

Гіперо-гіпонімія музей (пресуперординаційний рівень) ↑↓ *галерея, музей-заповідник, музей-квартира, музей-садиба* (базовий рівень). Виявляємо ці відношення на основі когнітем ‘галерея – це музей’, ‘музей-заповідник – це музей’, ‘музей-заповідник – це музейний комплекс’, ‘музей-квартира – це квартира’, ‘музей-садиба – це садиба’.

Пор., напр., у загальномовних словниках (тлумачення див. у Додатку Г): *музей-заповідник* – одне лексично неоднорідне значення, яке корелює з відповідним термінологічним значенням (ВТСУМ, с. 694) – 6 когнітем, 10 сем (співмірне тлумачення через перелік ознак, з яких можлива лише одна); *музей-квартира* (ВТСУМ, с. 694) – 5 когнітем, 9 сем (співмірне тлумачення); *музей-садиба* (ВТСУМ, с. 694) – 2 когнітеми, 2 семи (тлумачення-словосполучення); *галерея*¹⁰⁰ – три лексично неоднорідні значення, лише одне з яких, корелюючи із відповідним термінологічним значенням у мистецтвознавчих словниках актуалізує семантику категорії суб’єкта культурної діяльності, що відбито в загальномовних словниках: (ВТСУМ, с. 218; СУМ, т. 2, с. 19) – 6 когнітем, 8 сем (тлумачення через перелік об’єктів); (СУМ-20, т. 3) – 6 когнітем, 8 сем (тлумачення через перелік родових понять) (лексичну неоднорідність цього значення підтримують когнітеми ‘музей є художнім’, ‘музей є образотворчим’). Лексеми *музей-квартира* і *музей-садиба* мають подвійне підпорядкування.

¹⁰⁰ Когнітеми ‘галерея – це верхні яруси театру’, ‘галерея – це верхні яруси залу’, ‘галерея – це приміщення’, ‘галерея – це зал’ змінюють поняттєву віднесеність лексеми *галерея*, що актуалізує лексичну багатозначність.

Гіперо-гіпонімія *галерея* (базовий рівень) $\uparrow\downarrow$ *пінакотекa* (пресубординаційний / спеціалізований рівень). Виявляємо ці відношення на основі когнітеми ‘пінакотекa – це галерея’: *пінакотекa*¹⁰¹ – три значення, що актуалізують семантику категорії суб’єкта культурної діяльності, два з яких зафіксовано в загальномовних словниках. Перше значення підтримує когнітема ‘пінакотекa – це галерея в Стародавній Греції’, його репрезентують – загалом 3 когнітеми, 7 сем (вузьке тлумачення, обтяжене покликанням на ще одне родове поняття, що актуалізує приховану багатозначність та маркер локусу вузькозначності в *Стародавній Греції*); друге підтримує когнітема ‘пінакотекa – це галерея в західноєвропейських країнах’ – 4 когнітеми, 5 сем (тлумачення з маркером вузькозначності в *деяких західноєвропейських країнах*) (БСІС, с. 429; СУМ, т. 6, с. 536) (тлумачення див. у Додатку Г).

Отже, наївне поняття “організація” у своєму підпорядкуванні має лише одне поняття – “культурна організація”, що є родовим для 56 видових, які структуруємо за чотирма рівнями концептуалізації. Більшість із них зосереджено на пресуперординаційному (27 одиниць) та базовому (22 одиниці) рівнях. Малочисельними виявилися пресубординаційний / спеціалізований (7 одиниць) і суперординаційний (1 одиниця) рівні.

Висновки до 5-го розділу

Отже, загальномовна концептуалізація НСКД засвідчує структурування їхнього когнітосемного простору за трьома напрямками ідеографічної організації:

1) “суб’єкти культурної діяльності” $\uparrow\downarrow$ “*особа (людина) за професією” (у галузі культури та мистецтва) (471 назва) – 6 на суперординаційному, 80

¹⁰¹ Когнітема ‘пінакотекa – це сховище’ частково змінює поняттєву віднесеність лексеми *пінакотекa*, що актуалізує приховану лексичну багатозначність.

на пресуперординаційному, 101 на базовому, 153 на пресубординаційному, 131 на субординаційному рівнях;

2) “суб’єкти культурної діяльності” ↑↓ “*об’єднання осіб” (у галузі культури та мистецтва) (71 назва) – 1 на суперординаційному, 21 на пресуперординаційному, 28 на базовому, 12 на пресубординаційному, 9 на субординаційному рівнях;

3) “суб’єкти культурної діяльності” ↑↓ “організація” ↑↓ “*культурна організація / організація (заклад, установа, підприємство) культури” (57 назв) – 1 на суперординаційному, 27 на пресуперординаційному, 22 на базовому, 7 на пресубординаційному рівнях.

Когнітосемний простір НСКД в загальномовному континуумі формують тлумачення 599-ти одиниць, засвідчених у загальномовних словниках. Так само, як і в когнітосемних просторах законодавства галузі культури та мистецтва й мистецтвознавства (за фіксацією в термінографічних працях), у когнітосемному просторі загальномовних словників спостерігаємо таке:

- 1) відсутність деяких гіперонімів до чималої кількості гіпонімів (7,8 %);
- 2) наявність синонімічних пар із позначкою *син.* (9,8 %); синонімічних пар із позначкою *заст.* (2,8 %); синонімічних пар із позначкою *діал.* (1,3 %);
- 3) наявність лексем із уточненням у галузі культури (2,2 %).

Загальну кількість НСКД, зафіксованих у загальномовних словниках, за рівнями концептуалізації розподілено так: на суперординаційному рівні – 8 одиниць, на пресуперординаційному – 128, на базовому – 151 одиниця, на пресубординаційному – 172 одиниці, на субординаційному – 140 одиниць.

У загальномовному континуумі функціонує термінопоняття-гіперонім суперординаційного рівня *аматор / любитель*, яке виявилось неградуйованим в опрацьованих словниках. Це наївне поняття репрезентує лише 3 гіпоніми на пресуперординаційному рівні (*кіноаматор, музика-любитель / музика-аматор; син. музикант-любитель, музикант-аматор, театрал*). Ще одним неградуйованим виявилось термінопоняття-гіперонім суперординаційного рівня **користувач / відвідувач культурної організації*,

яке об'єднує також 3 гіпоніми пресуперординаційного рівня (*балетоман, театроман, читач*).

Значна кількість НСКД має по кілька значень, сформульованих на основі різних родових понять (196 одиниць). Цей факт ускладнює класифікацію, оскільки чимало досліджуваних назв можна підпорядкувати різним гіперонімам, а деякі – ще й різним системотвірним поняттям (напр.: *аніمالіст, віртуоз, жонглер, мініатюрист, пейзажист, редакція*). Класифікація НСКД у досліджуваному когнітосемному просторі засвідчила, що ці назви поза фаховою сферою функціонування набувають додаткових, непов'язаних із культурою та мистецтвом, значень, що змінює їхню поняттєву віднесеність і засвідчує множинність підпорядкування, що також заважає розподілу за рівнями концептуалізації. Серед основних типів тлумачень, які найбільше стають на заваді чіткій класифікації такі: тлумачення з маркером широкосзначності (8,7 %), кілька тлумачень тієї самої назви як вияв лексичної багатозначності (22,4 %).

Лексеми з одним лексично неоднорідним значенням становлять 11,7 %, з двома – 2,3 %.

ВИСНОВКИ

Семасіологія як галузь мовознавства є доволі неоднорідною у пошуках науковців, погляди яких на визначення предмета досліджень цього напрямку не збігаються: одні вважають, що предметом семасіології є лише значення слова, натомість інші пропонують його розширити до вивчення семантики одиниць усіх мовних рівнів. Немає однастайності й у підходах до вивчення семантики мовних одиниць: більшість дослідників перебувають у лоні традиційного підходу, проте є й такі, які орієнтуються на когнітивний (гносеологічний) аспект у семасіології. Уплив нової наукової парадигми (лінгвістичного антропоцентризму) на семасіологічне термінознавство сприяє започаткуванню й нового напрямку – когнітивно-семасіологічного термінознавства, основні теоретичні засади якого можна сформулювати так:

- 1) мова не може існувати без осмислення її одиниць людським розумом, а тому кожна лексична одиниця відповідає якомусь абстрагованому поняттю (ментальній одиниці), що функціонує в свідомості людини як фрагмент її когнітивного простору;
- 2) будь-яка лексична одиниця – загальноживане слово чи науковий термін має змістову (на семантичному рівні) та формальну (план вираження) організацію;
- 3) змістова організація лексичної одиниці формує її *семантичний простір*, елементарними фрагментами якого є семема та семи (останні організують *семний простір*);
- 4) семантичний простір корелює, з одного боку, із *знаннєво-пізнавальним*, або *когнітивним*, та *інформаційним просторами* (щодо суб'єкта пізнання – людини), з другого – з *когнітемним* (щодо об'єкта пізнання); і когнітивний, і когнітемний простори в їхній нерозривній єдності можна визначити як *когнітопростір*;
- 5) структурними одиницями когнітивного і когнітемного просторів є *конітеми* як одиниці знання та пізнавальної діяльності людини в їх суб'єкто-об'єктній перспективі; структурними одиницями *інформаційного простору* – *інформеми*;
- 6) когнітему на рівні компонентів лексичного значення слова, або мікрокомпонентів змістової структури слова, репрезентують семи, що

дає підстави говорити про їх нерозривну єдність, тобто про *когнітосеми* – мінімальні ментально-мовні одиниці як вияв тісної взаємодії мови і мислення, що формує *когнітосемний простір* у його кореляції з *когнітивно-семасіологічним простором*; 7) найоптимальнішим способом представлення знання про той чи той об'єкт дослідження є його моделювання за допомогою когнітивних моделей; 8) різновидом когнітивних моделей є пропозиційні моделі у формі *атрибутивних суджень*, які формують не лише каркас речень, а й логічну структуру поняття.

Ці засади стали підґрунтям для вироблення власної методики дослідження консубстанційних назв із опертям на запропонований *когнітивно-семасіологічний аналіз*, який дає підстави сформулювати такі висновкові теоретико-методологічні положення:

1) пошук елементарних компонентів значення саме в когнітивному аспекті, зокрема пізнання того фрагмента дійсності, який репрезентовано у форматі значення лексичної одиниці, не зводиться лише до пошуку *сем* за методикою компонентного аналізу;

2) мінімальні компоненти лексичних і термінологічних значень тісно корелюють із мінімальними компонентами знання (*когнітемами*), що вимагає віднаходження мінімальних знаннево-значенневих компонентів, якими і є *когнітосеми* (когнітосемний простір НСКД в українській мові може варіювати від 1 до 54 когнітосем у змістовій структурі такої назви);

3) пошук когнітосем можна здійснити за допомогою віднаходження *пропозиційних моделей* у структурі поняття;

4) з огляду на консубстанційність деяких лексичних одиниць (значна кількість НСКД в українській мові мають кілька наукових дефініцій та філологічних тлумачень) важливо виявити всі мінімальні знаннево-значенневі компоненти (когнітосеми у форматі пропозиційних моделей), щоб з'ясувати, які з них обов'язкові для розуміння значення досліджуваних назв, а які факультативні. Результатом цієї роботи став "Зведений словник когнітосем НСКД в українській мові", фрагмент якого подано в додатку, як

словник нового типу, який може стати базою для розроблення інформаційно-пошукової системи не за принципом формального пошуку лише за ключовим словом, а й за принципом змістового пошуку за кореляцією когнітем і сем;

5) когнітосеми у форматі пропозиційних моделей допомогли: а) виявити логічні помилки в законодавчих, наукових дефініціях і наївних тлумаченнях консубстанційних НСКД (з-поміж 64 дефініцій досліджуваних назв в українському законодавстві галузі культури та мистецтва 60 виявлено з логічними помилками; з-поміж 779 мистецтвознавчих дефініцій, зафіксованих у галузевих словниках, з логічними помилками виявлено 636; з-поміж 876-ти філологічних тлумачень, засвідчених у загальномовних українських словниках із логічними помилками нараховано 772); б) розробити ґрунтовну типологію логічних помилок у дефініціях (на матеріалі НСКД таких типів логічних помилок нараховано 42); з-поміж поширених – використання в наукових дефініціях та філологічних тлумаченнях еврисемічного родового поняття, відсутність указівки на найближче родове поняття, що в українському законодавстві вилилося в опосередковані законодавчо закріплені родові поняття; в) з'ясувати стереотипи мислення, а отже, віднайти найпродуктивнішу логічну операцію, задіяну у формулюванні дефініцій і тлумачень НСКД в українській етнокультурі (такою, в усіх трьох когнітопросторах виявилася *логічна операція множення* родових і видових понять, зокрема: в українському законодавстві її задіяно в 69,7%, у термінографічних працях галузі культури та мистецтва – в 58,2%, у загальномовних словниках – в 51,6%); г) віднайти місця концептуального розриву й здійснити чіткішу ідеографічну класифікацію саме консубстанційних назв за рівнями їх концептуальної організації та ступеневою градацією за родо-видовою ознакою (за трьома когнітопросторами на суперординаційному рівні перебуває 19 НСКД, на пресуперординаційному – 351 назва, на базовому – 738 назв, на пресубординаційному – 413, на субординаційному – 171 назва). Така нерівномірність розподілу НСКД цілком виправдана, оскільки засвідчує й

підтверджує постулат про те, що на базовому рівні зосереджено найбільшу кількість лексичних одиниць, які, власне, й формують лексичний мінімум тієї чи тієї галузі знання; д) розмежувати лексично багатозначні й однозначні консубстанційні назви; для однозначних – лексично однорідні й неоднорідні за значенням (з-поміж НСКД в українській мові багатозначних – 220, лексично однорідних – 428, лексично неоднорідних – 1044).

Більшість НСКД в українській мові є похідними, з-поміж яких напродуктивніші – це витворені синтаксичним способом, що переважає в законодавчому когнітопросторі, потім морфологічним, що домінує в мистецтвознавчому й загальномовному когнітопросторах. В українському законодавстві галузі культури та мистецтва функціонує близько 765 НСКД, з яких 705 (92,2 %) не мають дефініцій. Деякі терміни мають по дві або три законодавчі дефініції, що продукує законодавчо не виправдану неузгодженість змісту відповідних термінопонять.

У мистецтвознавчих словниках зафіксовано майже ту саму кількість НСКД, що й в українському законодавстві (близько 763 термінологічних одиниць), тоді як у загальномовних українських словниках лише 599 назв. В обох когнітопросторах чимало назв мають по кілька наукових дефініцій або філологічних тлумачень, що переводить їх у розряд багатозначних. Сформульовані на основі різних родових понять наукові дефініції або філологічні тлумачення засвідчують перехід НСКД з однієї категорії понять в іншу не лише в межах мистецтвознавчого когнітопростору (вияв внутрішньосистемної полісемії), а й поза межами сфери культури та мистецтва (вияв позасистемної полісемії).

Специфіку ідеографічної репрезентації законодавчого когнітопростору за особливостями мовомислення правників розкриває систематизація НСКД за такими дихотоміями: “індивідуальний / особа – колективний / об’єднання осіб”, “професійний – непрофесійний / аматорський”, “фізичний – юридичний”. Ідеографічна ж репрезентація мистецтвознавчого й загальномовного когнітопросторів (відповідно за терміно- й

лексикографічними джерелами) фактично збігається в систематизації НСКД за такими 3-ма векторами: “особа” (власне агентивні назви), “об’єднання осіб”, “організація (заклад, установа, підприємство)”.

Результатом пропонованого дослідження стало укладання “Зведеного словника назв суб’єктів культурної діяльності в українській мові” як самостійного видання, що на перспективу передбачає створення інформаційно-пошукової системи, яка дасть змогу на запит ключової назви не лише активувати всі її законодавчо, лексикографічно й термінографічно засвідчені значення в українській мові, а й показати ідеографічну організацію НСКД за рівнями концептуалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авербух К. Я. Общая теория термина / К. Я. Авербух. – Иваново : Изд-во Ивановского гос. ун-та, 2004. – 252 с.
2. Акульшина Н. Т. Семантико-когнітивний аналіз префіксального способу словотворення перської військової термінології / Н. Т. Акульшина // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия “Филология. Социальные коммуникации”. – 2012. – Том 25 (64). – № 1. Часть 1. С. 33–37.
3. Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики : монография / Николай Федорович Алефиренко. – М. : Гнозис, 2005. – 326 с.
4. Андрусь А. Ф. Концептуальний простір англійських прикметників big і large : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / А. Ф. Андрусь. – Чернівці, 2009. – 18 с.
5. Апт Л. Ф. Правовые дефиниции в законодательстве / Л. Ф. Апт // Проблемы юридической техники : Сб. ст. / [под ред. В. М. Баранова]. – Н. Новгород, 2000. – С. 301–315.
6. Артикуца Н. В. Законодавчі терміни та їх визначення / Н. В. Артикуца // Наукові записки., Юридичні науки / Національний університет “Києво-Могилянська академія”. – К. : Пульсари, 2009. – Том 90 – С. 39–44.
7. Артикуца Н. В. Мова права і юридична термінологія : [навч. пос.]. – [2-ге вид., змін. і доп] / Н. В. Артикуца. – К. : Стилос, 2004. – 277 с.
8. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл: логико-семантические проблемы / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1976. – 383 с.
9. Архангельська А. М. Неофемінативи як “гра за правилами порушення відомих правил” і проблеми перекладу / А. М. Архангельська // Наукові записки [Національного університету “Острозька академія”]. Сер. : Філологічна. – 2013. – Вип. 36. – С. 297–300.
10. Бабенко Л. Г. Идеографическое описание русской лексики как способ выявления базовых категорий и ключевых концептов / Л. Г. Бабенко //

- Русский язык: исторические судьбы и современность. – М. : Макс Пресс, 2007. – С. 475.
11. Балог В. О. Галузева лексика в словнику української мови в 11-ти томах (1970–1980 рр.) (семантичний та стилістичний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / В. О. Балог. – К., 2003. – 16 с.
 12. Баранов А. Н. Постулаты когнитивной семантики / А. Н. Баранов, Д. О. Добровольский // Известия АН : Серия – литература и язык. – 1997. – Т. 56. – № 1. – С. 11–21.
 13. Баранов О. С. Идеографический словарь русского языка / О. С. Баранов. – М. : ЭСТ, 1995. – 820 с.
 14. Бацевич Ф. С. Очерки по функциональной лексикологии / Ф. С. Бацевич, Т. А. Космеда. – Львов : Свит, 1997. – 392 с.
 15. Березенко В. В. “Public relations” в сучасному науковому дискурсі: підходи до визначення / В. В. Березенко // Наукові записки Інституту журналістики. – 2013. – Т. 50. – С. 228–233.
 16. Бессонова О. Л. Оценка как семантический компонент лексического значения слова (на материале существительных наименований лица в английском, французском и украинском языках): дисс. ... канд. філол. наук : 10.02.19 / Бессонова Ольга Леонидовна. – Донецк, 1995. – 184 с.
 17. Биби́к С. П. Словник іншомовних слів : Тлумачення, словотворення та слововживання : [близько 35000 слів і словосполучень] / С. П. Биби́к, Г. М. Сюта, С. Я. Єрмоленко (ред.). – Х. : Фоліо, 2006. – 623 с.
 18. Бичок О. І. Похідні прийменники в мові українського законодавства / О. І. Бичок // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. – 2008. – № 17. – С. 45–48.
 19. Бичок О. І. Проблема порядку слів у мові законодавства України / О. І. Бичок // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Мовознавство. – 2009. – Т. 17, вип. 15(1). – С. 29–38.

20. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика: курс лекций по английской филологии / Н. Н. Болдырев. – Тамбов : Изд-во Тамбов. у-та, 2001 – 123 с.
21. Болдырев Н. Н. Концептуальное пространство когнитивной лингвистики / Н. Н. Болдырев // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1. – С. 18–36.
22. Бондарко А. В. Принцип поля при исследовании грамматических явлений / А. В. Бондарко // Вопросы грамматики русского языка: Программа и краткое содержание докладов на XIII научно-методической конф. северо-западного объединения кафедр рус. яз., 27–29 янв. 1971 г. / под ред. С. Г. Ильенко. – Л. : ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1971. – С. 20–23.
23. Бондарко А. В. Проблемы грамматической семантики и русской аспектологии / А. В. Бондарко. СПб. : Изд-во С.-Петербур. гос. ун-та, 1996. – 219 с.
24. Будагов Р. А. Введение в науку о языке / Р. А. Будагов. – М. : Учпедгиз, 1965. – 435 с.
25. Буднікова Л. Т. Назви осіб у сучасній словацькій літературній мові: словотвірний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. Наук : спец. 10.02.03 “Слов’янські мови” / Л. Т. Буднікова; НАН України. Ін-т укр. мови. – К., 2004. – 20 с.
26. Булик-Верхола С. З. Вторинна номінація як спосіб творення музичних термінів в українській мові / С. З. Булик-Верхола // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Проблеми української термінології. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2008. – № 620. – С. 62–65.
27. Булик-Верхола С. З. Формування і розвиток української музичної термінології: дис. ... кандидата філол. наук : 10. 02. 01 / Булик-Верхола Софія Зіновіївна. – Львів, 2003. – 219 с.
28. Булик-Верхола С. З. Формування і розвиток української музичної термінології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук :

- спец. 10. 02. 01 “Українська мова” / С. З. Булик-Верхола. – Львів, 2003. – 20 с.
29. Бурячок А. А. Принципи моделювання семантичних полів лексики (на матеріалі східнослов'янських назв політичних відносин) / А. А. Бурячок // Мовознавство. – 1985. – № 4. – С. 41–47.
30. Василенко О. В. Семантичне поле: проблема визначення та розрізнення понять. / О. В. Василенко, Н. В. Ковальчук, Т. М. Кухарук // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Серія : Філологічні науки. – Луцьк : “Вежа”, 2005. – №6. – С. 138–142.
31. Василькова Л. М. Законодавче та філологічне тлумачення термінопонять кримінального права / Л. М. Василькова // Термінологічний вісник : зб. наук. пр. – К. : Ін-т української мови НАНУ, 2013. – Вип. 2 (2). – С. 120–124.
32. Васильев Л. М. Теория семантических полей / Л. М. Васильев // Вопросы языкознания. – М., 1971. – №5. – С. 106–111.
33. Васюков В. Л. Логическая семантика и внутренняя онтология языка // Логическая семантика: перспективы для философии языка и эпистемологии. М.: Креативная экономика / В. Л. Васюков // Логическая семантика: перспективы для философии языка и эпистемологии. – Сборник научных статей, посвященных Е.Д. Смирновой. М.: Креативная Экономика. – 2011. – С. 55–81.
34. Васюков В. Л. Logica Ludicra: аспекты теоретико-игровой семантики и прагматики / Васюков В. Л., Драгалина-Черная Е. Г., Долгоруков В. В. – СПб. : Алетейя, 2014. – с. 362.
35. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [з дод., допов. та CD; 250000 слів; уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2009. – 1736 с.
36. Вербенець М. Б. Юридична термінологія української мови: історія становлення і функціонування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

- канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / М. Б. Вербенець – К., 2004. – 22 с.
37. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский. – М. : Лабиринт, 2001. – 368 с.
38. Виноградов В. В. Избранные труды. Лексикология и лексикография / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1977. – 312 с.
39. Винокур Г. О. О некоторых явления словообразования в русской технической терминологии / Г. О. Винокур // Труды МИФЛИ : Сб. статей по языковедению. М., 1939. Т. 5 – С. 3–54.
40. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
41. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська. – К. : Унів. вид-во “Пульсари”, 2004. – 400 с.
42. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1988. – 256 с.
43. Возняк Т. Спроба формального підходу до опису семантичного простору мови / Тарас Возняк // Тексти та переклади. – Харків : “Фоліо”, 1988. – С. 10–17.
44. Вокальчук Г. М. Неологічні назви осіб у сучасних слов'янських мовах : [монографія] / [Г. М. Вокальчук, А. М. Архангельська, О. А. Стишов, Ю. П. Маслова, В. В. Максимчук]; відп. ред. Г. М. Вокальчук [Рівненський державний гуманітарний університет; Університет ім. Ф. Палацького в Оломоуці (Чеська Республіка)]. – Рівне – Оломоуць : Вид-во Національного ун-ту “Острозька академія”, 2011. – 356 с.
45. Воронцова В. Л. Наименования лиц по профессии / В. Л. Воронцова // Способы номинации в современном русском языке – М. : Наука, 1982. – С. 254–271.
46. Гаврилова Т. А. Имена существительные названия лиц по месту жительства: (Словообразование катойконимов в говорах Среднего

- Поднепровья) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 “Російська мова” / Ин-т языкознания / Т. А. Гаврилова. – К., 1988. – 17 с.
47. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология : На материале французского и русского языков : [Монография] / В. Г. Гак. – Москва : Международные отношения, 1977. – 262 с.
48. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
49. Гелецька А. І. Семантичне поле “розмір” в англійській мові / А. І. Гелецька // Materiały VI Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji “Naukowa przestrzec Europy – 2010”. Volume 14. Filologiczne nauki. : Przemysł. Nauka i studia – 112 str.
50. Гетьман И. М. Общая идеография : (конспект лекций по спецкурсу) [для студентов 5-го курса филол. факультета] / И. М. Гетман. – Нежин : Изд-во Нежинского педагогического ин-т им. Н. В. Гоголя, 1993. – 108 с.
51. Говердовский В. И. История понятия коннотации / В. И. Говердовский // Филологические науки. – М. : Наука, 1979. – № 2. – С. 83–86.
52. Говердовский В. И. Коннотемная структура слова / В. И. Говердовский. – Харьков : ХГУ, 1989. – 94 с.
53. Говердовский В. И. Феномен коннотации на денотативном уровне / В. И. Говердовский // Языковая практика и теория языка. – М. : Изд-во МГУ, 1974. – Вып. 1. – С. 139–147.
54. Годована М. П. Словник-довідник назв осіб за видом діяльності / М. П. Годована; [за ред. Л. В. Туровської]. – К. : Наук. думка, 2009. – 176 с.
55. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах : учеб. пос. [для филол. спец. вузов] / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М. : Высшая школа, 1987. – 104 с.

56. Голуб Ю. І. Проблема відображення системної організації лексику в рамках алфавітної лексикографії / Ю. І. Голуб // Вісник Запорізького державного університету. – 2001. – № 4. – С. 1–5.
57. Грибіник Ю. І. Процеси метафоризації і метонімізації у термінології геодезії та кадастру / Ю. І. Грибіник // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Філологічна”. – 2014. – Вип. 49. – С. 311–313.
58. Гриджук О. Є. Термінологічна лексика художньої різьби по дереву : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / О. Є. Гриджук. – Івано-Франківськ, 2001. – 26 с.
59. Гринев-Гриневиц С. В Введение в терминологию : Как просто и легко составит словарь / С. В. Гринев-Гриневиц. – М. : Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2009. – 224 с.
60. Гринев-Гриневиц С. В. Терминоведение : учеб. пос. [для студ. высш. учеб. заведений] / С. В. Гринев-Гриневиц. – М. : Издат. Центр “Академия”, 2008. – 304 с.
61. Грищенко Т. А. Наименование лиц, занимающихся сельским хозяйством, в истории русского языка : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 “Російська мова” / Т. А. Грищенко. – К., 1977. – 24 с.
62. Грозан Н. Ф. Фразеологічна мікросистема “Поведінка людини” в українській мові (ідеографічний і аксіологічний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Н. Ф. Грозан. – Дніпропетровськ, 2003. – 20 с.
63. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д. Б. Гудков. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 288 с.
64. Даниленко В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 246 с.

65. Демьянков В. З. Логические аспекты семантического исследования предложения / В. З. Демьянков // Проблемы лингвистической семантики. – М. : ИНИОН АН СССР, 1981. – С. 115–132.
66. Денисова С. П. Типологія категорій лексичної семантики / С. П. Денисова. – К. : Вид-во Київського держ. лінгвістичногв ун-ту, 1996. – 294 с.
67. Дербя С. М. Українська термінологія в галузі прикладної (комп'ютерної) лінгвістики (логіко-лінгвістичний аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Світлана Миколаївна Дербя. – К., 2007. – 20 с.
68. Дербенёва С. И. Способы языковой реализации концепта “смерть” в лирике Г. Бенна : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / С. И. Дербенёва. – Самара, 2010. – 28 с.
69. Дидковская Г. Г. Наименования лиц по ремеслу и профессии в украинском языке (изготовление тканей, обработка кожи и дерева) : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.661 “Загальне мовознавство” / Г. Г. Дидковская. – К., 1972. – 25 с.
70. Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVIIст. / В. В. Німчук, В. М. Русанівський, К. С. Симонова [та ін.]; за ред. В. В. Німчука. – К. : Наукова думка, 1981. – 315 с.
71. Дубчак О. П. Когнітема ‘свій простір’ в українській мовній картині світу / О. П. Дубчак // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. – Випуск 86. – Серія : Філологічні науки (Мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – С. 194–199.
72. Дубчак О. П. Концептуальна опозиція ‘свій’ – ‘чужий’ в українській мовній картині світу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / О. П. Дубчак. – К., 2009. – 25 с.

73. Дудок Р. І. Проблема значення та смислу терміна в гуманітарних науках. Монографія. / Р. І. Дудок. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – 358 с.
74. Дудок Р. І. Термін та його структурно-семантичний потенціал / Р. І. Дудок // “Вісник СумДУ”. – № 3 (87). – 2006. – С. 119–123.
75. Д’яков А. С. Основи термінотворення: Семантичний та соціолінгвістичний аспекти / А. С. Д’яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К. : Вид. дім “КМ Academia”, 2000. – 218 с.
76. Дячук Т. М. Українська соціально-економічна термінологія: становлення і кодифікація : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Т. М. Дячук. – К., 2003. – 20 с.
77. Энциклопедический словарь-справочник лингвистических терминов и понятий. Русский язык : [в 2. т.] / А. Н. Тихонов, Р. И. Хашимов, Г. С. Журавлёва и др. / [под общ. ред. А. Н. Тихонова, Р. И. Хашимова]. – Т. 1. – М. : Флинта ; Наука, 2008. – 840 с.
78. Енциклопедія українознавства: [У 10-х томах] / Гол. ред. Володимир Кубійович. – Париж; Нью-Йорк : Молоде Життя, 1954 – 1989.
79. Єрмоленко С. Я. Прагматичний аспект словникового тексту / С. Я. Єрмоленко // Семантика мови і тексту : Зб. ст. VIII Міжнар. наук. конф. 22–24 жовтня 2003 р. – Івано-Франківськ : Плай, 2003. – С. 160–164.
80. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / [за ред. С. Я. Єрмоленко]. – К. : “Либідь”, 2001. – 224 с.
81. Єсипенко Н. Г. Концепт, концептуалізація, концептуальний аналіз / Н. Г. Єсипенко // Вісник Житомирського національного університету. Серія : Філологічні науки. – 2011. – Вип. 56. – С. 77–80.
82. Жадько Ю. И. Становление и развитие микросистемы лиц, связанных с процессом обучения и воспитания в русском языке (пути, источники, семантика и структура наименований) : автореф. дис. на соискание учен.

- степени канд. філол. наук : спец. 10.02.02 “Русский язык” / Ю. И. Жадько. – Днепропетровск, 1984. – 23 с.
83. Жаркова Л. П. Емоційно-оцінні назви осіб у сучасній українській мові / Л. П. Жаркова // Лексикологія та лексикографія: республіканський міжвідомчий збірник / АН Української РСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; відп. ред.: Л. С. Паламарчук . – Київ : Наукова думка. – Т. 3. – 1969 . – С. 78–87.
84. Жеребкін В. Є. Логіка : [Підручник. 7-ме вид.] / В. Є. Жеребкін. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2004. – 255 с.
85. Жолковский А. К. О правилах семантического анализа / А. К. Жолковский // Машинный перевод и прикладная лингвистика: сб. науч. трудов. – М : Изд.-во МГПИИЯ, 1964. – Вып. 8. – С. 17–32.
86. Загиней (Тростюк) З. А. Особливості конструювання законодавчих дефініцій кримінально-правових понять як засобу офіційного тлумачення (на прикладі розділу XVII особливої частини КК України “Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов’язаної з наданням публічних послуг”) / З. А. Загиней (Тростюк) // Кримінальне право та кримінологія. – 2013. – С. 300–304.
87. Закупра Ж. А. Наименования лиц по профессии в памятниках письменности русской народности XIV–XVI веков (строительное ремесло): дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.01 / Закупра Жаннетта Анатольевна. – К., 1973. – 209 с.
88. Засєкіна Л. В. Категорія значення слова як характеристика інтелектуальної діяльності / Лариса Засєкіна // Соціальна психологія. – 2006. – № 3. – С. 133–142.
89. Іваненко І. М. Ідеографічна організація української логопедичної термінології / І. М. Іваненко // Зб. наук. пр. : Філологічні науки. – Суми, 2008. – С. 53–58.
90. Іващенко В. Л. Конотативно-оцінний аспект семантики назв осіб за родом діяльності, місцем проживання та національною належністю :

- автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 “Українська мова” / В. Л. Іващенко. – К., 1997. – 16 с.
91. Іващенко В. Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології) : Монографія / В. Л. Іващенко. – К. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2006. – 328 с.
92. Іващенко В. Л. Лінгвоконцептологія і термінознавство (аналітичний огляд) / В. Л. Іващенко // Мовні і концептуальні картини світу : Зб. наук. пр. у 2 ч. – К. : Київський нац. Ун-т ім. Тараса Шевченка, 2009. – Вип. 26. – Ч. 1. – С. 382–388.
93. Іващенко В. Л. Матеріали до словника-мінімуму основних термінопонять концептуальної семантики / В. Л. Іващенко // Лексикографічний бюлетень : Зб. наук. пр. – К. : Ін-т української мови НАН України, 2006. – Вип. 14. – С. 148–162.
94. Іващенко В. Л. Фреймове і комунікативне термінознавство в зарубіжній лінгвістиці / В. Л. Іващенко // Мовознавство. – К., 2013. – № 1. – С. 51–58.
95. Іленков А. Термінологія та її роль у представленні знань / Анджей Іленков // Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. Серія “Проблеми української термінології”. – 2009. – № 648. – С. 24–29.
96. Ілініч С. Ю. Синтаксичні параметри законодавчого тексту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / С. Ю. Ілініч. – К., 2012. – 19 с.
97. Ілініч С. Ю. Система синтаксичних параметрів законодавчого тексту / С. Ю. Ілініч // Мовознавчий вісник. – Черкаси, 2009. – № 9. – С. 293–298.
98. Іншакова І. О. Явище множинної словотвірної мотивації в мовознавстві / І. О. Іншакова // Філологічні студії. – 2009. – Вип. 3. – С. 32–36.
99. Канделаки Т. Л. Значение терминов и системы значений научно-технических терминологий / Т. Л. Канделаки // Проблемы языка науки и

- техники : Логические, лингвистические и историко-научные аспекты терминологии. – М., 1970. – С. 232.
100. Караулов Ю. Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1981. – 366 с.
101. Карпович А. Е. О лексикографической терминологии / А. Е. Карпович // Современная русская лексикография. – Л. : Наука, 1977. – С. 205–210.
102. Керимов Д. А. Диалектический путь познания права / Д. А. Керимов // Методологические проблемы советской юридической науки. – М. : Наука, 1980. – С. 29.
103. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: монографія / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К. : Видавн. Дім Дмитра Бурого, 2008. – 434 с.
104. Кнапп В. Логика в правовом сознании / В. Кнапп [Под ред. А. В. Венгерова]. – М. : Прогресс, 1987. – с. 294.
105. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика : Учебник. Изд. 4-е / И. М. Кобозева. – М. : Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2009. – 352 с.
106. Колесникова И. А. Педагогическое проектирование : [Учеб. пособие для высш. учеб. заведений] / И. А. Колесникова, М. П. Горчакова-Сибирская. – М. : Издательский центр “Академия”, 2005. – 288 с.
107. Коломоець В. М. Семантична і словотворча структура української сільськогосподарської лексики (назви професій у галузі рільництва, овочівництва, тваринництва) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова”/ В. М. Коломоець. – Дніпропетровськ, 1977. – 22 с.
108. Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и языке / Г. В. Колшанский / [отв. ред. А. М. Шахнарович]; предисл. С. И. Мельник и А. М. Шахнаровича. – Изд. 3-е, стереотипное. – М. : КомКнига, 2006. – 128 с.

109. Комарова З. И. Методология, метод, методика и технология научных исследований в лингвистике : [учебное пособие] / З. И. Комарова. – Екатеринбург : Изд-во Ур-ФУ, 2012. – 818 с.
110. Комарова З. И. Слово в научном и общезыковом дискурсе : о некоторых направлениях исследования / З. И. Комарова // Слово в языке и речи. – 2009. – С. 172–176.
111. Комлев Н. Г. Компоненты содержательной структуры слова / Н. Г. Комлев. – Изд 3-е, стереотипное. – М. : КомКнига, 2006. – 192 с.
112. Кононенко В. І. Концептологія в лінгвістичному аспекті / В. І. Кононенко // Мовознавство. – 2006. – № 2 – 3. – С. 113–117.
113. Коряковцева Е. И. Словообразовательные приемы когнитивного кодирования / Е. И. Коряковцева // Aktualne problemy językoznawstwa słowiańskiego. – Siedlce. – 2012. – С. 103–115.
114. Костюшкина Г. М. Концептуализация и категоризация в языке / Г. М. Костюшкина, Л. Г. Озонова, А. А. Попова, М. А. Федотова, С. А. Фетисова, А. И. Фофин, Д. В. Эрдынеева. – Иркутск : Изд-во Иркутского гос. лингв. ун-та, 2006. – 584 с.
115. Костюшко О. М. Тематичні словники у сучасній слов'янській лексикографії / О. М. Костюшко // Проблеми слов'янознавства. – 2003. – № 53. – С. 271–280.
116. Кочан І. М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові : Монографія / І. М. Кочан. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – 519 с.
117. Кочерган М. Л. Лексико-семантична система / М. Л. Кочерган // Українська мова : Енциклопедія / [ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненка]. – К., 2004. – С. 305–306.
118. Краснобаєва-Чорна Ж. Ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць у словнику фразеологічних термінів сучасної української мови / Жанна Краснобаєва-Чорна // Лінгвістичні студії. – 2011. – Вип. 22. – С. 289–298.

119. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Концепт життя в українській фраземіці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10. 02. 01 “Українська мова” / Ж. В. Краснобаєва-Чорна. – Дніпропетровськ, 2008. – 18 с.
120. Кримський С. Б. Запити філософських смислів / С. Б. Кримський. – К. : Вид. ПАРАПАН, 2003. – 240 с.
121. Критенко А. П. Тематичні групи слів і омонімія / А. П. Критенко // Слов’янське мовознавство. – К., 1962. – Вип. 4. – С. 198–211.
122. Кровицька О. Назви осіб в українській мовній традиції XVI-XVIIIст. : Семантика і словотвір / Ольга Кровицька. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2002. – 213 с.
123. Кротевич Є. В. Словник лінгвістичних термінів / [за ред. Є. В. Кротевич, Н. С. Родзевич]. – К. : Вид-во АН Української РСР, 1957. – 235 с.
124. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина / [под общ. ред. Е. С. Кубряковой]. – М. : Изд-во МГУ, 1997. – 245 с.
125. Кудрявцева Л. А. Моделирование динамики словарного состава языка : Монография / Л. А. Кудрявцева. – 2-е изд., испр. – К. : “Киевский университет”, 2004. – 208 с.
126. Куземська Н. П. Проблеми культури української мови в проектах національних стандартів України (про “пихаті твердження” стосовно “металевих шкарпеток” і “книжкових пам’ятників”) / Н. П. Куземська // Українська наукова термінологія. – 2009. – № 2. – С. 27–46.
127. Куликова И. С. Введение в металингвистику (системный, лексикографический и коммуникативно-прагматический аспекты лингвистической терминологии) / И. С. Куликова, Д. В. Салмина. – СПб : «САГА», 2002. – 352 с.
128. Купріянов С. В. Ідеографічна класифікація галузевої лексики як параметр структури електронного словника (на прикладі гідротурбінної термінології) / С. В. Купріянов // Вісник Харківського національного

університету ім. В. Н. Каразіна. Серія : Філологія. – 2010. – Вип. 60 (1). – С. 323–326.

129. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика : Введение / Дж. Лайонз / Пер. с англ. В. В. Морозова и И. Б. Шатуновского; [под. ред. И. Б. Шатуновского]. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 400 с.
130. Лакофф Дж. Мышление в зеркале классификаторов / Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике : [пер. с англ. ; сост., ред., вступ. ст. В. В. Петрова и В. И. Герасимова]. – М. : Прогресс, 1988. – Вып. XXIII : Когнитивные аспекты языка. – С. 12–51.
131. Левицкий В. В. Семасиология / Левицкий Владимир Васильевич. – Винница : Нова книга, 2006. – 512 с.
132. Лейчик В. М. Онтологические, когнитивные и прагматические аспекты политического термина / В. М. Лейчик // Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство : Сб. в честь Е. С. Кубряковой. – М. : Языки славянских культур, 2009. – 856 с.
133. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. – Изд. 3-е. – М. : ЛКИ, 2007. – 254 с.
134. Лемов А. В. Система, структура и функционирование научного термина (на материале русской лингвистической терминологии) / А. В. Лемов. – Саранськ : Изд.-во Мордов. ун-та, 2000. – 192 с.
135. Лингвистический энциклопедический словарь / [под общ. ред. В. Н. Ярцевой]. – М. : Директмедиа Паблишинг, 2008. – 5987 с.
136. Лисенко О. А. Освоєння німецькомовних запозичень в українській науково-технічній термінології: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Лисенко Олена Анатоліївна. – Харків, 1999. – 170 с.
137. Літвінчук А. Т. Концептуальний аналіз у дослідженні галузевої термінології (на матеріалі термінів торфопромисловості в англійській мові) / А. Т. Літвінчук // Термінознавство. Вип. 6, ч. 2. – 2011. – С. 161–164.

138. Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка]. – К. : ВЦ “Академія”, 2007. – 752 с.
139. Ляшук А. М. Семантична структура юридичних термінів української та англійської мов: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / Ляшук Анна Миколаївна – Кіровоград, 2007. – 335 с.
140. Ляшук А. М. Семантична структура юридичних термінів української та англійської мов : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 “Порівняльно-історичне мовознавство” / А. М. Ляшук. – К., 2007. – 20 с.
141. Ляшук Н. А. Лексична та концептуальна багатозначність лінгвістичної термінології в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Н. А. Ляшук. – К., 2014. – 20 с.
142. Макаренко Е. Д. Когнитивно-деривационный потенциал хирургической терминологии : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Е. Д. Макаренко. – Краснодар, 2008. – 21 с.
143. Маковська О. О. Концептуалізація наукового знання як процес когнітивної лінгвістики / О. О. Маковська // Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість // Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції. – Острого, 2010. – Вип. 16. – С. 183–190.
144. Максимчук В. В. Індивідуально-авторські назви осіб у сатирично-гумористичних текстах сучасних поетів Рівненщини / В. В. Максимчук // Лексико-граматичні інновації у сучасних слов'янських мовах : V Міжнародна науково-практична конференція (Дніпропетровськ, ДНУ імені Олеся Гончара, 7–8 квітня 2011 р.): матеріали / укладач Т. С. Пристайко. – Дніпропетровськ : Нова ідеологія, 2011. – С. 220–223.
145. Мала філологічна енциклопедія / [уклали О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк]. – К. : Довіра, 2007. – 478 с.

146. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология / Манакин Владимир Николаевич. – К. : Знання, 2004. – 326 с.
147. Манерко Л. А. Терминоведческая наука XX столетия / Л. А. Манерко // Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство : [сб. в честь Е. С. Кубряковой]. – М. : Языки славянских культур, 2009. – С. 641–649.
148. Мар’янюк Я. Г. Українська термінологія дизайну : процеси становлення, формування, розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Я. Г. Мар’янюк. – Одеса, 2011. – 20 с.
149. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику: учеб. пособие / В. А. Маслова. – М. : Флинта : Наука, 2004. – 296 с.
150. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика / В. А. Маслова. – Минск : ТетраСистемс, 2008. – 272 с.
151. Маслянюк П. П. Компонентна модель автоматизованої системи тестування з відкритою формою представлення тестового завдання / П. П. Маслянюк, П. А. Руденко // Наукові вісті НТУУ “КПІ”. – Вип. 2. – 2013. – С. 76–84.
152. Мацьків П. В. Концептосфера Бог в українській мовній картині світу: біблійний, фольклорний, словниково-діахронний дискурси : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10. 02. 01 “Українська мова” / П. В. Мацьків. – К., 2008. – 31 с.
153. Мейзерська І. В. Лексикографічна параметризація: структурний та функціональний аспекти (на прикладі Великого тлумачного словника сучасної української мови) / І. В. Мейзерська // “Вісник СумДУ. Серія Філологія”. – 2007. – Т. 1, № 1. – С. 151–155.
154. Мех Н. О. Структура лексико-семантичного поля “мова – слово” в українській поетичній мові XIX – початку XX ст. / Н. О. Мех. – К. : Вид-во Ін-ту української мови НАН України, 2001. – 182 с.

155. Моисеев А. И. Наименование лиц по профессии в современном русском языке: Структурно-семантическая характеристика : автореф. дисс. на соиск. учен. степ. доктора филол. наук. : спец. 10.02.02 “Російська мова” / А. И. Моисеев. – Л., 1968. – 27 с.
156. Монастирська Р. І. Термінологія цивільного законодавства в системному і семасіологічному аспектах (на матеріалі Цивільного кодексу України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Р. І. Монастирська. – Дніпропетровськ, 2012. – 20 с.
157. Морковкин В. В. Идеографические словари / В. В. Морковкин. – М. : Изд. Моск. ун-та, 1970. – 71 с.
158. Навальна М. І. Динаміка лексики української періодики початку ХХІ ст. : Монографія / М. І. Навальна. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – 328 с.
159. Надолинська А. Словник концептів української культури як ключова проблема навчальної лексикографії / Анастасія Надолинська // Вісник Львівського університету: Серія філологічна. – Львів, 2010. – Вип. 50. – С. 274–280.
160. Нарушевич-Васильєва О. В. Поняття семантизації в мовознавстві й термінознавстві / О. В. Нарушевич-Васильєва // Термінологічний вісник. – 2013. – Вип. 2 (1). – С. 108–115.
161. Недбайло Л. І. Утворення іменників жіночого роду назв осіб за професією / Л. І. Недбайло // Питання мовної культури. К. : Наукова думка, 1970. – Вип. 4. – С. 26–33.
162. Никитина С. Е. Семантический анализ языка науки: На материале лингвистики / С. Е. Никитина. – М. : Наука, 1987. – 143 с.
163. Никитин М. В. Лексическое значение слова (структура и комбинаторика) / М. В. Никитин. – М. : Высшая школа, 1983. – 127 с.
164. Ніконова В. Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра: поетико-когнітивний аналіз: дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04 / Ніконова Віра Григорівна. – К., 2008. – 558 с.

165. Новиков Л. А. Сема / Л. А. Новиков // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : СЭ, 1990. – С. 437–438.
166. Новиков Л. А. Семантика русского языка : учебн. пособие / Л. А. Новиков. – М. : Высш. школа, 1982. – 272 с.
167. Огар Е. І. Українська друкарська термінологія : формування та функціонування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “українська мова” / Е. І. Огар. – К., 1996. – 22 с.
168. Ожегов С. И. Лексикология. Лексикография. Культура речи : учеб. пособие для вузов / С. И. Ожегов. – М. : Высшая школа, 1974. – 352 с.
169. Ольховська Н. С. Особливості репрезентації концепту «смерть» у драматургічних текстах Т. Бернгарда / Н. С. Ольховська // Збірник наукових праць “Актуальні питання філології”. – Київ : Київський міжнародний університет, 2012. – № 4. – С. 60–71.
170. Паночко М. Н. Украинская спортивная лексика: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. : 10.02.02. “Російська мова” / М. Н. Паночко – К., 1978. – 23 с.
171. Панько Т. І Українське термінознавство : [підручник] / Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
172. Пионтковский А. А. К методологии изучения действующего права / А. А. Пионтковский // Ученые записки ВИЮН. – М., 1946. – Вып. 6. – С. 37.
173. Подорожна Т. С. Законодавчі дефініції: поняття, структура, функції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 “Теорія та історія держави і права. Історія політ. і правових вчень” / Т. С. Подорожна. – К., 2009. – 20 с.
174. Покровский М. М. Семасиологические исследования в области древних языков / М. М. Покровский. – М. : Унив. тип., 1895. – 123 с.
175. Полюга Л. М. Словник українських морфем / Л. М. Полюга. – К. : Довіра, 2009. – 553 с.

176. Помірко Р. Когнітивні механізми транспозиції смислів: метафора та метонімія (на матеріалі англійської фахової мови економіки) / Роман Помірко, Роман Дудок // Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови. – 2010. – № 17. – С. 3–11.
177. Помірко Р. С. Когнітивна семантика в концепції Анни Вежбицької / Р. С. Помірко // Вісник Львівського університету. Серія Іноземні мови. – Львів, 2003. – Вип. 11. – С. 8–15.
178. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ : Восток – Запад, 2007. – 314 с.
179. Попова З. Д. Лексическая система языка : Внутренняя организация, категориальный аппарат и приемы описания : учебное пособие. Изд. 2-ге, испр. и доп / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2010. – 176 с.
180. Прадід Ю. Ф. У царині лінгвістики і права / Ю. Ф. Прадід. – Сімферополь : Еліньо, 2006. – 256 с.
181. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) / Ю. Ф. Прадід. – К. : Сімферополь, 1997. – 252 с.
182. Пузиренко Я. В. Агентивно-професійні назви осіб жіночої статі в лексикографічному описі та узусі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 15 “Загальне мовознавство” / Я. В. Пузиренко. – К., 2005. – 21 с.
183. Райлянова В. Е. Семантичний простір звертання в сучасній російській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 “Російська мова” / В. Е. Райлянова. – Д., 2001. – 17 с.
184. Реформатский А. А. Что такое термин и терминология : Сб. Вопросы терминологии / А. А. Реформатский. – М. – 1961. – С. 47–51.
185. Рибко Н. В. Термінознавство : навчальний посіб. для студентів / Н. В. Рибко, Н. А. Насонова. – Вінниця : ВНТУ, 2006. – 101 с.

186. Рижко Л. В. Науковий простір : проблеми формування та трансформації (філософсько-праксеологічний аспект) : дис. ... доктора філос. наук : 09.00.09 / Рижко Лариса Володимирівна. – К., 2006. – 456 с.
187. Рисіч Ю. Й. Становлення й розвиток терміносистеми художнього розпису в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Ю.Й. Рисіч. – Д., 2003. – 20 с.
188. Розенталь М. М. Философский словарь / [под ред. М. М. Розенталя, П. Ф. Юдина. Издание второе]. – М. : Изд-во Политической литературы, 1968. – 432 с.
189. Руденко А. О. Про деякі особливості мови українського законодавства / А. О. Руденко // “Управління розвитком”. – 2012. – № 12 (133). – С. 14–15.
190. Русский язык. Энциклопедия / [гл. ред. Ф. П. Филин]. – М. : “Советская энциклопедия”, 1979. – 432 с.
191. Салихова Э. А. Моделирование процессов овладения и пользования психологической структурой значения слова при билингвизме : Монография / Э. А. Салихова. – Уфа : ИД “Чурагул”, “Вагант”, 2012. – 478 с.
192. Самусевич Л. О. Номінація осіб за професією і родом діяльності в пам’ятках російської письменності XVII століття (Суфіксальні деривати) : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 “Українська мова” / Л. О. Самусевич. – К., 1993. – 17 с.
193. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазіологія : [монографія] / Е. А. Селиванова. – К. : Изд. украинского фитосоциологического центра, 2000. – 248 с.
194. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : [підручник] / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля, – 2008. – 712 с.
195. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля, – 2010. – 844 с.

196. Середницька А. Я. Метод відбору реєстрових одиниць ідеографічного словника дієслів переміщення української мови / А. Я. Середницька // Вісник Національного університету “Львівська політехніка” : Проблеми української термінології. – 2008. – № 620. – С. 156–159.
197. Сидяченко Н. Г. Концепція мовної картини світу Єжи Бартмінського / Н. Г. Сидяченко // *Studia Linguistica*. – 2011. – Вип. 5. – С. 251–258.
198. Сизонов Д. Ю. Лінгвопрагматичний потенціал української медичної термінології у ЗМІ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Д. Ю. Сизонов. – К., 2012. – 20 с.
199. Скаб М. В. Міжчастиномовні лексико-семантичні відношення українських агентивів / М. В. Скаб // *Мовознавство*. – 1987. – №6. – С. 56–58.
200. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка / А. И. Смирницкий. – М. : Изд-во лит-ры на ин. языках, 1956. – 260 с.
201. Смирнова Е. Д. Логическая семантика и философские основания логики / Е. Д. Смирнова. – М. : МГУ, 1986. – 360 с.
202. Смирнова Е. Д. Основы логической семантики / Е. Д. Смирнова. – М. : Высшая школа, 1990. – 144 с.
203. Соколовская Ж. П. Система в лексической семантике / Ж. П. Соколовская. – К. : “Вища школа”, 1979. – 192 с.
204. Сорокалетов Ф. П. История военной лексики в русском языке XI–XVIII вв. / Ф. П. Сорокалетов. – Л. : Наука, Ленингр. отд-ние, – 1970. – 383 с.
205. Старичонок В. Д. Большой лингвистический словарь / В. Д. Старичонок. – Ростов н / Д. : Феникс, 2008. – 811 с.
206. Старко В. Ф. Концепт ГРА в контексті слов'янських і германських культур (на матеріалі української, російської, англійської та німецької мов) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. “Германські мови” / В. Ф. Старко – К, 2004. – 20 с.

207. Стасюк Т. В. Нові тенденції розвитку термінознавства: здобутки міжнародної наукової групи Р. Теммерман / Т. В. Стасюк // Термінологічний вісник. – 2013. – Вип. 2 (1). – С. 38–49.
208. Стаховська Н. Ф. Семантична та словотвірна структура агентивно-професійних найменувань металургійної термінолексики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Н. Ф. Стаховська. – Д., 2002. – 17 с.
209. Стеванович Р. И. Роль атрибутивных словосочетаний в формировании терминологии эвристики. Особенности выражения в русском и английском языках / Р. И. Стеванович // Слово в языке и речи. – 2009. – С. 344–348.
210. Стернин И. А. Лексическое значение и энциклопедическое значение / И. А. Стернин // Аспекты лексического значения. Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1982. – С. 10–17.
211. Стернин И. А. Лексическое значение слова в речи / И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1985. – 138 с.
212. Стишов О. А. Особливості розвитку лексичного складу української мови кінця ХХ ст. / О. А. Стишов // Мовознавство. – 1999. – № 1. – С. 7–21.
213. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття / Л. В. Струганець. – Тернопіль: Астон, 2002. – 352 с.
214. Суперанская А. В. Общая терминология. Терминологическая деятельность / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1993. – 288 с.
215. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1973. – 440 с.
216. Тараненко О. О. Новий словник української мови: Концепція і принципи укладання словника / О. О. Тараненко. – К. : Кам'янець-Подільський, 1996. – 172 с.
217. Тарасова И. А. Идиостиль Георгия Иванова: когнитивный аспект / И. А. Тарасова. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2003. – 280 с.

218. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1986. – 143 с.
219. Тименко Л. О. Идеографічна організація лексики жанрових різновидів офіційно-ділового стилю 1917–1933 рр. // Лексикографічний бюлетень : Зб. наук. пр. – К.: Ін-т української мови НАН України. – 2009. – Вип 18. – С. 114–124.
220. Тихонов А. Н. Словообразовательный словарь русского языка : [У 2-х томах] / Тихонов А. Н. – М. : Рус. язык, 1985.
221. Тишко О. В. Когнітивні структури репрезентації знань / О. В. Тишко // Наукові записки. Серія “Філологічна” : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 22–23 квітня 2010 р. “Міжкультурна комунікація : мова – культура – особистість”. – Острог : Видавництво Національний університет “Острозька академія”. – Вип. 14. – 2010 – С. 236–241.
222. Толста С. А. Правнича термінологія в законодавчих актах України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / С. А. Толста. – К., 2006. – 18 с.
223. Тофтул М. Г. Логіка : [підручник, 2-ге вид., допов.] / М. Г. Тофтул. – К. : ВЦ “Академія”, 2008. – 400 с.
224. Тупахіна О. В. Когнітивний аспект словотворчої моделі іменників з суфіксом –er (на матеріалі німецької мови кінця ХХ – початку ХХІ століття) / О. В. Тупахіна // Наукові записки. Серія : філологічні науки (мовознавство). – 2010. – № 89 (4). – С. 83–86.
225. Українська мова. Енциклопедія / [ред. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк]. – К. : “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2007. – 856 с.
226. Українська мова за професійним спрямуванням : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / С. В. Шевчук, І. В. Клименко. – К. : Алерта, 2011. – 696 с.
227. Уфимцева А. А. Лексическое значение. Принцип семиологического описания лексики / А. А. Уфимцева. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – 240 с.

228. Уфимцева А. А. Опыт изучения лексики как системы (на материале английского языка) / А. А. Уфимцева. – М.: Изд-во АН СССР, 1962. – 286 с.
229. Уфимцева А. А. “Теории семантического поля” и возможности их применения при изучении словарного состава языка / А. А. Уфимцева // Вопросы теории языка в современной зарубежной лингвистике. – М., 1961. – С. 30–63.
230. Филин Ф. П. О лексико-семантических группах слов / Ф. П. Филин // Езиковедски изследования в чест. на акад. Ст. Младенов. – София : Издание на българската академия науките, 1967. – С. 523–538.
231. Филлмор Ч. Основные проблемы лексической семантики / Чарльз Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1983. – Вып. № 12. – С. 74–123.
232. Филлмор Ч. Основные проблемы лексической семантики Текст. / Чарльз Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. № 12: Прикладная лингвистика / Сост. В. А. Звегинцев. – М. : Радуга, 1936. – С. 74–122.
233. Фомина М. И. Современный русский язык. Лексикология : учебник [для ин-тов и ф-тов иностр. яз.] / М. И. Фомина – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Высш. школа, 1983 – 335 с.
234. Цісар Н. З. Вторинна номінація в системі української медичної термінології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Н. З. Цісар. – Львів, 2009. – 18 с.
235. Чудинов А. П. Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры (1991–2000) : [монография] / А. П. Чудинов. – Екатеринбург, 2001. – 238 с.
236. Чуешкова О. В. Про поняття оптимальної довжини терміна (на матеріалі економічної термінології) / О. В. Чуешкова // Вісник : Проблеми української термінології. – Львів : Національний університет “Львівська політехніка”. – 2008. – № 620. – С. 95–99.

237. Шанский Н. М. Лексикология современного русского языка / Н. М. Шанский. – М. : “Просвещение”, 1972. – 328 с.
238. Шведова Н. Ю. Однотомный толковый словарь (специфика жанра и некоторые перспективы дальнейшей работы) / Н. Ю. Шведова // Русский язык : Проблемы художественной речи, лексикология и лексикография / Н. Ю. Шведова. – М. : Наука, 1981. – С. 166–179.
239. Шевченко С. М. Концептуальная структура терминосистем современного гражданского права в английском и русском языках: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Шевченко Светлана Михайловна. – Москва, 2006. – 248 с.
240. Шелов С. Д. О некоторых проблемах терминоведения : опыт вопросов и ответов / С. Д. Шелов // Международный конгресс исследователей русского языка “Русский язык : исторические судьбы и современность” : сб. тезисов. – М. : МГУ, 2001. – С. 193–194.
241. Шестопалова Л. М. Дослідження нормативно-правових актів : [метод. рек.] / Л. М. Шестопалова, Н. В. Пелипенко; [ред. О. М. Джужа]. – К. : НАВСУ, 2005. – 164 с.
242. Ширшов А. И. Множественность словообразовательной мотивации в современном русском языке / А. И. Ширшов – Ростов н/Д : РГУ, 1981. – 117 с.
243. Шкатова Л. А. Наименование лиц по профессии в современном русском языке : автореф. дисс. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.02 “Російська мова” / Л. А. Шкатова. – М., 1967. – 24 с.
244. Шмелев Д. Н. Очерки по семасиологии русского языка. Изд. 3-е / Дмитрий Николаевич Шмелев. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 248 с.
245. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка) / Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1973. – 280 с.
246. Щеглова Т. Є. Термінологічні словосполучення зі складним ад’єктивом: структурно-семантичний та когнітивний аспекти (на матеріалі підмови будівництва) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол.

- наук : спец. 10. 02. 02 “Російська мова” / Т. Є. Щеглова. – Дніпропетровськ, 2007. – 20 с.
247. Щерба Л. В. Опыт общей теории лексикографии / Л. В. Щерба. // Избранные работы по языкознанию и фонетике. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, т. 1, 1958. – 182 с.
248. Щербин В. К. Истоки русской концептографии / В. К. Щербин // Язык как система и деятельность-2 : Материалы науч. конф., посвящ. 85-летию со дня рождения проф. Ю. А. Гвоздарева. – Роснов-н/Дону : Изд-во НМЦ “ЛОГОС”, 2010. – С. 197–199.
249. Щербин В. Терминография и специальная концептография: сравнительный анализ / Вячеслав Щербин // *Leksikografija ir leksikologija*. – Vilnius : LKI, 2010. – 377–390.
250. Щербин В. Українська концептологія і концептографія: погляд із Білорусі / Вячеслав Щербин // *Українська мова : науково-теоретичний журнал Ін-ту української мови НАНУ*. – К., 2008. – № 3. – С. 26–40.
251. Щербин В. К. Славянская концептология и концептография / В. К. Щербин // *Мовознаўства. Літаратуразнаўства. Фалькларыстыка : XIV Міжнародны з’езд славістаў (Охрыд, 2008) : Дакл. бел. дэлегацыі*. – Минск, 2008. – С. 233–252.
252. Юдін О. В. Етнолінгвістичне вивчення народної культури і проблема дефініювання / О. В. Юдін // *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*, 2011. – Вип. 52. – С. 12–24.
253. Южакова О. Дослідження українських терміносистем і термінних номінацій у когнітивному аспекті / Олена Южакова // *Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. Серія “Проблеми української термінології”*. – 2012. – № 733. – С. 60–66.
254. Южакова О. Запозичення та засвоєння іншомовної лексики як способи термінотворення (на матеріалі термінології холодильної техніки) / Олена Южакова // *Українська наукова термінологія*. – 2009. – № 2. – С. 307–326.

255. Ющук І. П. Українська мова : підручник. – 3-тє вид. – К. : Либідь, 2006. – 640 с.
256. León Araújo P., Faber P. & Montero Martínez S. Specialized Language Semantics. In *A cognitive linguistics view of terminology and specialized language* / edited by Faber. – Berlin, Boston : De Gruyter Mouton. – 2012. – P. 95–175.
257. León Araújo P., Faber P., Montero Martínez S. *A Cognitive Linguistics View of Terminology and Specialized Language*. – KG, Berlin, Boston : Walter de Gruyter GmbH & Co. – 2012. – 303 p.
258. Bartmiński J. Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji słowa, [w:] *Konotacja* / Jerzy Bartmiński; [red. Jerzy Bartmiński]. – Lublin, 1988. S. 169–183.
259. Bartmiński J. Definicja leksykograficzna a opis języka / Jerzy Bartmiński // *Słownictwo w opisie języka*; [red. K. Polańskiego]. – Katowice, 1984. – S. 9–19.
260. Bartmiński J. *Językowe podstawy obrazu świata. Wydanie trzecie* / Jerzy Bartmiński. – Lublin : W-wo UMCS, 2009. – 328 s.
261. Faber P. & López Rodríguez C. I. Terminology and specialized language. In *A cognitive linguistics view of terminology and specialized language* / Edited by Pamela Faber. – Berlin, Boston : Walter de Gruyter, 2012. – P. 9–31.
262. Faber P. & L'Homme M. C. Lexical semantic approaches to terminology. An introduction. *Terminology: international journal of theoretical and applied issues in specialized communication* / Edited by Pamela Faber and Marie-Claude L'Homme. John Benjamins Publishing, 2014, P. 143–150.
263. Fillmore Ch. *Frame Semantics* / Charles Fillmore // *Linguistics in the Morning Calm*. – Seoul : Hanshin, 1982. – P. 111–137.
264. Geentjens S., Temmerman R., Kerremans K., De Baer P. *Sociocognitive Terminology and Termontography* / S. Geentjens, R. Temmerman, K. Kerremans, P. De Baer // *Proceedings of the Journées d'Etudes sur le*

- Traitement Automatique de la Langue Arabe, Rabat, Morocco, June 2006. – 2006. – P. 138–151.
265. Johnson M. Philosophical implications of cognitive semantics / M. Johnson // *Cognitive Linguistics* (3). – 1992. – P. 345–366.
266. Kerremans K., Temmerman R., De Baer P. Construing Domain Knowledge Via Terminological Understanding. *Linguistica Antverpiensia* 7. – 2008. – P. 177–191.
267. Lakoff G. Cognitive semantics / G. Lakoff // U. Eco, M. Santambrogio, P. Violi (eds.) *Meaning and mental representations*. – Bloomington, 1988. – P. 119–154.
268. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. – Chicago: University of Chicago Press., 1980. – 256 p.
269. Lakoff G. The contemporary theory of metaphor // *Metaphor and Thought* / [edited by Ortony A.] – 2nd edition. – Cambridge: Cambridge University Press, 1993. – P. 202–252.
270. San Martín A., León Araúz P. Distinguishing polysemy from contextual variation in terminological definitions // *La Investigación y la Enseñanza Aplicadas a las Lenguas de Especialidad y a la Tecnología*. – Universitat Politècnica de Valencia, 2011. – 173–186 p.
271. San Martín A. & León Araúz P. (2013) Flexible Terminological Definitions and Conceptual Frames. In *Proceedings of the International Workshop on Definitions in Ontologies (DO 2013)* / edited by Seppälä S. & Ruttenberg A. Montreal: Concordia University. 2013. – 25 p.
272. Tarski A. The Semantic Conception of Truth and the Foundations of Semantics / A. Tarski. – *Philosophy and Phenomenology Research*, v. 4 (1944), pp. 341–375.
273. Temmerman R. *Towards New Ways of Terminology Description. The Sociocognitive Approach* / R. Temmerman. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2000. – 276 p.

274. Temmerman R., Kerremans K. Terminology, Situatedness and Variation / R. Temmerman, K. Kerremans // Kunnskap og Fagkommunikasjon (Nordterm 15). – 2008. – P. 13–22.
275. Temmerman R., Kerremans K. Termontography : Ontology Building and the Sociocognitive Approach to Terminology Description / R. Temmerman, K. Kerremans // Prague CIL 17 Conference, 2003. – P. 10.
276. Temmerman R., Kerremans K. What Will be Considered Term? From Static Terminology Description to Dynamic Terminology Processing / R. Temmerman, K. Kerremans // Proceedings of the LSP Conference. – 2005. – P. 265–277.
277. Temmerman R. Questioning the Univocity Ideal. The Difference Between Socio-cognitive Terminology and Traditional Terminology / R. Temmerman // Hermes : Journal of Linguistics. – 1997. – № 18. – P. 51–90.
278. Turner M., Fauconnier G. Conceptual integration and formal expression / M. Turner, G. Fauconnier // Metaphor and symbolic activity. – 1995. – V. 10. – № 3. – P. 183–204.
279. Ullmann S. The principles of semantics. – Glasgow, Oxford, 1963. – 352 p.
280. Wierzbicka A. Semantic Primitives / A. Wierzbicka. – Frankfurt / M. : Athenäum. – 1972. – 235 p.